

ISSN1857-4440

Relații Internaționale Plus

Revistă științifico-practică

Nr.1

Chișinău, 2012

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef: *Valentin BENIUC*, rector al IRIM, doctor habilitat în politologie, profesor universitar

Redactori-șefi adjuncți: *Ludmila ROȘCA*, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, IRIM

Vasile CUCERESCU, doctor în filologie, IRIM

Membri:

Alexandru BURIAN, doctor habilitat în drept, profesor universitar, IRIM

Alexandru GRIBINCEA, doctor habilitat în economie, profesor universitar, IRIM

Iurii KROTENKO, doctor habilitat în economie, IRIM

Vasilii SACOVICI, doctor habilitat în politologie, profesor universitar, Republica Belarus

Stanislav KNEAZEV, doctor în drept, profesor universitar, rector, Universitatea

Internațională MITCO, Republica Belarus

Victor JUC, doctor habilitat, profesor cercetător, Institutul de Cercetări Juridice și Politice, AȘM

Valeriu CUȘNIR, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice și Politice, AȘM

Iordan Gheorghe BĂRBULESCU, doctor în politologie, profesor universitar, SNSPA, România

Valerii KOPEIKA, director al Institutului de Relații Internaționale al Universității Naționale „Taras Șevcenko” din Kiev,

doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Ucraina

Artiom MALGHIN, prorector МГИМО(У),

doctor în științe politice, conferențiar universitar, Rusia

Stanislav CERNEAVSKII, director al Centrului de Cercetări Științifice, МГИМО(У), doctor habilitat în istorie, Rusia

Chris GRANT, doctor în științe politice, Universitatea din Mercer, orașul Macon, statul Georgia, SUA

Ion IGNAT, doctor în economie, profesor universitar,

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România

Mitchell A. BELFER, decan al Facultății Relații Internaționale și Studii Europene,

Universitatea Metropolitană din Praga, doctor în relații internaționale,

profesor universitar, Republica Cehă

Vladimir GUTOROV, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar,

Universitatea de Stat din Sankt-Petersburg, Conducătorul secției din Sankt-Petersburg a

Asociației Științei Politice din Federația Rusă (AȘPR)

Vitalie CAZACU, doctor în economie, conferențiar universitar, IRIM

Violeta MELNIC, doctor în drept, IRIM

Ion BURUIANĂ, doctor în drept, IRIM

Veronica NEAGU, doctor în pedagogie, IRIM

Lilia PORUBIN, doctor în filologie, IRIM

Carolina DODU-SAVCA, doctor în filologie, IRIM

SUMAR

RELAȚII INTERNAȚIONALE: CONSIDERAȚIUNI ISTORICO-TEORETICE

CLASA DE MIJLOC ȘI STABILITATEA SISTEMULUI POLITIC. SUA – RUSIA: STUDIU COMPARAT. Partea I	9
Victor STEPANIUC, <i>doctor în istorie, IRIM</i>	
APARIȚIA PROBLEMEI BASARABENE LA FINELE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI REFLECTAREA ACESTEIA ÎN ISTORIOGRAFIE ȘI ÎN MEMORIILE POLITICIENILOR ROMÂNI	22
Sergiu NAZARIA, <i>doctor habilitat în politologie, IRIM</i>	
FUNDAMENTALISMUL ISLAMIC ȘI SECURITATEA INTERNAȚIONALĂ	39
Petru FURTUNĂ, <i>doctor în istorie, IRIM</i>	
DOCTRINA POLITICĂ, ETICA BOLȘEVISMULUI ȘI RELAȚIILE INTERNAȚIONALE CONTEMPORANE. Partea I	48
Eduard VOLCOV, <i>doctor în filosofie, IRIM</i>	
DOCTRINA POLITICĂ, ETICA BOLȘEVISMULUI ȘI RELAȚIILE INTERNAȚIONALE CONTEMPORANE. Partea II	67
Eduard VOLCOV, <i>doctor în filosofie, IRIM</i>	

PROCESE MIGRAȚIONISTE: CONTEXTUL SOCIAL-ECONOMIC

PROCESUL MIGRAȚIONIST ȘI EXODUL INTELECTUAL DIN REPUBLICA MOLDOVA (2001–2012)	80
Natalia ANTOCI, <i>magistru în economie, IRIM</i>	
Lucia CAVCALIUC, <i>masterand, IRIM</i>	
TURISMUL RURAL – DOMENIU IMPORTANT AL RELAȚIILOR ECONOMICE INTERNAȚIONALE	85
Rina ȚURCANU, <i>doctor în economie, IRIM</i>	
Călin ROȘCA, <i>masterand, IRIM</i>	

**DREPTUL NAȚIONAL ȘI DREPTUL EUROPEAN:
DIMENSIUNEA PRACTICĂ**

APROBAREA CALITĂȚII DE PERSONALITATE JURIDICĂ INTERNAȚIONALĂ A UNIUNII EUROPENE	96
<i>Valentin BENIUC, doctor habilitat în politologie, IRIM</i>	
<i>Liliana BENIUC, magistru în politologie, IRIM</i>	
ASPECTE PRIVIND DREPTURILE ȘI OBLIGAȚIILE DEPOZITARULUI ÎN CADRUL CONTRACTULUI DE DEPOZIT	107
<i>Diana CASAPU, magistru în drept, IRIM</i>	
REGLEMENTAREA RĂSPUNDERII PENALE PENTRU INFRAȚIUNILE ÎN DOMENIUL INFORMATIC ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA	120
<i>Elena BĂDĂRĂU, magistru în drept, IRIM</i>	
PROGRESUL PROGRAMELOR UE PRIVIND TEHNOLOGIILE SPAȚIALE	129
<i>Ala CREANGĂ, magistru în drept, IRIM</i>	
NOȚIUNEA ȘI TRĂSĂTURILE ESENȚIALE ALE NORMEI JURIDICE	138
<i>Andrei BALAN, magistru în drept, IRIM</i>	
INVOCAREA EXCEPȚIEI DE INCOMPETENȚĂ ÎN CADRUL PROCEDURII ARBITRALE	148
<i>Ion BURUIANĂ, doctor în drept, IRIM</i>	

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS: HISTORICAL AND THEORETICAL CONSIDERATIONS

MIDDLE CLASS AND THE STABILITY OF POLITICAL SYSTEM: USA-RUSSIA: COMPARATIVE STUDY. Part I	9
Victor STEPANIUC	
THE OCCURRENCE OF THE BESSARABEAN PROBLEM AT THE END OF THE 1ST WORLD WAR AND ITS REFLECTION IN HISTORIOGRAPHY AND IN ROMANIAN POLITICIANS MEMORIES	22
Sergiu NAZARIA	
THE ISLAMIC FUNDAMENTALISM AND INTERNATIONAL SECURITY ...	39
Petru FURTUNĂ	
THE POLITICAL DOCTRINE, THE ETHICS OF BOLSHEVISM AND CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATION. Part I	48
Eduard VOLCOV	
THE POLITICAL DOCTRINE, THE ETHICS OF BOLSHEVISM AND CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATION. Part II	67
Eduard VOLCOV	

INTEGRATION PROCESS: THE SOCIO-ECONOMIC CONTEXT

THE MIGRATION PROCESS AND INTELLECTUAL EXODUS IN REPUBLIC OF MOLDOVA (2001-2012)	80
Natalia ANTOCI, Lucia CAVCALIUC	
THE RURAL TOURISM-IMPORTANT AREA OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATION	85
Rina ȚURCANU, Călin ROȘCA	

NATIONAL LAW AND EUROPEAN LAW: PRACTICAL APPROACH

QUALITY APPROVAL OF INTERNATIONAL LEGAL PERSONALITY OF EUROPEAN UNION	96
Valentin BENIUC, Liliana BENIUC	
ON THE RIGHTS AND OBLIGATIONS OF DEPOSITORY WITHIN THE DEPOSIT CONTRACT	107
Diana CASAPU	
CRIMINAL LIABILITY FOR OFFENCE IN INFORMATICS, REFLECTED IN THE LEGISLATION OF REPUBLIC OF MOLDOVA	120
Elena BĂDĂRĂU	
THE PROGRESS OF EUROPEAN UNION PROGRAMS REGARDING SPACE TECHNOLOGIES	129
Ala CREANGĂ	
THE CONCEPT AND ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE LEGAL NORM	138
Andrei BALAN	
RAISING THE INCOMPETENCE IN ARBITRAL PROCEEDING	148
Ion BURUIAN	

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ: ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

**СРЕДНИЙ КЛАСС И СТАБИЛЬНОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКОЙ
СИСТЕМЫ. США – РОССИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ. Часть I 9**
Виктор СТЕПАНЮК

**ВОЗНИКНОВЕНИЕ БЕССАРАБСКОЙ ПРОБЛЕМЫ В КОНЦЕ ПЕРВОЙ
МИРОВОЙ ВОЙНЫ И ЕЁ ОТРАЖЕНИЕ В ИСТОРИОГРАФИИ И
МЕМУАРАХ РУМЫНСКИХ ПОЛИТИКОВ 22**
Сергей НАЗАРИЯ

**ИСЛАМСКИЙ ФУНДАМЕНТАЛИЗМ И МЕЖДУНАРОДНАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ 39**
Петру ФУРТУНЭ

**ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДОКТРИНА, ЭТИКА БОЛЬШЕВИЗМА И
СОВРЕМЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ Часть I 48**
Едуард ВОЛКОВ

**ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДОКТРИНА, ЭТИКА БОЛЬШЕВИЗМА И
СОВРЕМЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ Часть II 67**
Едуард ВОЛКОВ

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОДХОД

**МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ
ЭКСОД (2001-2012) 80**
Наталия АНТОЧ, Лучия КАВАЛЮК

**АГРОТУРИЗМ – СУЩЕСТВЕННЫЙ ЭЛЕМЕНТ МЕЖДУНАРОДНЫХ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ 85**
Рина ЦУРКАНУ, Кэлин РОШКА

**НАЦИОНАЛЬНОЕ ПРАВО И ЕВРОПЕЙСКОЕ
ПРАВО: ПРАКТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ**

**УТВЕРЖДЕНИЕ СТАТУСА МЕЖДУНАРОДОГО ЮРИДИЧЕСКОГО
ЛИЦА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА 96**
Валентин БЕНЮК, Лилиана БЕНЮК

**АНАЛИЗ ПРАВ И ОБЯЗАННОСТЕЙ ВКЛАДЧИКА СОГЛАСНО
ДОГОВОРУ О ВКЛАДЕ 107**
Диана КАСАПУ

**СОГЛАСОВАНИЕ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА
НАРУШЕНИЕ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАТИКИ В
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА 120**
Елена БЭДЭРЭУ

**ПРОГРАММНЫЙ ПРОГРЕСС ЕС В ОБЛАСТИ КОСМИЧЕСКИХ
ТЕХНОЛОГИЙ 129**
Ала КРЯНГЭ

**ПОНЯТИЕ И ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ЮРИДИЧЕСКОЙ НОРМЫ 138**
Андрей БАЛАН

**ВМЕНЕНИЕ В ВИНУ ИСКЛЮЧИТЕЛЬНОСТИ
НЕКОМПЕТЕНТНОСТИ В РАМКАХ АРБИТРАЖНОЙ
ПРОЦЕДУРЫ 148**
Ион БУРУЯН

RELAȚII INTERNAȚIONALE: CONSIDERAȚIUNI ISTORICO-TEORETICE

CLASA DE MIJLOC ȘI STABILITATEA SISTEMULUI POLITIC. SUA – RUSIA: STUDIU COMPARAT. PARTEA I

Victor STEPANIUC, *doctor în istorie, IRIM*

Rezumat

Stabilitatea reprezintă o caracteristică a stării vieții politice în stat, a sistemului politic, precum și în sistemul relațiilor internaționale. Indiferent de regimul politic din țară și de modalitatea de legitimare a acestuia, o funcție importantă a conducerii politice este de a crea condiții pentru buna funcționare a instituțiilor publice. Există o varietate imensă de abordări pentru analiza problemelor de stabilitate politică. În prezent, un interes deosebit pentru savanți, dar și politicienii din spațiul ex-sovietic și ex-socialist îl prezintă studiile la această temă ale oamenilor de știință din țările occidentale. Cercetările acestora în ultimele decenii s-au concentrat pe clarificarea naturii unor conflicte, care duc la destabilizare, rupturi și revoluții. Direcția principală a cercetărilor este menținerea stabilității și integrității sistemului public.

Cuvinte-cheie: *sistem politic, clasa de mijloc, guvernare, stabilitate dinamică, stratificare, lupta de clasă, reformare, premise, putere politică, eficiență, interese sociale, scopuri politice, stabilitatea instituțiilor*

MIDDLE CLASS AND THE STABILITY OF POLITICAL SYSTEM: U.S.A. – RUSSIA: COMPARATIVE STUDY

Victor STEPANIUC

Abstract

Stability is a feature of the state of the political system, the system of international relations and the political life in the state. Regardless of the political regime in the country and the method of its legitimacy - an important function of political leadership is to create conditions for the proper functioning of public institutions. There is a tremendous variety of approaches to the problems of political stability analysis. At present studies on this topic made by the scientists in Western countries are of a great interest for scientists and politicians in the ex-Soviet and ex-socialist states. Their research in recent decades has focused on clarifying the nature of conflicts that bring destabilization, ruptures and revolutions. The main direction of research is - maintaining the stability and integrity of public sistem.

Keywords: *political system, middle class, government, dynamic stability, stratification, class struggle, reformation, premises, political power, efficiency, social interests, political purposes, stability of institutions.*

Introducere. Stabilitatea politică, în special conflictele și tensiunile politice sunt probleme care rămân în mare măsură în atenția cercetătorilor din domeniul științelor politice. În Occident acestea pe parcursul sec.xx au fost studiate pe larg. În statele ex-socialiste, unde a dominat sistemul administrativ de comandă și regimurile totalitare, aceste probleme n-au constituit obiectul unor cercetări profunde și complexe. Stabilitatea reprezintă o caracteristică a stării vieții politice în stat, a sistemului politic precum și a sistemului relațiilor internaționale. Indiferent de regimul politic din țară și de modalitatea de legitimare a acestuia, o funcție importantă a conducerii politice este de a crea condiții pentru buna funcționare a instituțiilor publice.

Metodele aplicate. Există o varietate imensă de abordări a stabilității politice. Cercetările savanților din Occident, în ultimele decenii, s-au concentrat pe clarificarea naturii unor conflicte care conduc la destabilizare, rupturi și revoluții. Direcția principală a cercetărilor este - menținerea stabilității și integrității sistemului public. Astfel, știința în domeniu, în viziunea mai multor cercetători occidentali, are un rol aplicativ și implică găsirea unor modalități de coeziune socială, consolidarea grupurilor sociale

și a persoanelor fizice pe baza de interese și valori comune. Teoria își propune să studieze evoluțiile priorităților sociale și de comportament a grupurilor sociale, și a societăților contemporane în ansamblu.

În conformitate cu conceptul de “integrare socială”, la baza stabilității politice a sistemului politic este plasat nivelul, gradul de integrare a societății. Aceasta presupune o stare de conectare a “pieselor individuale” în societate, participarea activă și conștientă a indivizilor și grupurilor la activitățile sociale, existența structurilor și proceselor care duc la acest lucru. În general, mai mulți cercetători consideră că anume deopotrivă starea, bunăstarea individului și a grupurilor sociale mici depinde de coeziunea societății, inclusiv stabilitatea politică. *Stabilitatea politică* reprezintă unul dintre aspectele de stabilitate socială. Ea poate fi definită ca o stare de echilibru a grupurilor sociale și a forțelor politice, în care nici unul dintre ele nu au capacitatea de a anihila ori modifica substanțial sistemul politic în avantajul lor. *Stabilitate* înseamnă funcționarea normală a sistemului politic, a tuturor instituțiilor sale, lipsa de eșecuri în mecanismele puterii de stat, credibilitatea ei suficientă. Aceasta de asemenea, se manifestă prin punerea în aplicare a legilor și a altor reglementări legale, cu privire la utilizarea unor forme pașnice, non-violente de luptă politică. Un obiectiv minim al stabilității politice este lipsa de tensiuni politice.

Echilibrul politic, stabilitatea sistemului politic oferă cetățenilor care nu sunt în opoziție față de sistemul existent, un sentiment de securitate și pace, un fel de confort politic, încrederea în capacitatea statului și guvernanților de a satisface nevoile și așteptările lor. Cauzele instabilității politice au fost văzute diferit încă de filosofii antichității. Marele filosof al Greciei antice Aristotel e unul dintre primii care a asociat caracterul structurii sociale, cu sistemul politic și dezvoltarea politică. În lucrările sale, Aristotel a remarcat că stabilitatea depinde de prezența în societate a unui strat semnificativ de cetățeni cu venituri și stare materială medie. Astfel, instabilitatea, revoltele și criza politică se produc în mare parte la o schimbare esențială în structura socială a societății. Atunci cei săraci au întotdeauna potențialul de a întreprinde acțiuni radicale, care influențează statul și viața altor păături sociale. Aristotel considera, de asemenea, că una din cauzele instabilității politice, a revoltelor care provoacă schimbarea formelor de guvernare este denaturarea principiului de justiție. În cazul în care oligarhia promovează inegalități și injustiție, și atunci când ohlocrația egalează bogații și oamenii de rând – statul se prăbușește [1, p.27].

Conceptul “clasa de mijloc”, a apărut în Anglia în secolul al XVII-lea

pentru a descrie un grup de proprietari și antreprenori, care se opuneau atât marilor proprietari de terenuri, cât și gloatei. Treptat, au fost incluși în clasa de mijloc antreprenorii mici și mijlocii, comercianții, preoții, profesorii, medicii. În sec.XIX, K. Marx a realizat o analiză complexă a societății capitaliste, afirmând că aceasta este dezbinată în clase antagoniste, în primul rând, sub aspect economic, și în dependență de raporturile de proprietate. Karl Marx și Friedrich Engels au definit “clasa de mijloc” de la acea vreme care se afla prinsă între marele capital și mișcarea muncitorească în calitate de clasa antirevoluționară. Astfel, clasicii comunismului printre primii au prezentat rolul clasei de mijloc ca „amortizor” al acțiunilor revoluționare. Savantul Max Weber n-a negat existența claselor, dar a adus în prim-plan asemenea caracteristici ale claselor precum ar fi ocupația, angajarea în câmpul muncii, educația, puterea, prestigiul [2, p.25-47].

În sec.xx, conceptul de “clasă” a fost utilizat pe larg în domeniul științei, dar și în lupta politico-ideologică. O primă analiză sistemică a claselor din societatea americană în anii '40 ai secolului XX a propus-o sociologul american Lloyd Warner. Acesta a prezentat societatea americană divizată în 6 clase și straturi: clasa superioară de sus care include cele mai bogate și mai influente “familii vechi” americane; clasa superioară de jos, constituită din tânăra elită economică foarte bogată; clasa de mijloc de sus care cuprinde proprietarii și profesioniștii, ce dețin bogății materiale mai mici în comparație cu reprezentanții celor două clase superioare, dar ei s-au implicat activ în viața publică; clasa de mijloc de jos, constituită din micii întreprinzători, muncitorii calificați și angajați; clasa inferioară de sus, a muncitorilor necalificați, angajați în fabrici; clasa inferioară de jos care include somerii, vagabonzii, familiile, persoanele declasate și sărace[3, p.139-159].

Știința contemporană ne prezintă o varietate mare de tipologii a divizării societăților moderne în clase însă majoritatea din ele acceptă existența a 3 clase de bază: clasa de sus, de mijloc și de jos. Celebrul filosof și istoric englez Arnold Toynbee în câteva rânduri a subliniat faptul că civilizația occidentală modernă este o civilizație, în primul rând, a clasei de mijloc, iar societatea occidentală a devenit contemporană, modernă, numai după ce a reușit să creeze o clasa de mijloc mare și competentă[4, p.338-340].

În sec.xx, confruntarea ideologică între socialism și capitalism cu privire la forțele motrice ale progresului social a adus în prim-plan studiile despre rolul și importanța clasei de mijloc în societatea democratică contemporană. “Revoluțiile socialiste” și edificarea socialismului în Rusia, China și în mai

multe țări europene a impus clasa politică și filosofii din Occident să caute soluții pentru asigurarea stabilității sistemelor politice capitaliste. Astfel încă în anii 30 ai secolului trecut renumitul economist englez Keynes propune o reformare importantă a capitalismului prin intermediul reglementării social-orientate de către stat a economiei. În viziunea acestui economist, reformarea capitalismului trebuia să excludă anarhia pieții, care provoacă crize, instabilitate economică și politică. Un obiectiv social-politic, dar și economic important al reformelor urma să fie - formarea unei clase de mijloc viguroase care ar tinde spre optimizarea capitalismului și sistemelor politice democratice, și nu spre răsturnarea acestora[5]. Crearea unei numeroase clase de mijloc este o realizare impresionantă a multor țări occidentale în secolul XX. Aceasta a pus la îndoială concepția marxistă despre societățile capitaliste care polarizează structura și se caracterizează prin contradicții ireconciliabile. În SUA, încă din perioada președinției lui F. Rusevelt, consilierii acestuia și vestiți cercetători americani au adus argumente, că pentru stabilitatea politică americană este de mare importanță prezența unei clase de mijloc puternice.

În perioada postbelică, clasa de mijloc a devenit o forță socială importantă în țările Europei occidentale cele mai dezvoltate și un scop important și râvnit - în țările mai puțin dezvoltate. În condițiile confruntărilor politice și geopolitice dure anume fortificarea rolului clasei de mijloc a asigurat relativa stabilitate politică, a permis să fie depășite o serie de probleme economice și sociale profunde, a fost factor important al modernizării social-economice a multor țări occidentale. În anii '60 ai secolului trecut, savanți reductibili care urmăreau atent concurența acerbă între "sistemul capitalist" și "sistemul socialist" au adus mai multe argumente despre probabilitatea unor tulburări masive în țările, unde dezvoltarea economică nu aduse prosperare poporului simplu. „În toate societățile, în care clasa conducătoare este incapabilă să asigure dezvoltarea economică, o revoluție este necesară” - afirma savantul Raymond Aron în lucrarea *Lupta de clasă* [6, p. 235]. Pentru a neutraliza premisele unei revoluții de tip marxist și a evita destabilizarea sistemului politic, guvernării au pus accent pe fortificarea clasei de mijloc, dialog și consens social.

Studierea fenomenului clasei de mijloc de către cercetători a fost însoțită de polemici și concluzii foarte contradictorii. Științele politice occidentale au fost mult timp sub influența teoriei de clasă marxiste, care a efectuat o primă abordare științifică complexă a societății capitaliste. Până în anii 50-60 ai secolului XX, realitatea a confirmat previziunile teoriei marxiste, inclusiv în

statele occidentale: reducerea rolului social-economic al întreprinzătorilor mici, monopolizarea economiei de marile companii capitaliste, creșterea numerică a proletariatului. Mai târziu, în lucrările mai multor cecetători de valoare noțiunea de clasă a fost înlocuită cu conceptul și studiile despre sistemele moderne de stratificare. Realitățile relansării economiei americane în anii 30-50 au creat premise reale pentru o polemică argumentată cu adepții teoriei de clasă. O teorie alternativă marxismului s-a fortificat în baza concepțiilor lui Max Weber și ale promotorilor școlii weberiene sau neoweberiene. Aderenții acestui curent științific au considerat că punctul de vedere marxist, că societatea reprezintă o ierarhie de clase care stau la baza tuturor aspectelor existenței umane, este simplist și în prezent e rupt de realitate. Ei au căutat să demonstreze prin multiple cercetări, că societatea este o “scară multigraduală” cu mai multe etape în schimbare continuă. În societatea contemporană locul persoanei este determinat nu de producție, de economie după cum considera marxismul, ci de factorii de distribuție - cum ar fi educația, capacitatea de influență, prezența proprietății private [7, p.5].

Eminentul savant american C. Wright Mills a remarcat specificul economiei americane, exprimată în faptul că ea a fost dominată de întreprinzătorii mici care dețin o majoritate covârșitoare de proprietate. Spre deosebire de Europa, clasa de mijloc americană a fost burghezia din mediul rural, iar terenul agricol constituie atât mijloc de producție, precum și mod de a câștiga bani, și obiectul investițiilor. După cum menționează C. Wright Mills, analizând rolul micilor proprietari din zonele rurale americane “...statutul său social în mare măsură depinde de mărimea și starea de proprietate, pe care el a deținut-o, iar venitul său este provenit din profiturile pe care i-au adus proprietatea sa” [8, p.9].

Evident în științele politice în sec.xx s-au constituit câteva axe de structurare socială, aliniate la cele două abordări științifice principale, despre care am vorbit mai sus - marxiste și weberiene. Diferențele dintre ele există, începând cu postulatele analitice, dar nu conduc la o divergență accentuată în interpretarea noțiunii de “clasă de mijloc”. Viziunile neo-marxiștilor și neoweberienilor converg într-o serie de ipoteze fundamentale. Potrivit savantului Paul Kingston, în ciuda tuturor disputelor dintre curentele de cercetători, ei împărtășesc opiniile fundamentale cu privire la structura socială premisa de bază “sistemul de stratificare este compus dintr-un număr limitat de grupuri marginalizate - clase definite și ierarhizate de statutul lor economic” [9, p.5]. Confruntarea științifică, dar și ideologică în această problemă continuă, ori și adepții teoriei marxiste și promotorii teoriei

stratificării dețin argumente, bazate pe analiza obiectivă a fenomenelor și realităților dezvoltării societăților contemporane.

În ultimele decenii, când în societățile postindustriale occidentale a avut loc un proces de dezindustrializare, a crescut enorm mobilitatea forței de muncă. Numărul tot mai mare de salariați care însoțește dezindustrializarea din economiile țărilor occidentale a condus la apariția unei mase de oameni, care efectuează muncă de rutină în sectorul serviciilor. Acest tip de dezindustrializare, schimbările tehnologice, creșterea sectorului de servicii - toate au dus la multiplicarea numărului de angajați în ocupații care au caracterizat în mod tradițional clasa de mijloc. Astfel, modernizarea economică, și, în primul rând, a industriilor în aceste țări, contrar previziunilor adepților teoriei marxiste, nu a dus la creșterea numărului de săraci și a rândurilor proletariatului. Aceste realități au permis unor cercetători, inclusiv savantului Robert Nisbet, să anunțe despre „căderea conceptului de clasă socială” [10, p.16-17].

Cercetătorii care și-au scris operele în anii 60-70 ai secolului trecut, cred că *clasa* este un concept învechit și nu este în măsură să exprime noutatea formelor și relațiilor sociale contemporane. Indiscutabil, teoria de clasă, bazată pe analizele marxiste din sec.xx, nu totdeauna rezistă realităților: economia capitalistă sub influența unor factori noi, cum ar fi distribuirea de forme indirecte de proprietate colectivă, fonduri de pensii, intervenția statului în economie sub formă de plăți și beneficii sociale, creșterea clasei de mijloc a micilor întreprinzători și a funcționarilor cu venituri medii – a lichidat ori redus substanțial contradicțiile sociale dintre clase. Politicile socialiste, promovate îndeosebi de multe guverne social-democratice din țările occidentale și revoluția tehnologică din ultimele decenii a dus la creșterea neașteptată a unuia dintre cele mai importante segmente ale clasei de mijloc - micii întreprinzători. În același timp, un alt segment al clasei de mijloc - funcționarii publici - a fost, de asemenea, în continuă creștere în SUA și în Europa. Merita însă de remarcat, că în ultimii 10-15 ani încercarea de a reduce numărul funcționarilor și a salariilor bugetarilor, după cum s-a văzut în Grecia, Spania, Franța, SUA a provocat proteste sociale majore.

În acest context prezintă interes opiniile unor savanți care studiază fenomenul clasei de mijloc americane. De exemplu, P. Kingston susține că America modernă - este o societate fără clase. El găsește confirmare argumentelor sale în statisticile de mobilitate socială, în studii privind impactul conștiinței de clasă socială și în abordările culturale a conceptului de clasă [11, p.9]. Savanții Robert Earl și Wysong Perucci consideră că

actuala societate occidentală, inclusiv cea americană, este divizată în clase care sunt fundamental diferite de cele tradiționale. Sistemul american de distribuție socială duce la degenerarea structurii sociale și lichidarea contradicțiilor acute dintre clase. În asociațiile obștești, controlate de reprezentanții diferitor clase oamenii dețin importante resurse economice și sociale, se pronunță inclusiv pentru distribuția lor inegală, având sprijinul în rândul cetățenilor “ [12, p.9]. Totuși unii cercetători dau semnale de alarmă, atrăgând atenția societății și politicienilor asupra faptului că clasa de mijloc trăiește tot mai rău. La sfârșitul anilor '90, în cele mai multe manuale universitare de sociologie au fost incluse capitole, dedicate declinului și dispariției clasei de mijloc. Asociația Americană de Sociologie, adică o componentă importantă a comunității științifice a recunoscut că clasa de mijloc dispare. Condițiile economice de existență a clasei de mijloc din multe țări occidentale se deteriorează datorită politicilor neoliberale ale guvernanților. Inegalitățile sociale și a veniturilor distrug solidaritatea clasei de mijloc, care se află pe liniile de tensiune socială între polii opusi ai bogățiilor și săracilor. Câmpul gravitațional al polilor: diferențele, inegalitățile sunt atât de mari încât clasa de mijloc începe structurat să tindă spre polul sărăciei. În practică, clasa de mijloc nu poate depăși provocările economice. Inegalitatea veniturilor în clasa de mijloc demonstrează faptul că fundamentele și perspectivele economice sunt neclare. Motivele care au dus la instabilitate economică și eroziunea socială a clasei de mijloc sunt multe și diverse. Stabilitatea, situația economică a clasei de mijloc în SUA și multe state occidentale sunt amenințate de transferul de industrie către țările cu costuri de producție reduse. Politicile economice neo-liberale sunt promovate în interesele clasei de sus. Acestea au ca consecință reduceri de impozite pentru cei bogați, reducerea veniturilor în trezoreria statului, și în consecință anularea programelor de susținere socială și stimulare a micilor întreprinzători. În cele din urmă, stilul de viață tradițional al clasei de mijloc este în curs de transformări, cauzate de concurența sporită pe piața forței de muncă, venituri în scădere și creșterea costurilor de servicii sociale esențiale - educație și sănătate.

Reducerea numerică a clasei și creșterea straturilor sărăcite ale societății în multe state occidentale, inclusiv SUA, Marea Britanie, Italia a modificat viziunile unor savanți în problema claselor. Unii cercetători americani, care au abandonat anterior “cătușele” teoriei de clasă au revenit la metodologia și instrumentele de cercetare a acesteia. Savantul american Rosemary Crompton, de exemplu, este de părere că „motive pentru a respinge clasa ca un concept învechit al secolului al XIX -lea, nu sunt de ajuns”[13, p.5].

De la introducerea sa în lume - în Europa la începutul secolului XX, în Statele Unite ale Americii - după al doilea război mondial, clasa de mijloc rămâne un mare mister pentru oamenii politici și cercetători. Nici o forță politică în mai multe decenii nu a reușit să devină o expresie constantă a intereselor sale. Sociologii neomarxiști sunt convinși că natura de clasă se va manifesta în viitor prin acțiuni politice tot mai dure împotriva clasei de exploatare. Susținătorii abordării weberiene cred că interesul oricărei clase este ca prin intermediul concurenței cu alte clase de ași îmbunătăți poziția financiară și de ași consolida statutul său. Concurența economică, interesele antagoniste determină clasele de jos și de sus la confruntare. Acțiunile responsabile ale politicienilor pot crea premise ca clasa de mijloc să se consolideze și să asigure stabilitatea sistemului politic. Inacțiunile și iresponsabilitatea politicienilor pot impune clasa de mijloc să graviteze spre proletariat și confruntare de clasă.

O altă concluzie importantă care trebuie dedusă din analiza situației actuale este faptul că de la sfârșitul anilor '80 diferențele de clasă, inegalitatea în politica americană a crescut constant. Slăbiciunea clasei de mijloc în apărarea intereselor sale poate fi explicată prin faptul că bunăstarea, securitatea socială, securitatea locului de muncă n-au fost atinse prin propriile sale eforturi, participare la lupta politică și revoluția socială. Celebrul savant american, laureatul Premiului Nobel 2008 în economie, Paul Krugman scrie: „clasa de mijloc americană a fost creată în câțiva ani, datorită politicii de administrare a lui Franklin D. Roosevelt, în primul rând ca urmare a introducerii controalelor de stat asupra salariilor”[14, p.7].

Studiile arată că perioada de glorie a clasei de mijloc din America în anii 40-70 ai secolului trecut se datorează faptului că la cârma statului au fost, în principal, reprezentanți ai Partidului Democrat, care au promovat tradiția New Deal a lui F. Roosevelt. Tendința actuală de eroziune și declin a clasei de mijloc în SUA explică faptul că în ultimele decenii la guvernare au prevalat neoconservatorii. Aceștea au acționat nu doar în detrimentul clasei de mijloc, dar, mai important, subminează perspectivele pe termen lung pentru dezvoltarea durabilă a Statelor Unite.

Problema clasei de mijloc și rolului stabilizator al acesteia în societate este studiată intens și în Rusia ori situația social-economică și politică aici este și mai complexă. Cercetătorii care abordează situația clasei de mijloc în Rusia s-au concentrat în jurul a doua curente de bază. O parte de savanți demonstrează în cercetările lor, că Rusia încă din perioada reformelor lui

Petru I și în anii Puterii Sovietice a avut numeroase straturi sociale, care pot fi numite componente ale clasei de mijloc. Alt grup de cercetători ruși afirmă că Rusia contemporană pentru ași asigura dezvoltarea democratică și stabilă trebuie să-și constituie o clasă de mijloc, rădăcinile căreia au fost ucise de tirani. Cercetătorul rus Solonevici constată că acele grupuri sociale și economice care au creat un germene primar al clasei de mijloc „comercianți, cler, țărani și orașeni au fost zdrobite, reduse la sclavie” [15, p. 477].

În sec. XIX, dezvoltarea industrială a facilitat apariția în Rusia a unui strat de ingineri, oameni de știință, profesori, oameni de afaceri, negustori, intelectuali independenți. Desigur o majoritate cardinală aici, la începutul sec. XX, au constituit-o țăranii, proletarii, nevoiașii, săracii din orașe și sate. Diferențierea și inegalitățile au stat la baza polarizării politice a societății și a fost premiza principală a revoluțiilor ruse din 1917. Țarismul și monarhia iobagistă au fost incapabile să perceapă progresul social-economic și politic din Europa care devenise model pentru intelectualitatea, reformiștii și revoluționarii ruși. Situația este bine reflectată de savantul Richard Pipes: „clasa de mijloc din Rusia n-a fost în măsură să participe la activitățile economice legate de formele lor mai complexe ... Ea a rămas departe de conflictul fățiș dintre intelectuali și guvern ...” [16, p. 290].

În ultimele decenii, în Rusia, au apărut multiple lucrări care analizează multidimensional procesul de reformare al societății ruse post-sovietice. Prezintă interes pentru cercetători transformările, legate de evoluțiile sociale ale fostei birocrății sovietice și conducătorii fostelor întreprinderi de stat. Întregul grup de oficiali și funcționari guvernamentali, regionali și locali nu s-au transformat, în mod automat, în clasa de mijloc. Mulți dintre ei au o stare financiară solidă, au investit în domeniul imobiliar, bancar, controlează ramuri strategice ale economiei ruse. Într-o situație complicată se află cea mai mare parte a industriei și milioane de tehnicieni, funcționari, medici, pedagogi și asistenți sociali suferă de sărăcie și șomaj. Decalajul enorm dintre clasele “inferioare” și “superioare” nu permitea, un deceniu în urmă formarea clasei de mijloc și reprezintă un risc pentru stabilitatea societății, și sistemului politic în Rusia [17]. Dezvoltarea economică intensivă, în ultimii ani, în perioada guvernării lui Putin a stimulat o creștere semnificativă a bunăstării cetățenilor ruși. Astfel, în Rusia, a devenit actuală crearea unei clase de mijloc și în contextul consecințelor negative ale actualei crize financiare mondiale, inevitabile pentru această țară.

Cercetătoarea rusă Kostyleva L. prezintă mai multe argumente în susținerea tezei: procesul de consolidare al clasei de mijloc trebuie de urgentat

și modelul este în Occident. Aici în țările dezvoltate, clasa de mijloc este stratul de bază care devine garant al stabilității sociale și politice, este legiuitorul comportamentului socio-economic și cultural. Reprezentanții acestei clase se caracterizează prin independența și gândirea critică, promovarea societății civile și eficiența guvernamentală[8, p.120-124]. Astăzi, în Rusia, unii oameni de știință nu sunt de acord cu criteriile de apreciere a noii clase de mijloc care are ca fundament starea economică a individului. Acestea demonstrează că clasa de mijloc cuprinde, în primul rând, inovatorii care facilitează dinamica socio-economică a țării[19, p. 307-308]. În Rusia de astăzi, problema clasei de mijloc este importantă. După distrugerea structurii societății sovietice, urmată de mobilitatea socială și profesională masivă a urmat, începând cu anul 2000, o creștere și stabilizare a bunăstării cetățenilor din Federația Rusă. Acest lucru a determinat crearea unei noi structuri sociale a economiei de piață, unde un rol important este jucat de către clasa de mijloc care este acum în fază incipientă.

În țările dezvoltate, clasa de mijloc constituie 55 - 70% din populație. În Rusia, potrivit diverselor estimări este de la 3% ("clasa de mijloc ideal"), 30 % sau chiar 60 % ("clasa de mijloc - forward")[20, p.28-36]. Lipsa unor criterii uniforme de definire a clasei de mijloc, în rândul savanților ruși, duce la diferențe în aprecierea caracteristicilor cantitative și calitative. La elaborarea abordării pentru definirea criteriilor de calitate medie trebuie să fie luate în considerare standardele de viață, distincte în Rusia și în țările occidentale. Nivelul de educație al rușilor, într-o anumită măsură, corespunde normelor occidentale, dar situația financiară - este cu mult în urmă. În Rusia, toate criteriile de bază sunt dezechilibrate, deoarece persoana cu studii superioare nu are întotdeauna un venit mare și statut social. Poate fi acceptată definiția clasei de mijloc din Rusia de azi: oamenii care au fost capabili să se adapteze la economia de piață modernă în baza educației lor și a competențelor profesionale[21, p.120-124].

Formarea stratului de masă de oameni care aplică propria lor muncă pentru a satisface nevoile lor materiale și non-materiale în societatea rusă are loc după modelul din Occident. Cu toate acestea, este evident că un simplu import de standarde externe poate fi neproductiv. Prin urmare, dezvoltarea și înțelegerea critică a conceptelor teoretice ale structurii sociale străine, acumulate prin experiență practică, atât pozitivă, cât și negativă, este esențială pentru consolidarea în societatea rusă a clasei de mijloc și asigurarea unei stabilități durabile a sistemului politic.

Concluzii. Lucrările cercetătorilor occidentali despre rolul clasei de mijloc în societatea democratică contemporană în sec.XX au purtat amprenta

confruntărilor ideologice dintre “sistemul capitalist” și “sistemul socialist”. În baza cercetărilor efectuate în SUA și alte țări occidentale dezvoltate, savanții au elucidat cauzele care determină rolul stabilizator al clasei de mijloc pentru sistemul politic și social-economic a unui stat democratic. Clasa de mijloc puternică are funcții stabilizatoare în societate, deoarece: domină și temperează tensiunile, și confruntarea dintre interesele bogaților și săracilor; datorită vigoriei sale social-economice influențează piața de consum și facilitează dezvoltarea economiei; reprezintă oameni care au primit o bună educație, au experiență și capacitatea de a se adapta la schimbările din economie și au aptitudine pentru a crea noi locuri de muncă; este promotoarea valorilor fundamentale ale societății, bazate pe muncă și concurență, precum familia, disciplina, responsabilitatea, solidaritatea, loialitatea.

Dupa prăbușirea “sistemului socialist” mai mulți cercetători ruși au pledat, după modelul occidental, pentru o Rusie modernă a clasei de mijloc.

Polemica științifică din ultimele decenii, între adepții teoriei marxiste a claselor și promotorii teoriei stratificării, a adus în prim-plan problema reglementării de către stat a economiei în interesul clasei de mijloc.

Referințe bibliografice

1. Muhaev P. Politologie.- M. 2000, 479 p.
2. Weber M. Class, Status, Party. L.: Routledge & Kegan Paul LTD, 1967. p. 25-47
3. Дэвис Е. Концептуальный анализ стратификации // Социальная стратификация / Вып. 1. М., 1992. С. 139-159.
4. Toynbee A. A Study of History. L., 1939, V. VIII, p. 338 -340.
5. История экономических учений: Современный этап: Учебник / Под общ. ред. А. Г. Худокормова. - М, 2009.
6. Aron R. Lupta de clasă, traducere. – Iași: Polirom, 1999, 259 p.
7. Kingston P. W. The Classless Society. Stanford (Ca.), 2000. P. 5.
8. Wright Mills C. White Collar. The American Middle Classes. N. Y., Oxford, 1951. P.9.
9. Kingston P. W. The Classless Society. Stanford (Ca.), 2000. P. 5.
10. Nisbet R. The Decline and Fall of the Concept of Social Class // The Pacific Sociological Review. 1959. V. 2. N 1. P. 11 - 17.
11. Kingston P. W. The Classless Society. Stanford (Ca.), 2000.
12. Perucci R., Wysong E. The New Class Society. N. Y., Oxford, 1999. P. 9.
13. Crompton R. Class and Stratification. An Introduction to Current Debates. Cambridge, 1998, P.5.

14. *Krugman P.* The Conscience of a Liberal. N. Y., 2007. P.7.
15. Солоневич И. Л. Народная монархия. М., 1991.
16. Tevi R. Rusia sub vechiul regim M., 1993, pp. 288 -290.
17. Pastuhov V.B. Rusiei crește din trecut. "Politica", 1992, № 5-6; aka. "New rus": apariția ideologiei. "Politica", 1993, № 3.
18. Kostyleva L. Diferențierea socio-economica / L. Kostyleva // Sotis. - 2010. № 9. S. 120-124.
19. Scaratan Î. Inegalitatea socio-economica și reproducerea ei în Rusia modernă . - Moscova: ZAO "Olma Media Group", 2009, pag. 307-308.
20. Abramov E. Clasa de mijloc din epoca Putin// păianjene publice și modernitate. - 2008. № 1, pag. 28-36.
21. Kostyleva L. diferențiere socio - economic (aspect colonist) / L. Kostyleva //Sotsis. - 2010. № 9, pag. 120-124.

stepaniucolleg@yahoo.com

APARIȚIA PROBLEMEI BASARABENE LA FINELE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI REFLECTAREA ACESTEIA ÎN ISTORIOGRAFIE ȘI ÎN MEMORIILE POLITICIENILOR ROMÂNI

Sergiu NAZARIA, *doctor habilitat în politologie, IRIM*

Rezumat

Venirea la putere a bolșevicilor în Rusia a trezit spaima și ura elitelor occidentale. Guvernatorii României regale se temeau că decretele despre pace și despre pământ vor genera un nou val de manifestații revoluționare ale soldaților ruși și vor influența țăranii și muncitorii români. În evenimentele revoluționare ruse însă elita oligarhică românească a presupus și anumite profituri proprii – posibilitatea realizării „proiectului României Mari”. Dar, ocupând Basarabia, în fața României se pune cea mai grea sarcină: de profanare a „legalității” anexării ținutului din punct de vedere al dreptului internațional.

Cuvinte-cheie: problema basarabeană, intervenție, ocupație, anexiune, diplomat, aliați, acord.

THE OCCURENCE OF THE BESSARABEAN PROBLEM AT THE END OF THE 1ST WORLD WAR AND ITS REFLECTION IN HISTORIOGRAPHY AND IN ROMANIAN POLITICIANS MEMORIES

Sergiu NAZARIA

Abstract

Rising to power of the Bolsheviks in Russia caused both fear and hatred in circles of Western elites. Governors of royal Romania were afraid that decrees "On the World" and "On the ground" will cause a new wave of revolutionary action of Russian soldiers and will have an impact on Romanian workers and peasants. But the Romanian oligarchy saw also the benefits in the Russian revolutionary events, like: the ability to implement the "project of the Great Romania". However, capturing Bessarabia the heaviest began for Romania: it was necessary to give though a semblance of legality to annexation edge in terms of international law.

Keywords: *Bessarabian question, intervention, capture/occupation, annexation, diplomat, allies, agreement.*

ВОЗНИКНОВЕНИЕ БЕССАРАБСКОЙ ПРОБЛЕМЫ В КОНЦЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ И ЕЁ ОТРАЖЕНИЕ В ИСТОРИОГРАФИИ И МЕМУАРАХ РУМЫНСКИХ ПОЛИТИКОВ

Введение. Актуальность данной темы определяется тем фактом, что происходит «возрождение» и так называемого «бессарабского вопроса», первой стадией чего стали ряд новых «исторических исследований», в которых с великодержавно румынистских позиций доказывается тезис об «исконно румынской земли Бессарабии, законно присоединенной в 1918 г. к родине-матери Великой Румынии».

Следующим шагом становятся всё более смелые требования ряда румынских и молдавских политиков к «исправлению исторической несправедливости» и «воссоединению» Бессарабии с Румынией.

Данная статья опирается на научные принципы, сформулированные в рамках теорий политического реализма и неореализма. Исследование темы проводится на основе комплексного анализа историографии и документов по внешней политике советского и румынского государств с установлением причинно-следственных связей в хронологической последовательности событий и их конкретно-исторической интерпретацией. При раскрытии данной темы были использованы различные методы исследования: описательный, аналитический, контент-анализа, институциональный, сравнительного анализа и синтеза, индукции и дедукции, ретроспективный и интерпретативный и др.

Победа Октябрьской революции в России вызвала страх и ненависть капиталистического мира. Вот как молдавский историк И. Левит оценивает данную ситуацию относительно румынских правящих кругов: «Как и руководители других буржуазных стран, правители королевской Румынии были потрясены известиями о... приходе к власти в России большевиков. Они не без основания опасались, что декреты II Всероссийского съезда Советов о мире и земле вызовут новую волну революционных выступлений русских солдат и окажут влияние и на румынских рабочих и крестьян» [1. С. 77-78].

По сути идентичны и выводы американского историка К. Хиткинса: «Возможные последствия [мартовской] революции для румынских солдат и крестьян вызвали реальное беспокойство в правительственных кругах. Многие политики боялись быстрого распространения эпидемии из России за Прут... Но появилась новая опасность. В конце лета 1917 года российские революционные события грозили дезорганизацией фронта и подрывом социальной и политической стабильности в [Запрутской – С.Н.] Молдове. В то время как уставшие от войны русские солдаты всё более радикализировались, поддаваясь обещаниям социально-экономической справедливости, король и Брэтиану боялись, что подобные идеи подорвут решимость румынских солдат-крестьян воевать. Ноябрьская большевистская революция лишь углубила кризис» [2, р. 418].

Однако в российских революционных событиях румынская олигархическая элита усмотрела и свои выгоды – возможность реализации «проекта Великой Румынии». Вот что по этому поводу писал в своих послевоенных мемуарах тогдашний румынский министр И.Г. Дука:

«Разложение русского фронта не пугает меня, наоборот – радует. Когда Россия рухнет, мы сможем быстро захватить Бессарабию, а так как, с Россией или без неё, в конечном итоге победу одержат союзники, в конце войны мы захватим также и Трансильванию, и таким образом из этих сражений и из этих потрясений родится то, что мы опасались видеть даже в самых смелых снах: объединение всех румын от Днестра и до Тисы» [3, р. 273].

Интервенты нашли союзника в лице российской контрреволюции и правящих элит соседних стран, включая Румынию. 23 декабря 1917 года была заключена тайная англо-французская конвенция «о районах будущих операций британских и французских войск на территории России» [4, с. 28-29; 5, с. 60; 6, с. 72; 7]. Это был раздел России на зоны влияния. В английскую зону входили Кавказ и казачьи области рек Кубань и Дон, во французскую – Украина, Бессарабия, Крым. Однако ещё 8 ноября английский кабинет на своём экстренном заседании обсуждал вопрос о возможности выступления румынской армии против большевиков в контакте с восставшим казачьим атаманом А.М. Калединым [8, с. 169].

На данном заседании румынский посол подтвердил готовность своего правительства выступить совместно с этим белогвардейским генералом против Советской власти. В тот же день советник президента США В. Вильсона по международным вопросам полковник Хауз на совещании с английским премьер-министром Д. Лл. Джорджем и министром иностранных дел Его Величества А. Бальфуrom рекомендовал «посоветовать Румынии сотрудничать с любыми союзными сражающимися [антисоветскими – С.Н.] силами, территориально наиболее близкими к» России [8, с. 169].

10 ноября 1917 г. президент Вильсон лично поощрил Румынию на антисоветскую борьбу, пообещав взамен поддержку её притязаний на Бессарабию на предстоящей мирной конференции [9, с. 11]. Правда, сделал он это в слишком общей форме, что разочаровало румынского премьера И. Брэтиану, жаждавшего территориального приращения Румынии за счёт Бессарабии. Так, «в ноте, отправленной 28 ноября в Яссы, [Вильсон – С.Н.] пообещал, что приложит всё своё влияние во имя единой Румынии в качестве свободной и независимой нации» [10, р. 40].

Идею совместной с генералом А.М. Калединым борьбы королевской Румынии против большевиков поддержало и французское правительство Ж. Клемансо [11. Р. 103]. Оно официально одобрило

предложение румынского посла в Париже использовать находившихся на территории России трансильванских военнопленных для борьбы с Советской властью. Естественно, что без согласия западных союзников правящая Румынией королевская клика никогда бы не решилась на оккупацию Бессарабии.

Однако не следует забывать, что положение правительства И.И.К. Брэтиану было довольно сложным в связи с фактическим выходом России из войны, в то время как Румыния по договору 1916 г. с Антантой обязана была сражаться против германского блока «до конца». «Но страх полного поражения и оккупации противником всей территории страны в случае дальнейшего разложения русской армии и ухода её с занимаемых позиций на фронте вызвал у румынских правящих кругов очередной прилив желания заключить сепаратный мир с немцами и их союзниками» [1, с. 79-80; см. также: 3. Р. 8; 12. Р. 377; 13, р. 174; 14, р. 13].

А тем временем под влиянием Декрета о мире русские солдаты, не дожидаясь окончания войны, на своих участках вели переговоры с противником о перемирии. 17/30 ноября генерал А. Авереску записал в дневнике: «Русские уже начали на многих участках фронта переговоры о перемирии, кое-где оно даже было заключено» [15. Р. 245]. В этом контексте И. Дука отмечал, что «генерал Щербачёв сообщил Брэтиану, что более не владеет ситуацией и поставлен перед дилеммой или оставить командование, или самому предложить перемирие». Боясь дальнейшей радикализации русской армии, Дука писал: «В этих условиях продолжать отказываться от подписания перемирия означало бы иметь через несколько дней на территории нашей страны русскую анархию и наступление немцев, т.е., полный и окончательный разгром. Наоборот, подписание перемирия означало выиграть время, дать возможность Щербачёву сохранить командование... и рассчитывать со временем или на создание единого фронта с украинцами и А.М. Калединым, или на политические изменения внутри России» [3. Р. 13; 14, р. 18].

При этом румынские правители ни на секунду не сомневались, что они «до конца» выполнили свой долг перед Антантой и даже «спасли» её от разгрома, поэтому, после поражения Германии, союзники просто «обязаны» выполнить все данные ими Румынии обещания. Подобный тезис совершенно откровенно озвучивался яским правительством и в те дни, и впоследствии – в мемуарах румынских деятелей [14, р. 13-14; 16, р. 311-323]. И. Левит пришёл к выводу, «что поспешность, с которой румынское правительство добивалось перемирия с австро-германским

блоком, объяснялась и расчётом на то, что в создавшейся ситуации удастся присоединить Бессарабию к Румынии» [1, с. 91].

Этот вывод подтверждает и Дука: «Во время Бухарестских мирных переговоров было завершено и объединение Бессарабии. Говорю завершилось, так как, когда разваливалась Россия, объединение стало виртуально достижимо». Он также писал, что Бессарабия была тем «минимумом», на который рассчитывали в тот момент румынские правящие круги [4, р. 34, 104; 17, р. 26].

На заседании правительства И. Брэтиану доложил присутствующим «о требовании Щербачёва и союзников вступить в борьбу с большевиками и добавил: союзные послы заявили, что это будет самой большой услугой, которую мы сможем в данный момент оказать делу союзников, стремящихся воссоздать румыно-украинский фронт. Брэтиану добавил затем, что готов принять это предложение, но с чётким условием, что оно станет последней услугой, которую Румыния в состоянии оказать союзникам. После этого он, Брэтиану, освободится от всяких обязательств перед союзниками, которые не должны отказать ему в праве подписать сепаратный мир» [14, р. 42] – сообщал И.Г. Дука.

В сложившихся обстоятельствах в проведении военной операции по захвату Восточной Молдовы реальную помощь Румынии оказали и Центральные державы. Прекратив боевые действия на Румынском фронте, немцы и австрийцы позволили румынам снять часть войск с передовой и направить их в Бессарабию. 26 ноября (9 декабря) 1917 г. командующий русским Румынским фронтом генерал Д.Г. Щербачёв и румынский генерал А. Лупеску подписали в г. Фокшаны от имени Румынии перемирие с командованием австро-германских войск. Это высвободило румынские войска и позволило 4-9 (17-22) декабря обезоружить часть российских большевизированных частей [11, р. 1024], зверски убив при этом советского военного комиссара фронта С.Г. Рошаля.

7/20 декабря по итогам совещания со своими министрами и военными, а также с французским, английским, американским и итальянским посланниками, И. Брэтиану сообщил, что союзники требуют от румынской армии активного включения в борьбу с большевиками. В свою очередь, премьер добивался, чтобы союзные державы санкционировали заключение Румынией сепаратного мира с Германией и её союзниками при сохранении в силе основных статей её договора 1916 г. с Антантой [3, р. 33, 34; 4, р. 43].

Решение правительства о начале военных действий против советских войск было принято и в ночь на 9 декабря утверждено королём. В 6 часов утра румынские войска, при поддержке казаков и гайдамаков, нанесли удар по небольшому большевистскому гарнизону в Соколе в близи Ясс и ликвидировали его [14, р. 46-52]. М. Джувара, впоследствии ставший видным румынским дипломатом, писал об этих событиях: «В ответ на просьбу представителей Антанты, которые письменно заявили, что эта операция явится последним военным вкладом, который они вправе ждать от Румынии, румынская армия открыто включилась в военные действия против большевистских войск, занимавших тогда всю территорию Молдовы и Бессарабии» [1, с. 132].

Получив известия об аресте Военно-революционного комитета Румынского фронта и об убийстве С. Рошаля, о захвате румынами Леова и ряда бессарабских сёл на левобережье Прута и о расстреле членов Леовского ревкома, НКВД РСФСР 16/29 декабря 1917 г. обратился к румынскому правительству через его посла в Петрограде К. Диаманди с нотой протеста. Однако удовлетворительного ответа на неё не последовало и тогда Советское правительство 31 декабря предъявило по радио ультиматум Румынскому правительству прекратить подобные действия, наказать виновных и предупредило, что «неполучение ответа на это наше требование в течение 24 часов будет рассматриваться нами как новый разрыв, и мы будем тогда принимать военные меры, вплоть до самых решительных» [18, с. 66-67, 79; 19. Р. 9-10; 20, с. 12-13].

Так как и после этого ничего не изменилось, по указанию В.И. Ленина, 31 декабря 1917 г. / 13 января 1918 г. весь состав дипломатической и военной миссии Румынии во главе с К. Диаманди был взят под стражу и заключён в Петропавловскую крепость. В Одессе были взяты под стражу румынский консул и персонал консульства. 1/14 января 1918 г. дуайен дипломатического корпуса в Петрограде посол США Фрэнсис в сопровождении группы дипломатов посетил Председателя Совнаркома Ленина, сделал ему заявление по поводу ареста румынского посланника и вручил меморандум за подписью дипломатов 20 стран [19. 10-11; 21, с. 23; 22, с. 19].

Правительство Румынии, чувствуя поддержку Антанты и Центральных держав, 4/17 января приняло решение начать необъявленную войну с Россией, и уже через три дня его войска перешли реку Прут. Правда, сами союзники пытались скрыть истинные цели этой

акции. Так, французский посланник в Яссах Сент-Олер 5/18 января телеграфировал консулу в Кишинёве Карре: «Все мои коллеги, все посланники других союзных держав и я сам уполномочены заявить Вам официально, что вступление румынских войск в Бессарабию является чисто военной мерой... По этой причине вступление румынских войск в Бессарабию не может оказать влияния... на будущую судьбу этой страны» [23, с. 207]. Понятно, что эти слова должны были ввести в заблуждение молдавскую общественность и всё население края, выступавших тогда почти единогласно против вторжения на территорию Бессарабии румынских войск и за сохранение Молдовы в составе России. На деле это служило словесным прикрытием румынской интервенции против Советской России, а Бессарабию Антанта рассматривала в качестве «платы» румынской олигархии за борьбу с большевизмом.

10/23 января ЦИК Румчерода сделал официальное заявление французскому, английскому и румынскому консульствам в Одессе, в котором квалифицировал действия королевского правительства как «вероломное нарушение международного права» и просил дипломатов «предпринять шаги к тому, чтобы румынское правительство вывело немедленно свои войска из пределов Российской федеративной республики». На следующий день была обнародована нота протеста ЦИК Румчерода правительству Румынии. Ответ консулов сводился к идее, что «ничего серьёзного не произошло» [24, с. 59-62].

Идя на антисоветскую интервенцию, румыны оголяли фронт против австро-германских войск, однако командование последних во главе с фельдмаршалом А. Макензеном заверило их, что вверенные ему армии не предпримут наступления на фронте. При этом немцы, для скорейшего достижения своих целей, использовали политику «кнута и пряника»: с одной стороны, предлагали румынам Бессарабию в обмен на скорейшее подписание выгодного им сепаратного мира, включая уступку Добруджи, с другой – шантажировали их снятием дивизий с фронта и направлением их в Бессарабию в нарушение условий Фокшанского перемирия [25, р. 204, 210, 219, 273, 283, 295; 26, р. 7-8].

14/27 февраля 1918 г. в ходе переговоров Румынии с австро-германским блоком немцы «неофициально заверили» румын в тождестве их позиций в отношении Советской власти: «Русская анархия привела к созданию своего рода братства. Вы боретесь против большевизма в Бессарабии; мы вступили на Украину с той же целью»

[27, p. 356-357]. Во время тех же переговоров с немцами, пытаясь добиться более выгодных условий мира, новый румынский премьер А. Авереску заявил германскому министру иностранных дел Кюльману, что «вообще Бессарабия заражена большевизмом, и присоединять её к королевству опасно». На это Кюльман цинично ответил: «Вам достаточно расстрелять каждого десятого и восстановить порядок» [28, с. 14]. Однако правящая клика Румынии, «умиротворяя» Бессарабию, и без немецких советов следовала именно по данному пути.

Согласно подписанному Румынией с Центральными державами в Буффе 5/18 марта 1918 г. прелиминарному мирному договору, численность румынской армии серьёзно ограничивалась, в то время как в Бессарабии румынскому правительству была предоставлена полная свобода действий и численность его войск и вооружения здесь не лимитировались [29, p. 48].

Вот как оценивает данную ситуацию ван Мёрс: «Кроме отказа от Южной Добруджи и некоторых незначительных территорий на западной границе, Румынии навязывалась демобилизация армии. Но всё же мирный договор в Буффе включал (секретное) соглашение об аннексии Бессарабии. Немцы дали добро на аннексию Бессарабии, в обмен на право переброски собственных войск через Бессарабию для оккупации Украины». Ниже автор отмечает, что «румынское владычество над Бессарабией было обеспечено..., в первую очередь, немецкой оккупацией Украины» и тем фактом, что «Красная Армия находилась на расстоянии в 1000 км от Кишинёва, а новое румынское правительство получило одобрение Берлина на аннексию Бессарабии» [30, p. 87, 89].

Академик А. Лазарев считал, что, «заключив прелиминарный договор с Центральными державами, Румыния получила возможность не только нарушить советско-румынское соглашение от 5-9 марта 1918 года об эвакуации румынских войск из Бессарабии в течение двух месяцев, но и закрепиться в оккупированном крае, а также участвовать вместе с австро-германскими, а затем с французскими войсками в военных действиях против Советской власти на территории левобережной Молдавии и юга Украины» [31, с. 175, 177-178]. Американский историк Ш. Дэвид Спектор приходит к идентичному выводу по данному вопросу, отмечая, что, по Бухарестскому миру, «судьба Бессарабии не упоминалась, однако было получено добро на захват провинции» [29, p. 49].

Западные страны стремились представить румынское вторжение

как «вынужденное» и «гарантировали» его временный характер. Так, 21 февраля 1918 года, от имени дипломатических представителей держав Соглашения, дуайен дипломатического корпуса при румынском правительстве барон Фашиотти отправил официальную ноту всем союзным консулам и представителям в Одессе, оригинал которой был передан советским властям. В ней отмечалось: «Что касается Бессарабии, то вы помните, что вмешательство румынских войск является военной оккупацией безо всякого политического характера, предпринятой в полном согласии с союзниками и бессарабскими властями с очевидной гуманитарной целью обеспечить продовольствие русских и румынских войск, а также и гражданского населения» [28, с. 239, 264; 32, р. 109]. Т.е., страны Антанты официально обещали эвакуировать румынские войска из Бессарабии, подразумевая её российской территорией.

12/25 января 1918 г., за день до вступления румынской армии в Кишинёв, её командующий генерал Презан заявил в воззвании к населению Бессарабии, что румынские войска вступили в край по приглашению Сфатул Цэрий в целях охраны оружейных и продовольственных складов и обеспечения заготовки и перевозки провианта для снабжения русских и румынских войск Румынского фронта [33, р. 194-195, doc. CXLIH]. Он лицемерно опровергал слухи о том, будто Румыния хочет оккупировать Бессарабию.

Вслед за разрывом дипломатических отношений, в тот же день СНК РСФСР констатировал «состояние войны» между Румынией и Россией, подчеркнув, что «румынская олигархия открыла военные действия против Российской Республики» [18, с. 89-90]. В постановлении Румчерода от 23 января / 5 февраля 1918 г. говорится: «Ввиду того, что румыны обманным образом попали в Россию, оккупировали Бессарабию, разграбив в ней сёла и города, ввиду того, что Совет Народных Комиссаров, исчерпав все возможные средства, прервал всякие сношения с Румынией, ЦИК Румчерода постановил считать себя на положении войны с Румынией» [22, с. 53]. 11/24 февраля Румчерод потребовал у румынской стороны немедленной эвакуации её войск с территории между Прутом и Днестром, но получил отказ на это требование [34, р. 164; 35, р. 153].

Правительство Ленина не признало румынскую оккупацию Бессарабии и вновь потребовало эвакуации румынских войск. Дело в том, что в январе-феврале 1918 г. были разгромлены Центральная Рада

и атаман А.М. Каледин. Это серьёзно улучшило положение Советской республики, войска которой вышли к Днестру.

Не следует также забывать об усилившемся дипломатическом давлении немцев на правительство И. Брэтиану, при том, что союзники, поддерживая антисоветские действия румынской олигархии, согласия на заключение сепаратного мира ещё не давали. Более того, 20 января (2 февраля) 1918 г. посланники стран Антанты вручили премьеру коллективное письмо, в котором отвергали идею сепаратного мира: «Наши правительства подтвердили... свою уверенность в том, что Румыния... будет продолжать борьбу с той же энергией, как и в прошлом, и не отделит своей судьбы от судьбы союзников» [1, с. 303] – подчёркивалось в этой ноте.

Понимая, что согласия своих союзников на сепаратный мир с австро-германским блоком им не получить, И. Брэтиану и Таке Ионеску решили уйти в отставку, передав бразды правления и «честь» подписания унижительного сепаратного мира германофилу А. Маргилomanу. 23 января (5 февраля) 1918 г. новое правительство сформировал генерал А. Авереску. В его задачу входило затянуть переговоры с немцами и создать у Антанты впечатление в «неизбежности» заключения Румынией сепаратного мира [3, р. 57; 15, р. 285-286]. Но и он этого не добился.

5/18 февраля состоялась встреча А. Авереску с А. Макензеном, в ходе которой немцы выдвинули румынам следующее «выгодное обеим сторонам» условие: «Вся румынская армия получает свободу рук для военных действий против большевиков, соответственно против петроградского правительства, до тех пор, пока последнее не подпишет мира с Центральными державами и Румынией» [26, р. 37]. Фельдмаршал заверил премьера, что Румыния сможет сохранить «армию в состоянии мобилизации и использовать её в Бессарабии для борьбы с большевиками. Не исключено, – писал Авереску, – что нам будет оказана помощь путём взаимодействия в России» [15, р. 291].

В этот же день возобновилось немецкое наступление на Восточном фронте и, развиваясь всё шире, поставило Российскую республику в тяжелейшее положение [36, с. 339]. Воспользовавшись этим, румыны форсировали Днестр в районе Рыбницы, развернули наступление в направлении Воронково, однако были наголо разгромлены. Выход революционных советских войск к Днестру, продолжение сопротивления бессарабцев оккупации края, немецкое давление и отказ союзников разрешить заключение сепаратного мира, – все эти факторы

привели к тому, что первоначально игнорировавшее советские протесты румынское правительство обеспокоилось и повело себя в отношении РСФСР иначе.

По инициативе В.И. Ленина СНК образовал и направил в Одессу «Высшую автономную коллегия по русско-румынским делам», которой было поручено ведение всех дел, касающихся взаимоотношений России с Румынией [18, с. 111]. В результате переговоров между представителем Советского правительства Х. Раковским и главой румынского правительства А. Авереску при посредничестве представителей западных союзников, – французского эмиссара Аркье и канадского полковника Д. Бойля, – 5-9 марта 1918 г. было подписано советско-румынское соглашение, в котором указывалось: «Румыния обязуется покинуть Бессарабию в течение 2 месяцев... В Бессарабии остаётся отряд в 10000 человек для охраны румынских складов и железных дорог. Сразу после подписания соглашения охрана порядка в Бессарабии переходит в руки местной городской и сельской милиции» [20, с. 26-28].

23 февраля / 8 марта румынская сторона заявила, что «считает с сегодняшнего дня конфликт улаженным» [18, с. 207; 23, с. 215]. Даже стоящий на крайних националистических позициях И.М. Опря (правда, противореча себе же на той же странице) признаёт, что «в результате данного обмена нотами обе стороны посчитали конфликт исчерпанным» [37, р. 241, 243, 244]. По мнению этого историка, в феврале 1918 г. Авереску принял требования об очищении Бессарабии «за исключением условия, предусматривающего немедленное освобождение Бендер» [37, р. 240]. Здесь же автор отмечает, что соглашение предполагало необходимость освобождения всех арестованных в России румын и всех россиян, арестованных в Румынии.

Исчерпанным считали конфликт и советские представители. 26 февраля / 11 марта они телеграфировали об этом в Совнарком [18, с. 207; 23, с. 215; 24, с. 144-147]. 21 марта генеральный консул Румынии в Москве Н.Г. Герен повторно информировал Наркоминдел РСФСР о ликвидации «возникшего между румынским правительством и советской властью конфликта». Всё это свидетельствовало о признании и одобрении достигнутой договорённости, о том, что как у главы румынского правительства А. Авереску, так и у дипломатов Антанты его законность и необходимость его выполнения не вызывали никаких сомнений.

Однако из-за ухудшения военного положения Советской

Республики, вызванного германским наступлением по всему фронту, румынские правящие круги проигнорировали выполнение взятых на себя обязательств. Однако, отмечает американец Ш.Д. Спектор, «Румыния и не собиралась выполнить свои обязательства (по «конвенции Раковский – Авереску» – С.Н.), тем более, что менее чем через месяц появилась возможность формального присоединения Бессарабии. Данная возможность была предоставлена оккупировавшими Украину немцами и отступлением большевиков» [29, р. 48]. Согласился с ним даже И.М. Опря, признавший, что начатое немцами наступление на Украине стало основной причиной невыполнения румынской стороной взятых на себя обязательств [37, р. 243].

Но с точки зрения международного права подписание этого документа означало официальное признание румынским правительством незаконного характера оккупации Молдавской республики. Именно за признание этого, де-факто и де-юре, И. Дука подверг критике А. Авереску: «Можно себе представить, какой аргумент он дал большевикам против нас, ибо мы сами официально подтвердили в официальном акте, что оккупация Бессарабии явилась незаконной... Задаю себе вопрос и сегодня, как стало возможным, чтобы генерал Авереску подписал подобный документ? ...Истинно и то, что эта несчастная ошибка является единственным актом, который Россия может предъявить нам в бессарабском вопросе, и я опасаюсь, что в один прекрасный день это создаст нам серьёзные проблемы» [3, р. 75; 14, р. 92].

Летом 1918 г. тогдашний румынский министр иностранных дел К. Арион с трибуны парламента резко критиковал А. Авереску за то, что тот «заключил мир с Раковским и с Россией на условии очищения Бессарабии». Пытаясь доказать необоснованность этого шага, он самоуверенно утверждал, что «Россия не возродится снова», а следовательно, подписывать с ней дипломатические документы не имело смысла. На это А. Авереску ответил: «Россия больна, без сомнения, она очень больна, но Россия не исчезла, и она выздоровеет. Нам, маленькой державе, не пристало пользоваться этим состоянием паралича, в котором находится сосед» [1, с. 335; 38, с. 51; 39, с. 273].

Однако в наши дни в румынской историографии господствуют абсолютно другие интерпретации данного документа: будто бы в нём, чётко и без всяких оговорок, не предусмотрен отвод румынских войск и присутствуют какие-то тезисы с «двойным пониманием». Так, Фл.

Константиனு пишет об этом соглашении, что только «советская сторона интерпретировала его в качестве обязательства вывода румынских войск из Бессарабии» [40, р. 289]. И. Опря утверждает, что договорённость от 5-9 марта «не обязывала румынского премьер-министра к эвакуации своих войск из Бессарабии» [37, р. 187]. А молдавский историк Л. Пэдуряк считает, что «указанное „соглашение” не имело юридической силы» [41, р. 27]. Почему «не имело», она не поясняет.

Правда, другой известный историк, Г. Брэтиану ещё в 1943 г. писал по этому поводу: «Было даже заключено соглашение, по которому румынским войскам следовало срочно покинуть Бессарабию (немедленное оставление Бендер-Тигины отвергалось), за исключением охраны железных дорог и румынских складов, и не допускалось никакое вмешательство во внутреннюю политику страны... Данное чисто техническое соглашение не имело никакого политического характера: Румыния не стремилась влиять на дела молдавской республики и ограничивалась защитой своих военных интересов» [42, р. 57].

Таким образом, он признаёт, что суть договора между Авереску и Раковским состояла в обязанности Румынии очистить Бессарабию от своих войск, и то, что данное соглашение подтверждало тот факт, что Румыния не обладала никакими правами на наш край и он никак не принадлежал ей. В этом смысле Брэтиану против своей воли признаёт именно политический характер «соглашения Авереску-Раковский». А тезис о румынских «исторических и этнических правах» на Бессарабию, о её якобы «румынском характере» появился позже и имел целью «узаконить» аннексию Пруто-Днестровского междуречья бухарестской полуфеодалной олигархией.

Объективны оценки описываемых нами событий, принадлежащие ряду западных историков. Американец Л. Фишер писал, что, «захватив Бессарабию, которая являлась русской территорией, румынское правительство совершило военный акт. Большевики отомстили, разорвав 13 января 1918 г. отношения с Румынией и арестовав румынского посланника Диаманди в Петрограде» [Цит. по: 31, с. 93]. Тот же автор отмечает, что Россия «не признала румынского суверенитета в отношении Бессарабии, захваченной Румынией в январе 1918 г., когда большевистская Россия была слабой» [43, р. 163].

Болгарский профессор Г. Генов отмечал в 1940 г., что первая мировая война «завершилась неблагоприятно не только для

побеждённых, но и для России. Румыны воспользовались этим обстоятельством и захватили всю Бессарабию, хотя, накануне вступления Румынии в войну, два соседних государства взаимно гарантировали свою территориальную целостность. Бессарабское население стремилось в 1917 г. к созданию независимого государства, однако Румыния проигнорировала это и путём насилия аннексировала Бессарабию» [Цит. по: 44, р. 24].

Француз Ф. Фейто в том же духе утверждал, что «румыны захватили Бессарабию и Буковину, являвшимися русскими землями» [45, р. 23-24]. Его соотечественник М. Ваисс придерживается мнения, что в 1918 году Румыния оторвала Бессарабию от России [46, р. 340]. Позиция немца (румынского происхождения) А. Зуги также не отличается от вышеприведённых: «Военные акции в Бессарабии со стороны Румынии можно... рассматривать как противоречащие международному праву, поскольку румынские войска вторглись на территорию другого государства без объявления войны... Разрыв дипломатических отношений с Румынией со стороны России правомерен с точки зрения международного права» [47 s. 50]. К этому следует лишь добавить, что для «легализации» захвата и аннексии Бессарабии румынская олигархия воспользовалась формальным приглашением со стороны, самопровозглашенного, полностью безвластного и никого не представлявшего Сфатул Цэрий [48].

И в заключение следует отметить, что в румынской националистической историографии тенденция к реалистическому освещению и анализу действительности присутствует лишь относительно, зато господствует стремление к отражению событий с «патриотических» позиций. Данная констатация относится в первую очередь к историографии именно бессарабского вопроса. «В контексте написания румынской истории „объективность“ понимается как „соответствие румынским национальным интересам“, а это означает, что мои выводы могут разочаровать румынских читателей» [30, р. 409], – сетует голландец ван Мёрс. Даже румынские дипломаты, историки и мемуаристы межвоенного времени писали намного объективнее и правдивее современных авторов.

Литература

1. Левит И.Э. *Молдавская республика (ноябрь 1917 – ноябрь 1918)*. - Кишинев, 2000. 498 с.
2. Bărbulescu M., Deletant D., Hitchins K., Papacostea Ș., Todor P. *Istoria României*. Buc., 1998. 618 p.
3. Duca I.G. *Memorii*. Vol. 3. Războiul (1916-1917). Partea 1. Buc., 1994. 304 p.
4. Штейн Б.Е. «Русский вопрос» на Парижской мирной конференции (1919-1920 гг.). - М., 1949. 464 с.
5. *История международных отношений и внешней политики СССР*. Т. 1. - М., 1967. 440 с.
6. *История внешней политики СССР*. Т. 1. - М., 1976. 520 С.
7. Соловьев О. Ноябрь 1917 г. Как Англия и Франция делили Россию. / *Межд. жизнь*. 1997, № 10, с. 95-110.
8. *Архив полковника Хауза*. Т. 3. -М., 1939. 320 с.
9. Гиршвельд А. *О роли США в организации антисоветской интервенции в Сибири и на Дальнем Востоке* // *Вопросы истории*. 1948, № 8. С. 3-22.
10. Spector Sh. D. *România la Conferința de pace de la Paris. Diplomația lui I.C. Brătianu*. -Iași, 1995. 382 p.
11. *1918 la Români*. Documente externe. Vol. 2. -Buc., 1983, p. 103.
12. Iorga N. *Istoria românilor*. Vol. 10. -Buc., 1939. 498 p.
13. Iorga N. *Memorii*. Vol. 1.- Buc., 1939. 370 p.
14. Duca I.G. *Memorii*. Vol. 4. Războiul (1917-1919). -Buc., 1994. 304 p.
15. Averescu A. *Notițe zilnice din război*. Vol 2. 1916-1918 (Războiul nostru). -Buc., 1992. 352 p.
16. Kirițescu C.I. *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919*. Vol. 2.- Buc., 1989. 524 p.
17. Duca I.G. *Amintiri politice*. Vol. 3. - Мьнchen, 1981. P. 26.
18. *Документы внешней политики СССР*. Т. 1. - М., 1957. 772 с.
19. *Relațiile româno-sovietice*. Documente. Vol. 1. - Buc., 1999. 446 с.
20. *Советско-румынские отношения 1917-1941*. Документы и материалы в двух томах. Т. 1: 1917-1934. - М., 2000. 880 с.
21. Ленин В.И. *Полн. собр. соч.* Т. 50.- М., 1970. 624 с.
22. *За власть Советскую. Борьба трудящихся Молдавии против интервентов и внутренней контрреволюции (1917-1920)*. Сборник документов и материалов. - Кишинев, 1970. 404 с.
23. Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А. *Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии*. Документы и материалы. - М., 1996. 380 с.
24. *Борьба трудящихся Молдавии против интервентов и внутренней*

- контрреволюции. Сборник документов и материалов. - Кишинев, 1967. 684 с.
25. Marghiloman A. *Note politice*. Vol. 2. - Buc., 1994. 306 p.
26. *Studii și materiale de istorie contemporană*. V. 1. - Buc., 1956. 322 p.
27. Marghiloman A. *Note politice*. Vol. 3. - Buc., 1995. 492 p.
28. Виноградов В.Н. *Румыния в международных отношениях (ноябрь 1917 – ноябрь 1918)* // Вопросы истории. 1968, № 10, с. 3-22.
29. Spector Sh. D. *România la Conferința de pace de la Paris. Diplomația lui I.C. Brătianu*. - Iași, 1995. 382 p.
30. Meurs W.P. von. *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*. - Chișinău, 1996. 526 p.
31. Лазарев А.М. *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*. - Кишинев, 1974. 912 с.
32. Nanu F.C. *Politica externă a României. 1918-1933*. - Iași, 1993. 172 p.
33. Ciobanu Șt. *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*. - București, 1929. 314 p.
34. *Politica externă a României*. Dicționar cronologic. - Buc., 1986. 416 p.
35. Cernovodeanu P. *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)*. - București, 1993. 212 p.
36. Ленин В.И. *Полн. собр. соч.* Т. 35. - М., 1969. 600 с.
37. Орпеа I. *România și Imperiul Rus. 1900-1924*. Vol. 1. - București, 1998. 368 p.
38. Мельтюхов М.И. *Бессарабский вопрос между мировыми войнами. 1917-1940*. - М., 2010. 480 с.
39. Виноградов В.Н. *Румыния в годы первой мировой войны*. - М., 1969. 368 с.
40. Constantiniu Fl. *O istorie sinceră a poporului român*. - București, 1997. 466 p.
41. Pădureac L. *Relațiile româno-sovietice (1917-1934)*. - Chișinău, 2003. 216 p.
42. Brătianu Gh. I. *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*. - București, 1995. 148 p.
43. Fisher L. *Russia's Road from Peace to War. 1917-1941*. - New York, 1969. 384 P.
44. Dobrinescu V. Fl., Constantin I. *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial (1939-1947)*. Iași, 1995. 374 p.
45. Fejto François. *Histoire des démocraties populaires*. Vol. I. - Paris, 1969. 534 p.
46. Vad'sse Maurice. *Dicționar de relații internaționale. Secolul XX*. - Iași, 2008. 400 p.
47. Suga A. *Die volkerrechtliche Lage Bessarabiens in der geschichtlichen Entwicklung des Landes*. - Bonn, 1958. 130 s.
48. Назария С.М. *Орган молдавских националистов Сфатул Цэрий (1917 г.) и его оценки в современной румынистской историографии*. // Вестник Ленинградского Государственного университета имени А.С. Пушкина. Санкт-Петербург, 2013. № 4. Т. 4. История. С. 17-26.

sergnazar@mail.ru

FUNDAMENTALISMUL ISLAMIC ȘI SECURITATEA INTERNAȚIONALĂ

Petru FURTUNĂ, *doctor în istorie, IRIM*

Rezumat

În articol sunt supuse analizei diverse aspecte ale fundamentalismului Islamic, impactul lui asupra securității internaționale. Autorul menționează că în ultimele decenii se intensifică activitatea organizațiilor islamice, se diversifică actele teroriste, inițiate de acestea. În aceste condiții sporește actualitatea investigației fenomenelor: fundamentalism islamic, radicalism islamic, extremism islamic, islamism, islam politic etc.

Cuvinte-cheie: religie, islam, fundamentalism, extremism, terorism religios.

THE ISLAMIC FUNDAMENTALISM AND INTERNATIONAL SECURITY

Petru FURTUNĂ, *IRIM*

Abstract

This article analyzes some aspects of the Islamic fundamentalism and its impact international security impact on the contemporary international relations, the Islam often being associated with terrorism and religious extremism. It makes an attempt to show that fundamentalism, extremism and Islamic terrorism are some deviations from traditional Muslim religion that in its essence is not called for violence and terror. Also, are analyzed the causes of terrorism activation religious extremists in the contemporary period.

Keywords: religion, Islam, fundamentalism, extremism, religious terrorism

Introducere. Lumea contemporană se află prinsă în mrejele unui paradox al securității: pe de o parte tehnica avansează, existând din ce în ce mai multe modalități de apărare și protecție, iar organizațiile naționale și internaționale militează pentru democrație, pace și respectarea drepturilor omului. Pe de altă parte, asistăm astăzi la o accentuare a instabilității pe scena mondială cauzată de o puternică ascensiune ale mișcărilor islamiste, de care sunt legate evenimentele din Orientul Mijlociu sau de atentatele teroriste din SUA, Londra, Madrid ș.a. Pornind de la această constatare, mulți cercetători subliniază faptul că fundamentalismul islamic reprezintă o amenințare la adresa securității internaționale și susțin incompatibilitatea islamului cu democrația.

Ultimul sfert al sec. XX, a fost marcat de o puternică ascensiune a mișcărilor islamiste. În timp ce se considera că religia se retrage în sfera vieții particulare, ascensiunea neașteptată a mișcărilor sub drapelul religioase a devenit pentru mulți un fenomen surprinzător și impresionant.

În ultimul timp apelul la religie a devenit o premisă majoră pentru radicalizarea islamului. "Pentru cel care face apel la religie, violența se transformă într-o poruncă sacră, care eliberează de orice interdicții legate de morală sau raționalitate politică"[1, p.165]. În cazul acesta toate mijloacele devin bune, dacă scopul este de a realiza Absolutul.

Rezultatele investigației. În islam există o multitudine de mișcări și curente (învățăături), caracterizate, deseori, de contradicții profunde între ele. În ceea ce privește definirea acestor mișcări, constatăm o disonanță de opinii. Actualmente, în literatura de specialitate și vocabularul politic se utilizează pe larg așa termeni ca, „fundamentalism islamic”, „radicalism islamic”, „extremism islamic”, „islamism”, „islam politic” etc. Unele dintre aceste noțiuni se utilizează fără să se țină cont de terminologia islamică.

De aceea, considerăm necesar de a preciza termenul de „fundamentalism islamic”, utilizat, ca regulă, în contextul extremismului islamic. Criteriile de bază pentru evidențierea fundamentalismului ca învățătură distinctă este apelarea lui la „islamul pur” și revenirea la fundamentele spiritualității musulmane. Dar, însuși termenul de „fundamentalism”, este străin terminologiei teologice islamice.

Cercetătorul B. Petrovski are dreptate când spune că, „fundamentalismul ca ideologie”, din punct de vedere istoric, nu este un produs al islamului[2].

Fundamentalismul religios își are originea într-o mișcare reformistă conservatoare a protestantismului nord-american, care era orientat contra reformelor cu tendințe progresiste.

Între anii 1910 și 1915 au fost concepute o serie de teze și tratate teologice de către un grup de preoți de la „Princeton Theological Seminary” și „Westminster Theological Seminary”. Aceste teze au fost tipărite în trei milioane de exemplare, sub titlul „The Fundamentals: A Testimony to the Truth”. Printr-un articol publicat în anul 1920 al jurnalistului american Curtis Lee Laws, simpatizant al acestei mișcări, curentul primește numele de „Fundamentalism”.

Termenul „fundamentalism” (de la latinescul - bază, fundament) a început să fie utilizat cu referire la islam, relativ nu de mult. El este preluat din teologia creștină și semnifică curentul conservator din Protestantism care cerea acceptarea netăgăduită a „Sfintei Scripturi” în calitate de bază (fundament) al credinței și respingea oricăre posibilitate de explicare sau interpretare rațională a acesteia.

Astfel, noțiunea „fundamentalism islamic” este adusă din afara acestei lumi și este străină vocabularului musulman. „În limbile popoarelor musulmane, - scrie profesorul Muhammad H. Sayyid, - există o anumită sumă de cuvinte, care joacă un rol primordial în exprimarea concepției islamice despre realitate și adevăr: datorită lor (acestor cuvinte) concepția musulmană se înfățișează în adevărata sa lumină[3, p.36]. „Fundamentalismul islamic” nu face parte din această „sumă de cuvinte” de aceea, utilizarea termenului în cauză conduce la denaturarea concepției islamice. Sheikhul universității din Cairo Muhammad Sayyid Tantawi subliniază că în islam nu există o astfel de noțiune ca fundamentalismul. Islamul este o religie universală” [4].

Teologii musulmani utilizează propriile lor noțiuni ca, „islamul pur”, „bazele credinței” ș.a. Cel mai apropiat de termenul „fundamentalism” ar fi „As-Salafia” (de la slaf – strămoși, predcesori). Salafiștii cer „reîntoarcerea la izvoarele credinței” la „practica strămoșilor dreptcredincioși”. Mișcarea lor este caracterizată, deseori, ca renașcentism musulman.

Definiția fundamentalismului cu referire la religie ar fi „credințe religioase bazate pe o interpretare literară a textului religios”. Un adevărat fundamentalism islamic este acela care aderă strict la fundamentele Islamului, care pot fi definite numai după Coran și viață, și învățăturile Profetului Muhammad.

„Fundamentațiști” au fost numiți doar acei teologi musulmani care propovăduiau readucerea doctrinei la fundamentele ei, la formele ei originare. Ulterior, termenul s-a extins la întreaga mișcare politico-religioasă care militează pentru o societate în care legea islamică (Sharia) să fie aplicată riguros în toate domeniile vieții. Un exemplu de astfel de societate ar fi cea

din Iran de după Revoluția din 1979 sau cea pe care vor s-o instaureze talibanii în Afganistan[5].

Pentru grupările fundamentalist-islamice, legile convenționale ale războiului, de protejare a noncombatanților, sunt un principiu nefolositor, atâta vreme cât convingerile lor despre modul de desfășurare a conflictului sunt de inspirație „divină”, conținute de acele prescripții, emise de lideri religioși, care îndeamnă la atacarea populației civile. Prin urmare, legile internaționale sau umanitare nu au nici o influență asupra acestor teroriști [6, p.41].

„Războiul” dintre civilizația occidentală și grupările fundamentalist islamice a scos la lumină o problemă acută dar ignorată: de la începutul anilor 1980 activitatea grupărilor teroriste fundamentalist islamice au vizat contracararea influenței economice, politice și culturale a lumii occidentale, ilustrată mai ales de „imperialismul americano-sionist” [7, 97].

Construcția ideologică a fundamentalismului islamic, ca „formă de rezistență a civilizației islamice la occidentalizare” este bazată pe tradiție, etnicitate și arhetipuri religioase precum: „infideli”, „adoratori de idoli”, „cruciați”, „martiri”, „războaie sfinte”, „inamici ai Islamului”, „marele Satan”. Acest vocabular fanatico-religios denotă natura violentă a fundamentalismului islamic, o provocare totalitară atât față de Islamul tradițional cât și față de democrația modernă [7, p.98].

Astfel, „fundamentalismul”, conform opiniei mai multor cercetători, este izvorul care alimentează extremismul și terorismul islamic. Grupările fundamentalist-islamice sunt situate la periferia societății, mass-media occidentale oferă o imagine distorsionată, prezentând radicalismul și extremismul ca norme valorice ale societății în lumea musulmană [8, p.41]

În legătură cu aceasta, este necesar de a face distincție între religia musulmană tradițională, care nu cheamă la violență și extremism, și diversele mișcări fundamentaliste. În calitate de suport ideologic ale celor din urmă servesc doar acele varietăți ale învățăturilor religioase care au un caracter extremist și totalitar. Multe din ele se desprind din religiile tradiționale, supunându-le anumitor revizuiuri, interpretând tendențios postulatele de bază, punând accent pe unele dogme, în detrimentul altora.

De exemplu, teza din Coran despre jihad este tratată de extremiștii islamiști exclusiv ca utilizarea forței împotriva „necredincioșilor”. În același timp, „jihad” în traducere din arabă înseamnă luptă, efort, strădanie, luptă cu sine însuși înainte de toate.

Doctrina *jihadului* ca „război sfânt” a apărut inițial pentru a legitima expansiunea statului musulman, la începutul dinastiei abbaside.

Dar începând cu secolele IX – X, noțiunea de jihad se completează cu un nou conținut: se constituie idea despre forma superioară a jihadului – jihadul spiritual, autoperfecționarea lăuntrică în calea spre Allah, precum și ideea despre patru tipuri de jihad – jihadul sabiei, jihadul inimii, jihadul limbii sau cuvântului și jihadul mâinii.

În plus, războiul religios este tratat în Coran ca război de autoapărare: „Luptați pe calea lui Dumnezeu împotriva acelor care se luptă cu voi, dar nu începeți voi lupta, căci Dumnezeu nu-i iubeste pe cei care încep lupte.” [Coran 2:190]

Coranul, de asemenea, face clar faptul că, atunci când cealaltă parte se abține de la agresiune, nu este permis de-ai ataca: „Dacă însă ei conțenesc, atunci Dumnezeu este Iertător, Îndurător. Luptați-vă cu ei până ce nu va mai fi necredință și credință va fi numai în Dumnezeu! Dar dacă ei conțenesc, atunci nu mai există vrășmășie, decât împotriva celor nelegiuiți” [Coran 2:192-193].

Islamul interzice categoric sinuciderea, participarea în război a femeilor, pledează pentru o atitudine umană față de prizonieri. Interzice atacul și agresiunea asupra „bărbaților slabi”, femeilor și copiilor, distrugerea lanurilor, turmelor de animale, construcțiilor etc.

Comparând aceste postulate cu practica extremiștilor islamiști, care folosesc activ terorismul (*luarea de ostateci, omorul copiilor, bătrânilor, actele teroriste săvârșite de sinucigași, inclusiv femei*), vedem clar că, pentru a-și realiza scopurilor, aceștia denaturează grosolan normele religioase.

Și, ca să nu vorbim doar de islam, ne vom referi la Biblia creștină, amintind cuvintele lui Iisus Hristos: „Nu socotiți că am venit să aduc pace pe pământ; n-am venit să aduc pace, ci sabie; căci am venit să despart pe fiu de tatăl său, pe fiică de mama sa, pe noră de soacra sa. Și dușmanii omului (vor fi) casnicii lui”, [„Ev. după Matei”, X, v. 34,35,36]. Evident că, rupte din contextul general, aceste cuvinte ale lui Hristos pot conduce la concluzii cu totul eronate.

Dar, trebuie să recunoaștem că, uneori, însuși ambiguitatea textelor religioase oferă temei pentru interpretarea tendențioasă a lor de către extremiști.

Unii autori remarcă elementul belicos care se conține în islam. De exemplu, V. Gherasimov scrie: „Musulmanul consideră că este o singură religie adevărată, care există de la începuturile omenirii, ea fiind proprie însuși ființei umane (se are în vedere islamul n.a.)... Musulmanul reacționează foarte agresiv la critica în adresa lui” [9, p.50; 61].

Islamiștii radicali, adepții curentelor religioase extremiste, exagerează elementele de intoleranță care se conțin în religia dreptcredincioasă. După cum scrie Trebin M., „fundamentaștii... „privatizează” dreptul asupra

Adevărului și dreptei credințe, neagă orice compromis în numele „binelui major” [10, p.102].

Said Ashmovi, fost judecător egiptean, a studiat dreptul musulman și a făcut concluzia univocă că doctrina războinică a fundamentalistilor – nu este o credință, ci o ideologie politică, pe care o folosesc în interesul lor [11, p.61].

Astfel, terorismul este monopolul doar al extremiștilor islamici și nu al întregii lumi musulmane. Este important să subliniem acest lucru, deoarece, în unele lucrări dedicate terorismului internațional are loc demonizarea lumii musulmane. O astfel de poziție constituie nu numai un obstacol în calea studierii obiective a problemelor terorismului, dar și împiedică elaborarea metodelor și mijloacelor adecvate și efective de luptă cu acest fenomen periculos. Între altele, învinuirea în bloc a tuturor musulmanilor de agresivitate, nu permit atragerea la frontul comun antiterorist a popoarelor și guvernelor musulmane care au o atitudine negativă față de actele criminale ale celor care se ascund în spatele normelor islamului interpretate denaturat.

Această mare religie mondială este percepută cu teamă și neîncredere de către lumea nemusulmană din cauza actelor sângeroase care sunt înfăptuite sub flamura și în numele islamului: atacul asupra SUA din 11 septembrie 2001, exploziile de pe insula Bali din octombrie 2002, din Madrid – 11 martie 2004, acapararea școlii din Beslan ș.a.

Actualmente, cele mai mari organizații teroriste ale extremiștilor islamici sunt „*Al-Qaeda*” - globală; „*Hamas*”; „*Jihadul Islamic*” - activează în Palestina; *Hezbollah* cu sediul în Liban; *Frăția Musulmană* – global; Frontul Islamic al Salvării (Algeria) ș.a. Acestea și alte organizații constituie o adevărată Internațională a extremiștilor religioși. Contacte între organizații teroriste din diverse țări aveau loc și mai înainte (de exemplu, între grupările din Palestina și cele din Europa Occidentală). Acestea erau însă epizodice și limitate după proporții.

Actualmente, rețeaua teroristă a căpătat un caracter global, permițând acestora să-și coordoneze efectiv acțiunile. Au apărut organizații teroriste – monștri, care-și au filiale pe toate continentele, coordonându-le activitatea dintr-un centru unic. Cea mai mare dintre acestea este „*Al-Qaeda*”. Creată în 1998 de către *Osama bin Laden*, înrolează circa 20-30 mii de activiști în țările Asiei, Africii de Nord, Europei, SUA. Deși *Osama bin Laden* a fost nimicit, organizația lui continuă să existe, rămânând una din cele mai periculoase. Trebuie de menționat că din rețeaua teroristă internațională fac parte nu numai organizațiile și grupările teroriste, propriu zise, ci și fondurile internaționale care le finanțează, precum și statele – sponsori ai terorismului, fără de care el n-ar putea să existe (Iranul, Sudanul, Siria, Coreea de Nord ș.a).

Prin ce se explică această activizare a terorismului extremiștilor religioși islamici?

În primul rând, saltul calitativ în activizarea extremismului islamic este legat de venirea la putere în cadrul revoluției islamice din Iran (a. 1979) a lui *Aiatolâ Khomeini*. Iranul imediat s-a transformat în sponsorul principal al luptei pentru răspândirea revoluției islamice, a luptei împotriva Israelului, a apărării locurilor sacre din Arabia Saudită și din alte state din Orientul Mijlociu și a contracarării influenței țărilor occidentale asupra lumii musulmane. În anii -80-90 pe teritoriul Iranului activau 11 tabere de pregătire a teroriștilor, în cadrul cărora au fost pregătiți mii de combatanți. Odată cu venirea la putere în Iran a președintelui Mahmoud Ahmadinejad – fanatic religios, care a promis „ștergerea de pe fața pământului” a Israelului, conducerea acestui stat a reluat politica de susținere a extremiștilor islamici în întreaga lume.

În al doilea rând, victoria *mojahedinilor* asupra armatelor sovietice în Afganistan, care a fost apreciată ca un triumf al „dreptcredincioșilor”, i-a înaripat pe extremiștii islamici, le-a dat un nou impuls în activitatea lor teroristă. Ei au anunțat despre jihadul mondial împotriva „cruciaților și iudeilor”.

În al treilea rând, o influență majoră asupra răspândirii extremismului islamic au avut-o și continuă să o aibă consecințele negative ale globalizării. Unul din aspectele negative ale procesului de globalizare constă în faptul că el este însoțit de expansiunea culturală globală a Occidentului, în primul rând a SUA. Pătrunderea masivă a mărfurilor și valorilor cultural - spirituale apusene în lumea musulmană, străine acestor popoare, provoacă acolo o depresie psihologică, culturală și economică.

Trebuie de menționat că țările occidentale încearcă deseori cu mult aplomb și fără scrupule să realizeze politica de westernizare a țărilor în curs de dezvoltare. A. Hazanov menționează pe bună dreptate: „Principala greșală a strategilor din Apus constă în faptul că ei consideră valorile lor spirituale ca fiind universale, acceptabile pentru toate popoarele”[12, p.31]. Or, realitatea demonstrează că nici pe de parte, nu este așa.

Acestei expansiuni culturale a Occidentului lumea musulmană îi contrapune valorile sale religioase, care îi servesc drept mijloc de menținere sau redobândire a identității de altă dată. Iar terorismul politic sub lozinci religioase devine calea de luptă împotriva westernizării și inechității sociale.

După părerea lui A. Pușcov: „...terorismul pentru lumea islamică reprezintă doar încercarea de a restabili dreptatea”[13, p.13].

Ostilitatea evidentă a Orientului față de inechitatea globală a servit

temei pentru unii autori să vorbească, ca și S. Huntington, despre conflictul civilizațiilor. Astfel, în monografia „Terorismul: istorie și contemporanietate” se menționează: „Situația actuală de pe planetă se agravează din cauza creșterii în lume a contradicțiilor social-economice și a celor dintre civilizații, a opoziției dintre Nordul dezvoltat și Sudul subdezvoltat”[14, p.189].

O asemenea poziție însă nu este indiscutabilă. În primul rând, nici țările Orientului, nici cele ale Occidentului nu se contrapun unele altora într-un front comun. Printre țările musulmane sunt destule care mențin strânse relații cu statele postindustriale occidentale (Turcia, Kuwait, Egiptul, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite ș.a). Pe de altă parte, o serie de țări din Orient sunt ele însuși ținte ale actelor teroriste, din partea extremiștilor islamici (Egiptul, Algerul, Arabia Saudită, Pakistan). Astfel că aceste state duc și ele, la rândul lor, o luptă intransigentă cu terorismul religios.

Concluzii. Extremiștii islamici, desigur, ar dori ca acțiunile criminale ale lor să fie văzute prin prizma unui război al civilizațiilor, ca o contrapunere dintre „dreptcredincioși” și „necredincioși”. Astfel, ei și-ar asigura susținerea milioaneilor de musulmani din întreaga lume, și și-ar îndreptăți actele teroriste sângeroase contra oamenilor pașnici și nevinovați.

Din acest motiv concepția despre terorismul internațional ca manifestare a războiului religios dintre civilizații ni se pare nu numai îndoielnică din punct de vedere științific și corespunderii realității, dar și dăunătoare în plan politic. Ea împiedică crearea unui front antiterorist comun al țărilor Occidentului și Orientului, fără de care este imposibilă victoria asupra terorismului internațional.

Lupta cu terorismul extremiștilor religioși este foarte dificilă. Această varietate a terorismului este o expresie a, așa numitelor, conflicte valorice, care se caracterizează printr-o înverșunare deosebită. A învinge un astfel de terorism ar fi posibil doar utilizând un sistem de măsuri care ar include metode economice, social-politice, de forță, psihologice, precum și spirituale.

Din rândul acestora le-aș evidenția pe cele de la urmă. Ne solidarizăm cu acei autori care insistă la utilizarea potențialului constructiv al religiilor în lupta cu terorismul, îndeosebi cu cel practicat de către extremiștii islamici. Este necesar de antrenat pe larg teologii cu autoritate pentru demascarea teroriștilor, pentru ilustrarea și demonstrarea renegării de către aceștea a islamului autentic. Acest lucru ar permite transformarea islamului dintr-o armă de mobilizare a extremiștilor într-un aliat în lupta cu ei.

Referințe bibliografice

1. Современный терроризм в цивилизационном контексте. М., 2004.
2. Петровский Б.А. Фундаментализм – взгляд с Запада // Независимая газета. 1997. 28 авг.
3. Сейд Мухаммад Накыб аль-Атгас. Введение в метафизику ислама: Изложение основополагающих элементов мусульманского мировоззрения. М.; Куала Лумпур, 2001.
4. Независимая Газета–Религии. 1999. 11 авг.
5. Mihai Baci, Fundamentalism și terorism, <http://www.flacarais.ro/baci/guestbook.html>, accesat la 12 noiembrie 2012
6. Alexandru Cristian Miron, Cooperarea statelor în combaterea terorismului internațional și limitările doctrinare ale acesteia, Revista Terorismul Azi, vol. XVIII-XXI, an II, 2007.
7. Cristian Barna, Fundamentalismul Islamic și Cruciada Modernității, Revista Terorismul Azi, vol. III, an 1, septembrie 2006.
8. Cristian Barna, Mass-media și Islamul, Revista Terorismul Azi, vol. XI-XIII, an II, 2007.
9. Герасимов В. Терроризм: религиозно-политический аспект. Вып 5. СПб., 2002.
10. Требин М.П. Терроризм в 21 в. Мн., 2004.
11. Психология террористов и серийных убийц: Хрестоматия. Мн., 2004.
12. Терроризм – угроза человечеству в 21 веке. М., 2003.
13. Россия, безопасность, терроризм (Круглый стол) //Свободная мысль – 21 в. 2001. №12.
14. Терроризм: история и современность /Кофман Б.И. и др. Казань, 2002.

furtunap@mail.ru

DOCTRINA POLITICĂ, ETICA BOLȘEVISMULUI ȘI RELĂȚIILE INTERNAȚIONALE CONTEMPORANE. PARTEA I

Eduard VOLCOV, doctor în filosofie, IRIM

Rezumat

În baza unei analize minuțioase a textelor și rapoartelor liderilor bolșevismului, în articol sunt reproduse tezele doctrinei politice a bolșevismului și concepția etică a doctrinei. Autorul demonstrează că etica politică a bolșevismului este o varietate a machiavelismului și presupune că un scop bun justifică orice mijloace aplicate în realizarea lui, inclusiv și pe cele mai imorale. Această concluzie este adevărată cu acceptarea deosebirii că bolșevismul nu departajează/distanțează politica de morală, apreciindu-le ca două sfere autonome, dar declarând morala ca o caracteristică a ideologiei claselor, o subordonau intereselor clasei conducătoare, adică proletariatului. Unicul apărător al intereselor proletariatului era declarat partidul bolșevic, condus de lideri.

Cuvinte-cheie: bolșevismul, etica politică a bolșevismului, interconexiunile politicii și moralei, machiavelismul, dreptul internațional, relații internaționale, morala, politica, etica politică, doctrina politică, doctrina politică a bolșevismului, V. I. Lenin, L. Troțchii.

THE POLITICAL DOCTRINE, BOLSHEVIC ETHICS OF BOLSHEVISM AND CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS. PART I

Eduard VOLCOV

Abstract

Based on a thorough analysis of texts and reports of Bolshevism leaders in the article are reproduced theses of the political doctrine of Bolshevism and ethical conception of the doctrine. The author demonstrates that political ethics of Bolshevism is a variety of Machiavellianism and assumes that a good goal justifies any means applied to its realization, including the most immoral ones. This conclusion is true only with accepting that bolshevism does not separate the politics from morality, appreciating them as two autonomous spheres but declaring morality a characteristic feature of ideology of the social classes. The only defender of the interests of the proletariat was declared the Bolshevik party, led by leaders.

Keywords: bolshevism, political ethics of bolshevism, interconnections between politics and morality, machiavellism, international law, international relations, moral, politics, political ethics, political doctrine, political doctrine of bolshevism, V.I.Lenin, L.Trotsky.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДОКТРИНА, ЭТИКА БОЛЬШЕВИЗМА И СОВРЕМЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ (ЧАСТЬ ПЕРВАЯ)

Введение. Казалось бы, не может быть никакой связи между политической этикой большевизма и современными международными отношениями? Однако, это только на первый взгляд. При более внимательном анализе выясняется, что и лидеры большевиков почти век тому назад, и многие субъекты международных отношений в

настоящее время, включая и страны Запада, при проведении своей политике руководствуются одними и теми же принципами. Причем вторые, - вопреки нормам современного международного права. А чтобы нас не обвиняли в голословности, рассмотрим вначале содержание политической этики большевизма (и политической доктрины в целом), а потом укажем на те события международной жизни, в которой некоторые ее участники действовали так же, как и большевики почти сто лет тому назад.

Большевистская политическая этика – один из видов макиавеллизма

Политическая этика - это **нормативная теория политической деятельности**, один из важных и постоянных начал политики, **оценивающее ее замыслы, цели, методы, сам процесс функционирования власти и деятельность ее участников**[1, с.62; 2,с. 83-93]. Политическая наука выделяет 3 основных подхода взаимоотношения политики и морали: 1) **Морализаторский подход** - полное подчинение моралью политики; 2) **Ценностно-нейтральный подход** - полный разрыв между политикой и моралью; 3) **Компромиссный подход** - попытка сохранить аутентичность политики и морали с поддержкой их напряженного взаимодействия [3,с.487-490; 4, с.75 – 76; 5, с.15; 6, с.228].

Напомним, что **морализаторский подход** (Лао-цзы, Конфуций, Платон, Аристотель, Г.Мабли, Ж.-Ж.Руссо, Т.Джефферсон, Э.Фромм, Л.Мэмфорд, Дж. Хаксли и др.) практически **растворяли политические подходы в морально-этических оценках**, считая последние **ведущими ориентирами** для политической деятельности; предполагает, что политика должна иметь не только высоконравственные цели (общее благо, справедливость), но и при любых обстоятельствах не нарушать нравственные принципы (правдивость, благожелательность к людям, честность), используя при этом лишь нравственно допустимые средства.

Ценностно-нейтральный подход (Каутилья, Н.Макиавелли, Лойола, Т.Гоббс, Ф.Ницше, Р.Михельс, А. Бентли, Г.Кан и др.) основывается на игнорировании политикой нравственных ценностей. Согласно этому подходу, политика и мораль автономны и не должны вмешиваться в компетенцию друг друга. Такой подход делает ее аморальной, точнее – имморальной. В “Артхашастре”, работе Н.Макиавелли “Государь” и других сочинениях описаны способы

формирования твердой и эффективно действующей государственной власти по принципу *“благая цель оправдывает любые средства”*.

Разновидностью этого подхода, доведение ее до логического конца, является **тотально негативное** отношение к политике, трактовки политики и морали как **непримиримых противоположностей** – добра (морали) и зла (политики) (анархизм, классический марксизм, Н.А.Бердяев, многие либералы).

Компромиссный подход (М.Вебер, М.Ганди, А.Швейцер, А.Эйнштейн, Б.Сутор и др.) преобладает среди большинства ученых и нравственных политиков. Он исходит из признания необходимости **облагораживания политики моралью**, учета нравственных норм в политике, не игнорируя и специфику последней, соединения стандартов и политики, и морали при осуществлении государственной власти. Вот почему *“хорошая политика”* не может не быть нравственной [6, с.229-234,286- 287].

Анализируя и оценивая политическую доктрину большевизма мы неизбежно приходим к выводу, что в вопросе взаимоотношения политики и морали она является **разновидностью макиавеллизма**. Правда, макиавеллизм большевиков имел свою **особенность**. Она состоит в том, что вожди большевизма не разводили политику и мораль, как две автономные сферы, а, **объявив мораль классовой, просто-напросто подчиняли ее интересам политики господствующего класса, в данном случае пролетариата. А единственным подлинным выразителем и проводником его интересов объявлялась большевистская партия во главе с ее вождями.** Так, родоначальник большевизма **В.И. Ленин** в *“Задачах Союзов Молодежи”* (1920 г.) прямо и недвусмысленно указывал, что *“...наша нравственность подчинена вполне интересам классовой борьбы пролетариата. Наша нравственность выводится из интересов классовой борьбы пролетариата”*. (7,с. 305-306). А другой проводник большевистского макиавеллизма **Л. Троцкий** написал еще яснее: *“... мораль есть функция социальных интересов, следовательно, функция политики”*[8, с. 154].

Таким образом, политическая деятельность большевиков не только полностью выводилась из под контроля *“общечеловеческих”*, христианских норм морали, как в классическом макиавеллизме, а напротив, любые решения, действия большевиков, даже самые аморальные (по критериям христианской морали) освящались *“пролетарской” “моралью”* и цинично и кощунственно объявляются моральными.

Но указанная особенность не меняет сути дела - для большевизма, как и в классическом макиавеллизме, для достижения политической цели все средства хороши. Именно в этом состоит смысл слов вождя большевизма: *“Морали в политике нет, а есть только целесообразность”*[9]. Прежде всего, поясним, что большевистская политическая доктрина, о чем свидетельствует скрупулезное изучение текстов В.И.Ленина [к примеру, сочинения “Две тактики социал-демократии в демократической революции”[10,с.119-123] и „Победа кадетов и задачи рабочей партии”[11, с. 288, 313, 317-321, 327)], предполагала осуществление **двух видов террора**: а) стихийный террор масс и б) санкционированный партией, институционный, впоследствии государственный, планируемый и организованный верховной властью, т.е. вождями большевиков, террор.

Апологеты большевизма в течение десятилетий пытались представить дело таким образом, будто, большевики, **во-первых**, не причастны к стихийному террору революционных масс и на них не лежит вина за эксцессы толпы, революционной охлократии; **во-вторых**, они организовали государственный красный террор в ответ на белый, он носит вынужденный, вторичный характер.

Однако дело в **доктринальном плане** обстояло как раз наоборот.

Первое. Первичный стихийный террор народных масс являлся основой большевистских воззрений на способ завоевания, упрочения и стабилизации и на методы осуществления власти. Стихийный террор масс, по Ленину, являлся системообразующим фактором революционной диктатуры. Он должен был выполнить большой объем черновой предварительной работы по разрушению старых государственных властных, управленческих, правоохранных структур, подавлению классового врага, иногда вплоть до физического уничтожения, ему отводилась значительная роль в нагнетании страха, парализации воли к сопротивлению, деморализации классового противника [см. те же” Две тактики...”(10), или полемику В.И. Ленина с Г.В.Плехановым и другими меньшевиками на IV съезде[12, с. 59,141,142,192-193,215,238-239,249,255-256,483].

И большевистский лозунг превращения империалистической войны в гражданскую, и деятельность большевистской партии между Февралем и Октябрем 1917 г. по разжиганию классовых конфликтов, антагонизмов и конфронтационная политическая культура, распаляющая в массах чувства социальной ненависти, нетерпимости,

зависти, злобы, и призывы к массовым действиям, насилию, прямому “захвату свободы”, почину масс на местах - все это в совокупности и означало, что при разрушении существующего государственного строя и правопорядка и завоевания власти большевики делали **одну из главных ставок на стихийный террор масс.**

Конечно, система причин, совокупность благоприятствующих факторов и пусковой механизм стихийного движения масс, в том числе и стихийного террора, весьма сложны, и в стабильный, благополучный период никакие теоретические догмы, пропагандистские и агитационные лозунги не могут подвинуть народные массы к масштабным беспорядкам, насилию, террору. Но в смутное, нестабильное, кризисное, особенно переходное время роль идей, созвучных настроению взбудораженной, недовольной существующим положением, преисполненной завистью к “богатым”, ненавистью к “чужим” толпы, неизмеримо возрастает, а как раз все элементы большевистской доктрины и соответствовали психологии возбужденных масс в конкретно-исторической и национально-культурной ситуации России и были устремлены к одной цели: наэлектризовать их еще более, разжигать страсти, будить инстинкты, инициировать, провоцировать стихийное возмущение, насильственное движение масс с неизбежным атрибутом стихийного террора, который большевики, повторяем, надеялись, в конечном счете, использовать для захвата и удержания власти, манипуляции большими массами людей [13, с. 101-105].

Второе. Согласно воззрениям в.И.Ленина, организованный большевиками государственный “Красный террор” должен был носить превентивный, первичный характер. Сама концепция неограниченной и насильственной революционной власти, революционной диктаторской власти потенциально предполагает государственный террор. Развернутое определение диктаторской революционной власти содержится в сочинении В.И. Ленина **“Победа кадетов и задачи рабочей партии”** (1906 г.), где автор дает три идентичных по смыслу определения революционной власти как власти диктаторской. Приведем их: 1. *“Диктатура означает ... неограниченную, опирающуюся на силу, а не на закон, власть”*. [11, с. 288]; 2. *“Неограниченная, незаконная, опирающаяся на силу, в самом прямом смысле слова, власть - это и есть диктатура”* [11, с.318]; 3. *“Научное понятие диктатуры означает не что иное, как ничем не ограниченную, никакими законами, никакими абсолютно правилами не стесненную, непосредственно на насилие опирающуюся власть”* [11, с.320].

В процитированных определениях сформулирована квинтэссенция политической доктрины большевизма: **революционная власть по методам функционирования и действия должна быть властью только диктаторской**. А диктаторская же власть, в понимании Ленина, характеризуется, прежде всего, **двумя главнейшими особенностями**.

Во-первых, она является властью **неограниченной**, т.е. абсолютно не ограниченной ни законами, ни нормами “общечеловеческой” морали. Другими словами, революционная, диктаторская власть, по Ленину, должна действовать так, как будто она функционирует в вакууме воли, ценностей и целей за исключением ценностей, целей и воли реального субъекта власти.

Во-вторых, она непосредственно **опирается на силу, на насилие**. Вторая особенность вытекает из первой. Кроме того, из ленинских определений революционной диктатуры безусловно следует, что последняя изначально, по определению, проявляет себя по отношению к меньшинству угнетателей (господствующего класса) насильственно, вне зависимости от того, как оно себя ведет. То есть, речь идет не только о насилии по отношению к тем, кто оказывает в ходе революции вооруженное сопротивление или прямое насилие - к представителям армии, полиции, наконец, чиновников свергаемых органов власти, но и о насилии по отношению к классу в целом, включающем и тех, кто никакого сопротивления не оказывает и никакого насилия не осуществляет.

То, что употребляя термин “насилие” родоначальник большевизма имел ввиду именно террор в экстремальных формах, физическое уничтожение классового “врага”, а не просто тюремное или лагерное заключение (хотя безвинной лишение свободы тоже преступление властей) явствует из написанной в 1908 г. ленинской работы **“Уроки Коммуны”**. Перечислив достижения и неудачи этой первой “пролетарской революции” (Парижской Коммуны 1871 г.) В.И. Ленин указывает на ее главный просчет - *“излишнее великодушие пролетариата: надо было истреблять своих врагов, а он старался морально повлиять на них”*[14, с. 452].

Как справедливо заметил известный американский исследователь **Р. Пайпс**, фрагмент текста вождя большевизма *“является, вероятно, одним из наиболее ранних примеров использования в политической литературе термина “истребление” не по отношению к паразитам, а по отношению к человеческим существам”*[15, с. 481]. Впоследствии,

уже став главной коммунистического режима, вождь большевизма прямо, не стыдясь, называл людей - представителей имущих классов - вредными “насекомыми”, “блохами”, “клопами”, от которых надо очищать “землю российскую”[16, с. 204].

Ленинская позиция в отношении государственного террора не претерпела изменения ни после Февраля 1917 г., ни - тем более - после Октябрьского переворота 1917 г. (Надо только учитывать, что В.И. Ленин в публичных выступлениях между Февралем и Октябрем 1917 г. в зависимости от политической конъюнктуры, ситуации и политической целесообразности занимал по отношению к государственному террору как бы **двойственную позицию**. Хотя, при этом, по вопросу о стихийном терроре революционных масс публичная позиция вождя оставалась однозначной и неизменной: открыто и прямо в указанный период не призывая к стихийному террору масс, Ленин подразумевал его осуществление необходимым и само собой разумеющимся для режима революционной демократии, к установлению которого он призывал изо дня в день).

Государственному террору, согласно ленинской политической доктрине, разделяемой и другими вождями, должны быть присущи, и были присущи, как минимум, **пять взаимосвязанных свойств**: 1) **превентивный характер**; 2) **взаимопереплетение** - до момента стабилизации государственной власти - **со стихийным террором масс**; 3) **произвольный, неправовой, внесудебный характер** на основе лишь политической целесообразности; 4) **чрезмерность**, как по масштабам, так и по жестокости; несоизмеримость преступления (когда это имело место) и тяжести наказания; 5) **объектом** являлся не отдельный человек или группа людей, виновные в совершении тех или иных преступлений, а **имущие классы в целом** и все те, кто к ним причислялся.

В первые два месяца после возвращения в Россию, в силу сложившейся в апреле-мае политической конъюнктуры и характера стоящих перед ним и большевистской партией первоочередных задач политической борьбы, вождю большевизма практически не представлялась возможность сколько-нибудь пространно высказаться по проблеме насилия вообще и государственного террора в частности, а если все же такой случай выпадал, то он, как правило, проявлял осторожность, ограничиваясь повторением классических марксистских формул. На фоне умолчаний, осторожных и абстрактных повторений классических положений и прекраснодушных, лицемерных обещаний более или

менее спокойной и обеспеченной жизни для свергаемых классов на первый взгляд диссонансом, воспринимаются ключевые положения **ленинской речи от 4 июня 1917 г.**, произнесенной на I Всероссийском съезде Советов, которые, однако, всего лишь адекватно воспроизводят прежние, времен Первой русской революции, публичные высказывания вождя большевизма о революционной диктатуре; в первые месяцы после Февраля он предпочитал не вспоминать о них.

Теперь же, на I съезде Советов, Ленин впервые после Февраля не считает нужным скрывать свое кредо по данному вопросу и откровенно, определенно, ясно указывает на государственный террор как на лучшее, эффективнейшее средство преодоления экономического кризиса и скорейшего заключения мира, причем на **государственный террор, действующий превентивно и внеправовым порядком.**

Полемизируя с эсерами и меньшевиками по поводу их плана обуздания промышленной анархии и кризиса путем создания государственных органов контроля и регулирования промышленности, Ленин предложил в противовес свою “программу” избавления страны от разрухи: *“Опубликуйте прибыли господ капиталистов, арестуйте 50-100 крупнейших миллионеров. Достаточно продержат их несколько недель, хотя бы на таких же льготных условиях, на каких содержится Николай Романов, с простой целью заставить вскрыть нити, обманные проделки, грязь, корысть, которые и при новом правительстве тысяч и миллионов ежедневно стоят нашей стране. Вот основная причина анархии и разрухи...”* [17, с.268].

Аналогичная мера государственного террора - арест без суда и следствия - должна была бы сыграть, по Ленину, роль “палочки-выручалочки” и во внешнеполитической деятельности, т.е. способствовать немедленному заключению всеобщего мира [17, с.269]. Мы не будем здесь касаться ошибочности взгляда Ленина (в полной мере подтвердившейся в годы “военного коммунизма”) на роль государственного террора как главного, всесильного средства разрешения ключевых, жизненно важных внутренних и внешних проблем страны. Нам важно как можно полнее реконструировать подлинные политические воззрения большевиков на характер, теоретическую модель государственного красного террора по отношению к политическим противникам в период диктатуры пролетариата.

Решение первой задачи влечет за собой решение второй: развенчание господствующего в советской историографии мифа о вторичном, вынужденном характере красного террора.

(Здесь специально следует оговориться, что речь идет о **теории** красного террора, а не о конкретном историческом процессе. после Октября 1917 г.)

При анализе текста Ленина нас не должно вводить в заблуждение то, что террор, репрессивные меры нагнетания страха предлагаются Лениным в данном случае в смягченной форме и незначительном масштабе: арест “50-100 крупнейших миллионеров” на несколько недель. [Правда, известный российский меньшевик и мемуарист Н. Суханов настаивал в своих “Записках о революции”, что Ленин на съезде называл цифру 200-300 человек, подлежащих аресту, а не ту - 50-100, что фигурировала в изложении его речи в газете “Правда”[18, с. 261]. На это сути не меняет. Принципиально важным является другое.

Во-первых, у Ленина речь идет не просто об иницируемом, активируемом партией, но в основном разворачивающемся стихийно терроре масс в условиях режима непосредственно действующей революционной “демократии”, а о предполагаемых актах государственного террора, осуществляемых сознательно, преднамеренно под общим руководством и непосредственно членами большевистской партии, взявшей верховную государственную власть.

Во-вторых, необходимость политики государственного террора в данном случае Ленин обосновывает исходя не из более или менее ясно диагностируемых и юридически установленных актов террора со стороны свержаемых классов, а из гипотетически инкриминируемой буржуазии деятельности, якобы являющейся первопричиной и экономического кризиса, и продолжения войны, и других негативных явлений государственной и общественной жизни России.

Другими словами, предвосхищая практику санкционированного большевиками государственного красного террора 1918-го и последующих годов (о стихийном терроре масс здесь речи нет, хотя оба вида террора взаимосвязаны), Ленин идеологически обосновывает политику санкционированного красного террора (пусть пока в смягченной форме) не только в ответ на белый, контрреволюционный, террор, что является в марксизме само собой разумеющимся, но, главным образом, **и как средство решения внутренних и внешних проблем, возникших якобы всецело по вине внутренних классовых врагов.**

Но нас интересует, прежде всего, не взгляд первого вождя большевизма на террор как метод управления экономикой, а человеческие последствия такой концепции. Кажущееся незначительным различие

в постановке вопроса в действительности очень велико: в первом случае тот или иной акт белого террора и его авторство, субъект в принципе можно установить с достаточной определенностью и соответственно предпринять оправданные ответные меры, во втором же случае меру действительной, а не вымышленной вины свергаемых классов в возникновении кризисов, разрухи, хаоса (за исключением случаев явного саботажа) в революционную эпоху установить неизмеримо труднее (если вина вообще существует), вследствие чего создается безграничное (абсолютно никакими нормами не сдерживаемое, кроме политической целесообразностью) поле для произвола, беззакония, жестокостей, зверств и до того, в первом случае, огромное.

В третьих, еще более существенным является то, что речь у Ленина идет не просто о государственном терроре, а о государственном терроре, носящем превентивный и внеправовой (и в высшей мере аморальный, безнравственный) характер. Ведь Ленин предлагает превентивно (до установления вины в ходе дознания, следствия, судебного разбирательства в порядке, принятом в обществах западно-европейской либерально-демократической и правовой цивилизации) арестовать 50-100 (200-300) человек “миллионеров”, руководствуясь только своей субъективной, произвольной, но вместе с тем вождистской, а значит непогрешимой оценкой их деятельности. Для Ленина наличие причинно-следственной связи между деятельностью буржуазии и экономическим кризисом или войной и другими бедами в стране не требует правового, в установленном законом порядке, доказательства, ибо она ему очевидна со всей ясностью и безусловностью.

Таким образом, анализируемый текст (на первый и поверхностный взгляд такой безобидный) существенно колеблет тиражировавшийся и пропагандированный КПСС десятилетиями миф о вынужденном, вторичном, ответном характере санкционированного красного террора, ибо Ленин идеологически обосновывает как раз обратное: **превентивный первичный характер красного террора.**

Конечно, давать окончательную оценку и воззрениям большевиков на санкционированный красный террор, и самой его практике только по данному тексту преждевременно, ибо последняя обуславливалась не столько (или не только) взглядами большевиков на террор, **сколько (но и) культурно-историческим контекстом России, конкретной политической ситуацией.** Точнее, взаимопереплетением в конкрет-

ном развитии тех и других элементов. Но и в любом случае в тексте речи Ленина от 4 июня 1917 г. обозначены (хотя и контурно, в смягченной форме, однако достаточно явственно) все основные составляющие большевистской модели санкционированного красного террора. (Следует заметить, что анализу и оценке рассматриваемого пассажа Ленина о терроре, ввиду его экстраординарной важности, было уделено много внимания и на самом съезде, а впоследствии и в воспоминаниях **Н. Суханова, И. Церетели, Л. Троцкого** и др. [18, с. 260-264; 19, с. 170-188].

Через три дня после выступления на I съезде Советов, 7 июня Ленин опубликовал в “Правде” статью **“О врагах народа”**, где еще раз вернулся к обсуждению темы революционного террора, пытаясь усилить убедительность своей аргументации.

Лейтмотив данной небольшой статьи-заметки можно свести к двум пунктам: 1) для решения кардинальных проблем текущего момента необходимо использовать революционную меру - санкционированный, государственный террор, - уподобляясь в этом якобинцам; 2) вместе с тем якобинцам XX века - большевикам - нет нужды применять революционные меры террора в такой крайней форме, как гильотинирование. Для достижения целей достаточны будут “мягкие” формы устрашения - временный арест полусотни - сотни наиболее богатых представителей буржуазии.

<<Пример якобинцев, - симптоматично отмечал Ленин в своей статье, - поучителен. Он и посейчас не устарел, только применять его надо к революционному классу XX века, к рабочим и полупролетариям. Враги народа для этого класса в XX веке - не монархи, а помещики и капиталисты, как класс. Если бы власть перешла к “якобинцам” XX века - пролетариям и полупролетариям, они объявили бы врагами народа капиталистов, наживающих миллиарды на империалистической войне, то есть войне из-за дележа добычи и прибыли капиталистов. “Якобинцы” XX века не стали бы гильотинировать капиталистов - подражание хорошему не есть копирование. Достаточно было бы арестовать 50-100 магнатов и тузов банкового грабительства; достаточно было бы арестовать их на несколько недель, чтобы раскрыть их проделки, чтобы показать всем эксплуатируемым, “кому нужна война”. Раскрыв проделки банковых королей, их можно бы выпустить, поставив под контроль рабочих и банки, и синдикаты капиталистов, и всех подрядчиков, “работающих” на казну>>[20, с. 306-307].

В процитированном фрагменте, как в капле воды, отражена квинтэссенция большевистской доктрины и ее политической этики. Этот текст поражает своей **внутренней противоречивостью и ужасает зловещим подтекстом**. Хотя, казалось бы, на первый взгляд, он даже безобиден - ведь Ленин предлагает не гильотинировать “врагов народа”, как это делали его предшественники, якобинцы XVIII в., а “всего лишь” арестовать на несколько недель 50-100 человек из числа “врагов народа” XX в.

Однако зловещий смысл цитируемому придает то обстоятельство, что Ленин априори - до суда и вне суда, до любого дознания, следствия - твердо уверен, исходя из сути марксизма, в казнокрадстве и грабительстве всех крупных предпринимателей, банкиров, купцов и навешивает на них ярлык “врагов народа”. Приговор вождя, не подлежащий обжалованию, уже прочитан, и вина легла как на класс капиталистов в целом, так и на каждого отдельного его члена.

Первое обстоятельство в практическо-юридическом плане влечет за собой второе: масштаб и характер репрессий не будут зависеть от количества действительно виновных (ибо виновны все представители класса) и характера их деяний (ибо все они виновны, используя сегодняшнюю терминологию, “в хищениях в особо крупных размерах”), а в случае реализации ленинского проекта будут произвольно определяться “якобинцами XX в.” в центре и на местах исходя из личных качеств, своего понимания политической целесообразности (а не права и тем более морали), логики классовой борьбы.

А это в свою очередь означает, что террор (пусть пока и в мягкой форме) может быть распространен в любой момент на любое количество “врагов народа XX в.” вплоть до всего класса в целом. Для ненаказанных на данный момент репрессии не отменяются, а **отсрочиваются**. “Врагам народа” предстоит, по большевистской логике, жить в условиях полной негарантированности личной свободы и самой жизни, под постоянно висящим над ними дамокловым мечом абсолютного бесправия, произвола, безнравственности, мечом, могущим опуститься на их головы в любой момент. Чувства страха, обреченности, бессилия и безысходности должны беспрестанно сопровождать их.

Что же касается кажущейся “мягкости форм террора, то она не должна вводить в заблуждение. Один из лидеров меньшевиков **И. Церетели**, комментируя анализируемую нами ленинскую статью, в своих “Воспоминаниях о Февральской революции” справедливо

замечал: <<Ленин забывал или, точнее, не хотел припомнить, что и якобинцы в начале французской революции не обнаруживали большого пристрастия к гильотине. Но логика диктатуры, логика объявления “врагами народа” целых классов привела их к массовым смертным казням, уничтожавшим не только людей, принадлежавших к классам, объявленными “врагами народа”, но и просто всех инакомыслящих. Противники диктатуры и террора не раз указывали большевикам на эту железную логику развития принятых ими принципов. Да вряд ли и сам Ленин и его сторонники сомневались, что для укрепления в России большевистской диктатуры им придется прибегнуть к террористическим мерам в таких размерах и формах, которые затмят все ужасы якобинского террора>>[19, с. 177-178].

Возникает вопрос: если вождю уже точно известно, что такие-то лица повинны в таких-то злодеяниях, то зачем вообще арестовывать кого бы то ни было и проводить следствие по поводу того, что не вызывает сомнений, кроме как для того, чтобы предать подозреваемых, а точнее, виновных (так как для вождя они уже до суда являются не подозреваемыми, а виновными) суду и покарать преступников. Кажется, налицо **явное противоречие**: с одной стороны, вождю большевизма доподлинно известно, что крупные буржуа - казнокрады, а с другой стороны, он полагает необходимым для “раскрытия их проделок” арестовать этих буржуа на несколько недель.

Однако то, что является противоречием с точки зрения формальной логики и правовой науки, не является таковым с точки зрения большевистской политической логики, действующей в русле классического марксизма. Ленин сам в тексте объясняет цель ареста: **чтобы сами арестованные признались перед всеми эксплуатируемыми в своих преступлениях (“проделках”)**.

Очевидно, что подобная позиция В. Ленина в главном по сути дела предвосхищает “теорию судебных доказательств” государственного обвинителя на трех больших московских процессах 1936-1938 гг. **А. Вышинского** с его основным тезисом о том, что признание обвиняемых является “царицей доказательств”[21].

Не А. Вышинский и тем более не И. Сталин в 30-е гг., а именно В. Ленин еще летом 1917 г. примерял изуверский принцип средневековых процессов ведьм к будущему “царствию рабочих и крестьян”.

Правда, указанный принцип Ленин использовал, строго говоря, не в целях судебного доказательства или карательной политики в целом.

Уже установленный вождем политический факт виновности “врагов народа” никем не мог быть оспорен. Но само их признание играло огромную роль в механизме манипулирования психологией, сознанием широких трудящихся масс. **Поэтому и в данном пункте Ленин идеологически обосновывал ту роль, которую суждено было сыграть открытым московским процессам второй половины 30- гг.**

И, наконец, напрашивается еще один вопрос: как должны были, а точнее, вынуждены были поступать живые, а не вымышленные следователи, работающие с “врагами народа” в ситуации, когда вина последних была уже установлена вождем, но от самих “врагов народа” за несколько недель ареста все еще не удавалось получить признаний. Думается, понятно, что в реальной следственной практике подобная ситуация разрешалась всегда однозначно: **следователи, вынужденные подтвердить правоту вождя, любыми средствами и любой ценой добивались того, чтобы уже известное вождю, а следовательно, и самому следователю - преступление “врагов народа” - стало известно также со слов “врагов народа” и всем “якобинцам XX в.”.**

И опять-таки именно подобная позиция Ленина (отдавал он себе отчет в этом или нет, в конечном счете, не столь важно) косвенно и даже прямо идеологически обосновывала использование любых средств (даже пыток) для получения признательных показаний “врагов народа”, предвосхищала подобную практику и способствовала ее установлению в широких масштабах в СССР в 20-50-е гг.

В “Государстве и революции” и в подготовительных материалах к этой работе содержатся оба положения Ленина - и о стихийном терроре масс, и о санкционировании, институционализированном терроре государственных властей, также опирающемся на непосредственный, в значительной мере подконтрольный партии террор масс и отражающем не столько максимум марксизма (через большевиков), сколько политическую культуру, менталитет, социальную психологию трудящихся масс[22, с. 89-90; 23, с.181].

С первых дней завоевания власти большевики стали последовательно и неуклонно сворачивать политическую свободу, упраздняя одни за другими индивидуальные и коллективные гражданские и политические права и свободы, внедрять в повседневную политическую практику систему репрессий и превентивного террора. Причем авангардная партия и ее лидеры уже по определению - вследствие

декларируемой своей мессианской роли - были свободны от ответственности перед пролетариатом и беднейшим крестьянством за проводимую политику.

Для большевиков оппозиция любого рода, конкуренция со стороны любых политических сил, в том числе и социалистических, была неприемлема, а порой в переломные моменты социалисты-небольшевики считались даже опаснее, чем несоциалистическая оппозиция, ибо они теоретически и самим фактом своей деятельности подвергали сомнению правомерность притязаний большевиков единолично представлять и защищать интересы пролетариата (меньшевики) или беднейшего крестьянства (эсеры), принимать за них решения, из-за чего и составляли большевикам реальную конкуренцию в борьбе за сочувствие и поддержку со стороны широких трудящихся масс; во-вторых, создавались условия, позволяющие манипулировать широкими народными массами, исходя из этнопсихологических, культурно-исторических и ситуативных особенностей их общественного сознания, регулировать и контролировать амплитуду и направленность социальной активности: то ее инициировать, провоцировать, стимулировать, поощрять, то пригашать, свертывать, подавлять. И в любом случае - управлять.

Еще в январе 1918 г. (т.е. задолго до белого “террора”) Декларация прав трудящегося и эксплуатируемого народа (составившая впоследствии первый раздел Конституции РСФСР), принятая III Всероссийским съездом Советов, юридически санкционировала, более того, инициировала массовое насилие, репрессии, террор со стороны большевиков и руководимых ими трудящихся. Ведь именно в статье 3 (в первой, доконституционной редакции пункт II) упомянутой Декларации ставится ясная по смыслу, однозначно интерпретируемая задача: **“беспощадное подавление эксплуататоров”**[24, с. 32].

По сравнению с ленинскими текстами лета 1917 г. ключевая формула о “подавлении сопротивления эксплуататоров” модифицируется в сторону предельного ужесточения подавления (“беспощадное”), неотвратимости его наступления (по сути дела продекларировано, что подавление будет неизбежно осуществляться вне зависимости от того, сопротивляются свергнутые “эксплуататоры” или нет, лояльны они к режиму или нет), а, следовательно, и его превентивного характера (поскольку подавление жестко не увязывается с актом сопротивления, логично следует, что оно может предшествовать самому акту сопротивления).

Более того, превентивный характер подавления предполагался в качестве само собой разумеющейся меры, ибо именно такое подавление, наряду с другими взаимосвязанными средствами, способствовало выполнению первой по порядку закреплённой в Конституции задачи - *“уничтожение всякой эксплуатации человека человеком”* [24, с. 32].

Могут, правда, возразить, что ключевое слово “подавление” не следует истолковывать лишь как репрессии, насилие, террора. По своему содержанию оно, мол, шире, многозначнее. Но как раз контекст используемой в Конституции РСФСР формулы и сам эпитет - “беспощадное” - подтверждает сказанное нами ранее. А, кроме того, в статье 9 (входящей уже во второй раздел Конституции, принятой в июле 1918 г. вне рамок упомянутой Декларации), в развитие редакции формулы о подавлении статьи 3 и дополнение ее новыми аспектами, ставится задача *“полного подавления буржуазии”*. Понятно, что слово “полное” включает все возможные моменты, в том числе и репрессии, террор [24, с. 33].

Очевидно также, что в конституционной норме о беспощадном и полном подавлении эксплуататоров мы имеем дело с феноменом **идеократии**, ибо источником этой нормы является максима марксистской идеологии, ее политической доктрины.

Выводы. В нашу задачу не входит комплексное исследование большевистской практики красного террора, репрессий самих по себе, насилия в целом как большевистского метода осуществления социализма. По этому вопросу имеется огромная, впечатляющая и, собственно говоря, исчерпывающая тему литература - от публицистики первых месяцев и лет революции М. Горького, В. Короленко, И. Бунина и труда П.Мельгунова до сочинений Р. Конквеста [25-42].

Но главным атрибутом большевистской политической практики является не сам по себе красный террор, ибо при всех ужасах, которые ему сопутствовали, он был лишь следствием (тем более, что параллельно с ним осуществлялся еще более масштабный белый), а **конфронтационная политика провоцирования, стимулирования самой гражданской войны с кошмарами неизбежного братоубийства** (и в итоге возведения террора в ранг государственной политики), разжигания, а не охлаждения, сглаживания социальных антагонизмов, инициирования стихийного террора на местах, выходящего на какое-то время из-под контроля большевистской власти, т.е. политики установления режима революционной охлократической внеправовой власти.

Литература

- 1.Сутор Б. Малая политическая этика// Политическая и экономическая этика/ Пер. с нем.С.Курбатовой, К.Костюка. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. С.29 - 174
- 2.Баллестрем К.Г.Власть и мораль (Основные проблемы политической этики)// Философские науки.1991.№ 8. С.83-93.
- 3.Гаджиев К.С. Введение в политическую науку: Учебник для высших учебных заведений.2-е изд., перераб. и дополн.- М.: Логос, 1997. 544 с.
- 4.Соловьев А.Н. Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2000. 559.
- 5.Ирхин Ю.В., Зотов В.Д., Зотова Л.В. Политология. Учебник. – М.:Юрист, 2001. 511 с.
- 6.Волков Э.Г., Седлецкий Ю.Н. Основы политической науки и права: (Пробл. Взаимоотношений политики, права и нравственности): Учебн. и метод. пособие преподавателей и студентов, обучающихся по спец. “Политология” и “Юриспруденция”: в 3-х кн. – Ch.: S.p. Кн. 1 – 2006. 608 р.
- 7.Ленин В.И. Задачи Союзов Молодежи// Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т. 41. С. 298-318.
- 8.Троцкий Л.Д. Дневники и письма. М.: Издательство гуманитарной литературы, 1994. С. 154; См. также: Гусейнов А.А. Мораль и насилие// Вопросы философии. 1990. № 5. С. 127–136.
9. Латышев А. Владимир Ильич Ленин: “Морали в политике нет”//Комс. правда. 1992. 12 февр.
10. Ленин В.И. Две тактики социал-демократии в демократической революции// Ленин В.И. Полн. собр. соч.Т.11.С.1-131.
11. Ленин В.И. Победа кадетов и задачи рабочей партии// Ленин В.И. Полн. собр. соч.Т.12, С. 271-352.
- 12.См.:Четвертый (объединительный) съезд РСДРП. Протоколы. М.: Госполитиздат, 1959. С.59,141,142,192-193,215,238-239,249,255-256,483 и т.д.
13. Волков-Пепоянц Э.Г. Метаморфозы и парадоксы демократии. Книга II. Часть первая. Кишинев: Агс, 1995. С. 101-105.
14. Ленин В.И. Уроки Коммуны // Ленин В.И. ПСС. Т. 16. С.451-454.
15. Пайпс Р. Русская революция. Часть вторая. Москва: РОССПЭН, 1994. С. 481.
16. Ленин В.И.Как нам организовать соревнование?// Ленин В.И. ПСС. Т.35.С.195-205.
17. Выступления на I-ом Всероссийском съезде советов рабочих и солдатских депутатов 3-24 июня (16 июня - 7 июля) 1917 г.//Ленин В.И. ПСС. Т. 32. С. 261-291.
- 18 Суханов Н.Н. Записки о революции: В 3-х т. Т. 2. Кн. 3-4. М.: Политиздат, 1991.– 399 с.
19. От первого лица: Сб./Сост. И.А. Анфертьев. М.: Патриот, 1992. С. 170-188.
- 20.Ленин В.И. О врагах народа// Ленин В.И. ПСС. Т. 32. С.306-307.
21. Ваксберг А.И. Царица доказательств. Вышинский и его жертвы. М.: Книга и бизнес, 1992. 351 с.

22. См.: Ленин В.И. Государство и революция// Ленин В.И.ПСС. Т. 33. С.1-121.
23. Ленин В.И. Подготовительные материалы к книге «Государство и революция» // Ленин. В.И.Т.33.С.123-340.
24. Сборник нормативных актов по советскому государственному праву. М.: Юрид. лит., 1984. С. 32.
25. Арутюнов А.А. Досье Ленина без ретуши. Документы. Факты. Свидетельства. Глава 11. “Крестный отец” красного террора. М.: Вече, 1999. С. 275-316.
26. Бжезинский З. Перманентная чистка//США - ЭПИ. 1990. N 8. С. 63-76.
27. Волкогонов Д. Ленин. Политический портрет. в 2-х кн. М.: Новости, 1994. - Кн. 1. - 840 с.; Кн. 2. - 512 с.; 27. Гуль Р. Дзержинский. Начало террора/Москва, 1991. N 5. С. 22-65.
28. Конквест Р. Большой террор. В 2-х т. Рига: Растниекс, 1991. Т. 1. С. 5-414; Т. 2. С. 3-429.
29. Красный террор в годы гражданской войны. London: OPI, 1992. 429 с.
30. Литвин А.А. Красный и белый террор в России. 1918-1922 гг. - М.: Эксмо, Яуза, 2004. 448 с.
31. Мельгунов С.П. Красный террор в России. М.: “PUICO”, “PS”, 1990. 207 с.
32. Нилов Г. (Кравцов А.) Грамматика ленинизма. London, OPI, 1990. 214 с.
33. Одесский М., Фельдман Д. Поэтика террора//Общественные науки и современность. 1992. N 2. С. 81-93.
34. Свободы вечное преддверие: Сб. Л.: Худ. Лит., 1990. 360 с.
35. Пайпс Р. Русская революция. В 2-х ч. Ч. 2. Гл. десятая: Красный террор. М.: РОССПЭН, 1994. С. 480-537;
36. Пайпс Р. Россия при большевиках. М.: РОССПЭН, 1997. 662 с.
37. Поцелуев В.А. Ленин. Глава “Главный метод социалистического переустройства”. М.: Изд-во Эксмо, 2003. С. 349-424.
38. Красный террор в годы Гражданской войны: По материалам Особой следственной комиссии по расследованию злодеяний большевиков. Под ред. докторов исторических наук Ю. Г. Фельштинского и Г. И. Чернявского / London, 1992. - <http://lib.ru/HISTORY/FELSHITSKY/krasnyjterror1.txt>
39. Красный террор. (Материал из Википедии — свободной энциклопедии) - http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%F0%E0%F1%ED%FB%E9_%F2%E5%F0%F0%EE%F0_%E2_%E3%EE%E4%FB_%C3%F0%E0%E6%E4%E0%ED%F1%EA%EE%E9_%E2%EE%E9%ED%FB
40. Красный террор в годы Гражданской войны. (Материал из свободной русской энциклопедии «Традиция») - http://traditio-ru.org/wiki/%D0%F0%E0%F1%ED%FB%E9_%F2%E5%F0%F0%EE%F0_%E2_%E3%EE%E4%FB_%C3%F0%E0%E6%E4%E0%ED%F1%EA%EE%E9_%E2%EE%E9%ED%FB
41. Божич А.С. Большевизм. Шахматная партия с Историей. – М.: Алгоритм, 2009. 512 с.
42. Кремлев С. СССР – Империя Добра. М.: Яуза-пресс, 2009. 480 с.

evolcov@yandex.com

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДОКТРИНА И ЭТИКА БОЛЬШЕВИЗМА И СОВРЕМЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ (ЧАСТЬ ВТОРАЯ)

2. Суть политической парадигмы большевизма

Квинтэссенция политической парадигмы большевизма может быть сведена к двум ключевым максимам, детерминирующим генеральную линию внутренней политики большевизма.

Во-первых, к аксиоматическому - для большевизма - положению о необходимости в качестве важнейшего условия для успеха революции **партийного единовластия, партийного самодержавия, абсолютной и непрерывной монополии на политическую власть для большевистской партии и несменяемости ее у власти, т.е. бессрочной ее монополии на власть в обозримом будущем**[1, с.232-249].

Именно этот аспект парадигмы обуславливал не просто отстранение от политической жизни радикальных оппозиционных сил и конкурирующих с ними социалистических сил путем ограничения и лишения их политической свободы, но и репрессии по отношению к ним, ликвидацию их как политической силы. Поэтому с первых же дней завоевания власти большевики стали превентивно и систематически отстранять от политической жизни оппозиционные силы, а затем и конкурирующие политические силы, лишая их основных политических прав и свобод, прибегая к насилию, репрессиям, что не могло не провоцировать и разжигать гражданскую войну.

А сам по себе факт сопротивления или не сопротивления оппозиционных сил большевистскому режиму принципиального значения для сворачивания формально-демократических прав и свобод не имел. Сопротивление только **форсировало** события, ускоряло наступление того, что рано или поздно должно было произойти, - **ликвидацию**

как политических условий для легального функционирования оппозиции, так и ее самой. Потому-то простая и ясная формула “подавление эксплуататоров” была адекватнее сути большевистской доктрины, чем формула “подавление сопротивления эксплуататоров”.

Подобная идеологическая максима и вектор внутренней политики в свою очередь обуславливались, кроме всего прочего, не столько властолюбием или особой жестокостью Ленина, Троцкого, Зиновьева, Сталина etc (что, несомненно, имело место), сколько особым философским мировоззрением, убеждением и верой в то, что лишь им известна Истина общественного развития, и потому только им по праву безраздельно и на весь период коммунистического строительства должна принадлежать Власть. Все же непонимающие, несогласные, а тем более сопротивляющиеся этому рано или поздно и безоговорочно должны быть сметены с политической сцены и вообще с поверхности земли, ибо они только наносят вред строительству светлого будущего, мутят души “сознательным” трущимся.

Во-вторых, квинтэссенция политической парадигмы большевизма может быть сведена к **специфическому пониманию природы, качеств, структуры и роли политической власти в революционном обществе** (вытекающему отчасти из первого момента парадигмы, а отчасти имеющему самостоятельное значение), **и соответственно сам процесс властвования и управления, содержание принимаемых решений определяются большевистской нормативной моделью революционной власти.**

Согласно этой модели революционная власть должна быть:

1) **не ограниченной** ни правом, ни моралью, т.е. неограниченной, внеправовой и имморальной, руководствоваться прежде всего политической целесообразностью, а также интересами - в трактовке вождей большевизма - пролетариата, строительства социализма, коммунизма;

2) **насильственной**, опирающейся при разрешении общественных конфликтов, а тем более антагонизмов, на насилие, а не ищущая компромиссов и согласия сторон. Хотя эта власть и базируется на согласии бедных, беднейших и угнетенных слоев населения и на их поддержке, но при открытом проявлении с их стороны несогласия, а тем более неповиновения и сопротивления тому или иному решению власти незамедлительно используется насилие. Причем, и это крайне важно подчеркнуть, в актах насилия, террора против одних слоев трудящихся принимали участие другие слои.

(Оба эти атрибута революционной власти были сформулированы Лениным еще в годы Первой русской революции);

3) **идеократической**, имеющей своим источником марксистскую идеологию в большевистской версии, которая и легитимировала революционную власть, и определяла содержание основных ее решений;

4) **всемогущей** (этот атрибут следует из предыдущего), способной в силу знания *“единственно научной теории общественного развития”* творить принципиально новое коммунистическое общество, быть его демиургом, вдохновляя и обеспечивая его строительство; большевистские лидеры чрезмерно верили во всеисилие государственной власти, вследствие чего насильственно претворяли в жизнь многие из своих иллюзорных проектов вопреки интересам людей, социобиологической природе человека, закономерностям развития общества;

5) **тотальной**, по отношению ко всем сферам общества, стремящейся установить максимальный контроль над ним, пронзить своим влиянием любой сегмент, элемент его, сделать его максимально управляемым;

6) **изначально биполярный**, с затухающей пульсацией общественно-политической активности масс и трансфирующей во времени (функционирующей первоначально лишь в центре в большей мере как партолигархическая, в меньшей – как революционно-демократическая власть, а на местах наоборот: больше в режиме революционной демократии, меньше как партолигархия, впоследствии и на местах тоже трансформирующей по преимуществу в партолигархический режим с элементами тоталитарной, коллективистской, контролируемой охлодемократии поддержки).

Следует четко различать **нормативную и дескриптивную модели революционной власти**. Не все в нормативной модели сразу и сполна было воплощено большевиками в политическую жизнь, что естественно. Основная функциональная роль нормативной модели состояла не столько в темпах и мере воплощения ее в практику, сколько в интенсивности стремления большевиков воплотить эту модель в политическую действительность. Кроме того, если проявление большинства черт революционной власти определялось в значительной мере самими большевиками в центре и на местах, то неограниченный, неправовой, аморальный, насильственный и биполярный характер обуславливался также и вовлеченными в политическую жизнь в революционное, переходное, смутное время народными низами, пульсацией их

общественно-политической активности, закономерностями взаимодействия больших масс людей [1,с.313-349].

3. Концепция этического нигилизма А. Богданова и Е. Преображенского. Большевистская политическая этика и партийная этика большевиков: соотношение феноменов

Наряду с позицией В. Ленина, Л. Троцкого etc. в отношении статуса и роли морали (могущей быть только классовой в антагонистическом обществе) и подчинения ее политике, ставшей к началу 20-х годов доминирующей в среде большевиков, в первые годы советской власти достаточно широко были распространены **богдановско-пролеткультовские взгляды на мораль как на составной элемент духовно-репрессивного механизма старого общества, которая должна быть целиком отброшена и заменена нормами целесообразности, наподобие научно-технических правил, к примеру, наподобие тех, которые нужны столяру для изготовления табуретки** [См.: 2]. Подобная же концепция этического нигилизма в значительной мере нашла отражение и в популярной в те годы книге *“О морали и классовых нормах”* (1923) Е.А. Преображенского.

Два указанных подхода партийной элиты большевиков к пониманию морали, а также тот факт, что уже к началу 20-х годов деформация партийных нравов достигла размеров, которые стали представлять опасность для дееспособности партии как руководящей силы общества обусловили необходимость проведения дискуссии о партийной этике. Пока партия была оппозиционной, гонимой, подпольной, ее нравственное здоровье поддерживалось как бы автоматически, самими суровыми условиями борьбы. Но став правящей, она начала притягивать людей, которые заботятся, прежде всего, о собственной выгода, оказалась подверженной таким общественно-нравственным порокам, которые всегда гнездились вокруг власти, - карьеризму, взяточничеству, угодничеству и т.п.

Надо также учитывать, что на нравственный облик партии повлияла сложившаяся к началу 20-х годов общая нравственная ситуация в стране. А она была трагически сложной. **Напомним некоторые факты:** семь лет Россия находилась в состоянии войны (Первой Мировой и гражданской), прошла через две революции, впала в разруху, пережила периоды жесточайшего голода и эпидемий (например, сыпным тифом переболело 20-30 миллионов человек, а возвратным - примерно 10

миллионов). Потери населения в I-ой Мировой войне составили несколько миллионов человек. Не менее восьми миллионов погибло во время гражданской войны на фронтах и в тылу. Два миллиона вынуждены были эмигрировать. Все это, естественно, отразилось на психике, эмоциональных состояниях, моральных ориентациях людей. Поэтому **революционный энтузиазм, самоотверженность, готовность полностью преобразовать жизнь всего общества и каждого человека парадоксально сочеталось с ожесточенностью, беспощадностью, нетерпимостью, огрублением чувств, создавая трудно развязываемые узлы противоречий в нравственной жизни.**

Кроме того, обострение моральных проблем внутри большевистской партии было следствием воздействия внешней мелкобуржуазной стихии.

Центральный вопрос дискуссии - **как относится вообще к морали, нужна ли она в новом обществе и если нужна, то каков ее характер?** - был, в конечном счете, разрешен в директивном порядке. Центральная контрольная комиссия РКП(б), ее Президиум категорически отвергли нигилистическое отношение к нравственности и, опираясь на работу В.И. Ленина “Задачи союзов молодежи”, закрепили понятия пролетарской морали и партийной этики в партийном лексиконе. Второй пленум ЦКК в октябре 1924 г. провозгласил, что *“партия должна решительно бороться с тем голым отрицанием классовой пролетарской морали, которую пролетарская коммунистическая партия и пролетариат в целом вырабатывают в процессе борьбы. Партия должна объявить решительную войну тому голому отрицанию морали, которое особенно сильно у некоторой части нашей молодежи в своем законном протесте против отжившей, буржуазной классовой морали, отбрасывающей иногда необходимость для пролетариата каких бы то ни было основ в области морали”*[3, с. 224].

В качестве основного принципа партийной этики и коммунистической морали в целом выдвигался **принцип верности пролетариату, революции, большевистской партии, делу строительства социализма и коммунизма.** Причем, этот принцип рассматривался как основополагающее начало коммунистической морали, вокруг которого она, собственно и разворачивается в качестве особой моральной системы. Член Президиума ЦКК А.А. Сольц, характеризуя данный принцип, говорил в докладе “О партийной этике”, что *“интересы борьбы, интересы революции являются, так сказать, мерилom, по которому мы оцениваем, хорошо ли мы поступаем или плохо. Все, что облегчает*

нашу борьбу, все, что нас усиливает как борцов, все, что нам помогает в этой борьбе, то является этическим, хорошим”[3, с. 274]. Социально-утилитарный характер подобного понимания морали и этики наглядно явствует из следующего текста того же А.А. Солнца: “Основой нашей этики являются интересы преследуемой нами цели. Правильно, этично, добром является то, что помогает осуществлению нашей цели, что помогает сокрушить наших классовых врагов, научиться хозяйствовать на социалистических началах; неправильно, неэтично, недопустимо то, что вредит этому... Наша задача состоит в том, чтобы устроить лучшую жизнь, эта задача должна нами преследоваться, всякое сопротивление ей должно караться - и это является, с нашей точки зрения, этическим”[3. с. 260-261].

Бросается в глаза абстрактность, предельная расплывчатость критериев пролетарской морали, **которые предоставляют поистине безграничный простор для выбора и использования любых средств.** Проблема из нравственной, таким образом, трансформируется в вопрос целесообразности. И теперь вся загвоздка состоит только в том, чтобы решить проблему выбора средств с точки зрения их наибольшей результативности. К примеру, **какие средства помогают быстрее сокрушить классового врага, какие - медленнее, а какие и вовсе нет?**

Строго говоря, концепция пролетарской классовой морали, всецело подчиненная политике во внепартийном плане мало чем отличается от концепции нравственного нигилизма. Ведь и первая, и вторая концепции во главу угла ставят голую целесообразность, с той только разницей, что в первом случае целесообразность сдобривается на словах моральной терминологией, как бы прикрывается (словно фиговым листком) или освящается ею. И только. **Подобная позиция, отождествляющая, по сути дела, нравственность и целесообразность, была очень удобной политическим лидерам и партэлите.** Ведь все, что было выгодно (или считалось таковым) партии и государству или даже только вождям большевиков можно было объявить нравственным. **Такая позиция позволяла идти на любые жертвы, платить любую цену за победу, употреблять любые самые бесчеловечные средства и методы.**

Кроме того, при таком подходе сегодня можно превозносить то, что вчера еще гневно осуждалось, а завтра клеймить позором то, что сегодня хвалилось, - словом, любая практическая нужда вождя, правящей партии, государства возводилось в моральную добродетель.

Возникает резонный вопрос, зачем вождям большевизма вообще надо было вводить в партийный лексикон понятия пролетарской морали и партийной этики? Вполне можно было обойтись и без них. Как нам представляется, по двум причинам. **Во-первых**, для камуфляжа своего явного макиавеллизма (т.е. для внешнего употребления), а **во-вторых**, из внутрипартийных и внутривнутриполитических соображений, чтобы успешнее бороться с бюрократизмом, служебными злоупотреблениями, с нравственными деформациями в партийных рядах, которые, как мы уже отмечали, стали ослаблять и дискредитировать большевистскую власть.

Именно поэтому в 1920 г. по решению IX партийной конференции была образована Контрольная комиссия - КК (впоследствии стала называться центральной - ЦКК), которая должна была стать, по определению большевистского вождя Г.Е. Зиновьева, “судом коммунистической чести”. (4, с. 153). Соответствующие комиссии были созданы также в рамках губернских и областных партийных организаций. При этом контрольные комиссии были, образно выражаясь, “малой артиллерией”. Наряду с ними стали применяться и “дальнобойные орудия” - единоразовые всеобщие чистки партийных рядов. Так, по решению X съезда (1921) была проведена первая генеральная чистка партии, в ходе которой из партии было исключено около четверти ее состава - 24,1%. Но чистка не могла решить проблему нравственного очищения партии уже хотя бы по одной той причине, что она вообще не имеет полного, а тем более одноразового решения. Лечение общественной болезни требовало и хирургии и терапии. Как раз терапию и призваны были осуществлять контрольные комиссии.

Однако, когда начали работать контрольные комиссии, то обнаружился большой разницей в их оценках и решениях. Одни и те же проступки оценивались по-разному, причем перепад оценок был настолько большой, что в одних случаях могли исключить человека из партии, а в иных за то же самое слегка пожурить или вовсе оправдать. Поэтому возникла необходимость выработать единые критерии оценок. В 1924 году Н.К. Крупская, избранная в то время членом Президиума ЦКК, предложила вновь обсудить многократно поднимавшийся вопрос о том, **что можно и чего нельзя делать большевику**, и дать соответствующие разъяснения региональным контрольным комиссиям. **Так вопросы партийной этики стали предметом непосредственной, содержательно**

насыщенной, хотя и непродолжительной, теоретической дискуссии. Ее началом стало обсуждение вопроса “О партэтике” на II пленуме ЦКК в октябре 1924 года, завершившееся принятием документа “Указания Пленума ЦКК о подходе КК и отдельных членов партии к отрицательным явлениям в партии”. Разъяснение, а отчасти уточнение моральных критериев поведения коммунистов, продолжавшееся еще несколько лет, составило содержание дискуссии о партийной этике, в которой приняли участие теоретики и партийные деятели. Дискуссия проходила в основном в партийной среде - на пленумах КК, в коммунистическом университете им. Я.М. Свердлова, на партийных собраниях. Она носила открытый характер, ее материалы публиковались в периодической печати, отдельными брошюрами.

В качестве главного принципа партийной этики (как и пролетарской морали) выдвигался все тот же принцип верности интересов пролетариата, партии, социализма и коммунизма. Так, Н.К. Крупская в статье “К вопросу о коммунистическом воспитании молодежи” писала, что *”в своей личной жизни коммунист должен всегда руководствоваться интересами коммунизма”*. - Сформулировав общий принцип, Н.К. Крупская дальше объясняет, что это конкретно означает [3, с. 251].

Дальнейшая конкретизация норм партийной этики в ходе дискуссии осуществлялась главным образом в русле характеристики основных направлений борьбы с теми отрицательными явлениями в партийной среде, с которыми чаще всего приходилось разбираться контрольным комиссиям и которые обычно именовали, болезнями”, “элементами разложения”. Это были: **1) нарушения нормальных отношений между отдельными членами партии, 2) так называемые “онэпивание”, 3) “хозяйственное обрастание” и допущение излишеств, 4) разлад в семейных отношениях, 5) половая распущенность, 6) примиренческое отношение к религии.**

Каждая из перечисленных “болезней” имела свою особую симптоматику, выявлению которой участники дискуссии придавали важное значение. Так, к примеру, под ненормальными отношениями между членами партии имелись в виду такие явления, как нетоварищеские отношения между коммунистами (угодничество снизу и высокомерие сверху); случаи подсиживания, склок, беспринципного сведения счетов путем доносов; расхождение в партийных организациях по профессиональным интересам, в частности, обособление

партийных работников от хозяйственников. Такое конкретное, узнаваемое изображение пороков являлось необходимой предпосылкой серьезной борьбы с ними.

Общая нормативная установка состояла в том, чтобы жизнь коммуниста обычаями и нравами “не слишком отличалась от жизни того класса, который он представляет” [3, с. 12-13]. Мотивом к тому были не апология аскетизма, а ориентация на нераздельное единство партии с революционными рабочими, неприятие индивидуалистических, мещанских тенденций. Так, в “Указаниях Пленума ЦКК” подчеркивалось: “... мы не должны требовать, чтобы члены партии жили в нищенской обстановке. Мы должны предъявить только одно требование, чтобы товарищи жили по средствам, чтобы товарищи не использовали своего положения и не создавали себе исключительных удобств за счет государства” [3, с. 232-233]. И дальше, в развитии данного положения: “Партия ... считается с уровнем благосостояния ... масс и стремится к тому, чтобы не создавать имущественного разрыва между отдельными частями, отдельными слоями партии, так как такой разрыв имеет тенденцию к углублению, к созданию различных социальных группировок в единой партии” [3, с. 234].

Очевидно, что среди перечисленных “элементов разложения”, с которыми начала борьбу руководство РКП(б), имеются такие, с которыми ведут борьбу лидеры **любой правящей партии в демократической стране** - злоупотребление служебным положением, проявления бюрократизма etc. со стороны ее членов, занимающих те или иные государственные должности. Кроме того, любая легальная массовая партия заинтересована в том, чтобы между ее членов не были установлены “ненормальные отношения” - угодничество снизу и высокомерие сверху, склоки, интриги и т.д.

Вместе с тем, большевистская партийная этика предъявляла к членам партии требования, которые предъявляли своим членам **только левые партии** конца XIX - первой половины XX в., прежде всего в индустриально неразвитых странах и, естественно, которые не были присущи правым. Среди них - **преданность коммунистической идеи и активность при воплощении ее в жизнь, подчинение личных интересов общественным, скромный образ жизни.**

Не касаясь всех уроков дискуссии о партийной этике, необходимо отметить три ее момента. Прежде всего, обратим внимание на

определенное различие трактовок большевиками пролетарской морали и партийной этики: **если первая предельно абстрактна, не предписывает и не запрещает конкретных действий, ибо всецело подчинена политике, отождествляется с политической целесообразностью и вследствие этого может “нравственно” санкционировать, оправдать любое решение и действие руководства партии и государства**, то вторая, относительно конкретна, предполагает определенный набор (пусть и открытый и не завершенный) желательных, полезных и нежелательных, вредных норм поведения и поступков. Правда, и эти конкретные нормы, **поступки рассматривались сквозь призму интересов партии, революции и коммунизма**, что, в конечном счете, вело к тому, что один и тот же поступок мог оцениваться противоположным образом, в зависимости от ситуации и мнения лидеров. Так, то, что вчера, например, считалось недопустимым угодничеством, подхалимством рядового члена партии перед партийным функционером, сегодня уже оценивается как правомерное уважительное отношение, доходящее до культа, партийца к заслуженному авторитету вождя.

Примеров такого рода, когда нравственно черное (зло) превращалось у большевиков (исходя из политического целесообразности) в белое (добро) можно привести огромное множество. Так, если Данте Алигьери в “Божественной комедии” поместил предателей всякого рода, в том числе предателей родных, друзей, благодетелей в последнем, девятом круге ада, считая их хуже тиранов, убийц, разбойников, то большевизм всячески поощрял доноительство, в том числе и на своих родственников, друзей, полагая, что публичное отречение детей от репрессированных родителей является достойным поступком.

Заметим, что в жизни, конечно, человеку приходится делать порой и такое, что находится в конфликте с моральными нормами и моральным чувством. Однако ничто, никакая практическая целесообразность не может это оправдать, превратить нравственное зло в добро. Добро обменивается только на добро. В связи с этим и в свете дискуссии о партийной этике следует затронуть непростой вопрос об аскетизме, жертвенности борцов за революцию, социализм и коммунизм. Хотя участники дискуссии в целом выступали против абстрактного морального ригоризма (происходит от лат. *rigor* - твердость, строгость, т.е. суровое, непреклонное соблюдение каких-либо принципов), аскетизма, тем не менее идеал жертвенности оставался им очень близок и дорог. Это выразилось и в самой изначальной попытке, к счастью неосуществившейся, составить **жесткий моральный**

кодекс коммуниста; и в прямых призывах вернуться, как писал Д.З. Мануильский в статье *“Мысли вскользь о революции и чадающем быте”*, *“к старой “подпольной” морали, к той морали, которая приучила старых подпольщиков жертвовать личной жизнью, интересами семьи во имя интересов рабочего класса, быть спартапцев во всем, уделять очень мало внимания сексуальным мудрствованиям, учиться, читать, работать”*[3, с. 362].

Конечно, аскетичные люди сами по себе, как правило, вызывают уважение. Предельная скромность личных притязаний, самоотречение всегда считались свидетельством чистоты нравственных помыслов. И вообще в индивидуальном плане мораль всегда связана с самоограничениями. Как индивидуальный выбор аскетизм вполне приемлем. Но если аскетические моральные установки возводятся в ранг общезначимых, эталонных, становятся основой государственно-политической деятельности, навязываются людям, то они часто оборачиваются злой силой. Тогда государство начинает предъявлять гражданам чрезмерные, невыполнимо суровые требования. А если эти требования не выполняются, пускается в ход репрессивный механизм. “Моральная” аргументация террора, как правило, приводит к его усилению. Так, массовые репрессии и порой беззакония (по меркам даже большевиков) первых десятилетий коммунистического режима были связаны (и в широком идеологическом плане, и как психологическая мотивация поведения) с аскетическими жизненными установками, наложенной на некоторые особенности массовой психологии, прежде всего социальных низов, замешаной на нравственном аскетизме.

Лицемерие и обман, содержащиеся в идеале жертвенности, аскетической суровости, заключаются в том, что его пропагандисты очень часто требуют жертвенности от других, но делают исключение для себя. Некоторые из участников дискуссии о партэтике сами, к огорчению, не всегда являли пример той бескомпромиссной нравственной позиции, которую они теоретически обосновывали, превратились со временем в самых настоящих вельмож, партийную касту.

И наконец, **третий момент** касается форм борьбы большевиков за чистоту партийных нравов. Участники дискуссии, как правило, полагали, что это достигается путем прямого контроля партийной организации над поведением коммунистов, а также путем систематических чисток. Такое убеждение оказалось весьма устойчивым. С течением времени оно переросло в распространенное предубеждение.

Не приходится спорить - эти меры важны, но только они проблему все-таки так и не решили ни внутри ВКП(б), ни КПСС. Непосредственная, прямая нравственно-очистительная работа не может быть ни единственным, ни основным направлением борьбы за моральное оздоровление любой массовой партии. Это именно тот случай, когда прямой путь не является самым коротким.

Основное, решающее, исторически продуктивное направление противостояния разъедающим партию нравственным недугам - это **демократизация. Во-первых**, демократизация самой партии под углом зрения борьбы против всевластия партократии, самого аппаратного стиля партийной работы, **развертывания внутрипартийной демократии. Во-вторых**, установление, расширение и углубление либеральной, плюралистической демократии в обществе, укрепление правового государства, соблюдения основных прав и свобод гражданина и человека.

Понятно, что второго обстоятельства не было и в принципе не могло быть при большевистском политическом режиме. Что же касается первого обстоятельства, то попытки некоторых большевиков (представителей, так называемой, "рабочей оппозиции" и "демократического централизма") установить в первые годы советской власти внутри РКП(б) и ВКП(б) внутрипартийную демократию не увенчались успехом. Да и не могли - на основе большевистской политической доктрины.

Наше утверждение о том, что существует определенное различие между пролетарской моралью и партийной этикой не должно вводить в заблуждение: между рассматриваемыми нравственными понятиями большевиков еще в большей мере, чем различие, наличествует сходство, причем по главному принципу, которое, в конечном счете, нивелирует указанное различие - принцип преданности интересам партии, революции, коммунизму. Тем более, что нормы партийной этики со временем должны были распространиться и на остальное народонаселение. "*Этика*, - поясняет упомянутый уже А.А. Солыц в докладе на собрании ячейки ЦКК и НКРКИ "О партийной этике", - *это "водворение новых взглядов на то, как себя должен вести человек, не только член партии, но всякий член общества"*[3,с. 259].

Литература

1. Волков-Пепоянц Э.Г. Метаморфозы и парадоксы демократии. Политическая доктрина большевизма: истоки, сущность, эволюция, альтернативы: 1903-1929. В 2-х книгах. Кн. I. – Кишинев: „LEANA”, 1993. – XXXII + 464.
2. Богданов А.А. Цели и нормы жизни//Богданов А.А. Вопросы социализма. М.: Политиздат, 1990. С. 46-76).
3. Партийная этика: (Документы и материалы дискуссии 20-х годов) М.: Политиздат, 1989. – 509 с.
4. Девятая конференция РКП (б). Протоколы. М.: Политиздат, 1972. С. 153

evolcov@yandex.com

(Окончание следует)

PROCESELE INTEGRAȚIONISTE: CONTEXTUL SOCIAL-ECONOMIC

PROCESUL MIGRAȚIONIST ȘI EXODUL INTELECTUAL DIN REPUBLICA MOLDOVA (2001 – 2012)

Natalia ANTOCI, *magistru în economie, IRIM*

Lucia CAVCALIUC, *masterand, IRIM*

Rezumat

Fenomenul exodului de intelect este un fenomen controversat la moment deoarece conform unor studii aprofundate s-a demonstrat că el poate genera efecte atât negative, cât și pozitive. În Republica Moldova procesele emigraționale sunt în creștere conturându-se anumite tendințe și caracteristici specifice care definesc fenomenul exodului de intelect.

Cuvinte-cheie: *emigrare, exod de intelect, forța de muncă.*

THE MIGRATION PROCESS AND INTELECTUAL EXODUS IN REPUBLIC OF MOLDOVA (2001-2012)

Abstract

Brain drain is currently a controversial phenomenon because many studies have shown that it can generate negative as well as positive effects. In Republic of

Moldova, emigrational processes are increasing outlining trends and specific characteristics, which define the brain drain phenomenon.

Keywords: emigration, brain drain, labor.

Introducere. Exodul de intelect din Republica Moldova corelează strâns cu emigrarea forței de muncă. Migrația contrazice interesele de dezvoltare economică a Republicii Moldova. Ea cuprinde tineretul, populația din regiunea de frontieră și muncitorii din ramurile strategice (exod de intelect). Conform datelor științifice oferite de Biroul Național de Statistică, procesul de emigrare din Republica Moldova, și anume evoluția numărului de emigranți se prezintă în felul următor:

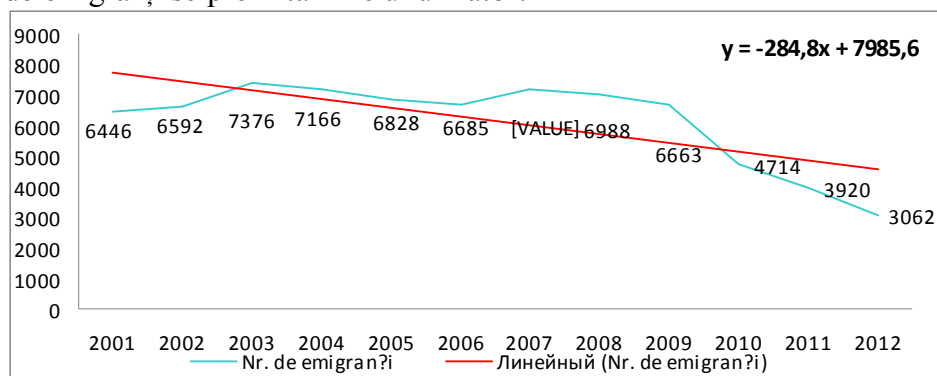

Figura 1. Evoluția numărului de emigranți din Republica Moldova pe perioada anilor 2001 – 2012 Sursa: realizat de autor cu datele BNS.

Datele oficiale ne prezintă un fenomen de migrare cu tendințe de descreștere, ceea ce la drept vorbind nu reprezintă realitatea. Deși datele privind migrația forței de muncă prezentate de statistica oficială sunt supuse mai multor critici, inclusiv celor ale autorului, pe motiv că nu oglindesc volumul real al migrației, aceste date permit o analiză în dinamică a proceselor de migrație.

Astfel, potrivit Anchetei Forței de Muncă, în perioada anilor 2000 – 2009 peste hotare se aflau în jur de 10% din numărul total al populației țării, sau până la 25% din populația economic activă [1, p.260]. Aceste cifre sunt alarmante pentru Republica Moldova deoarece în contextul unei dezvoltări economice durabile, populația economic activă are un rol cheie.

Reieșind din poziția geografică și preferințele populației, în ceea ce privește emigrarea, de-a lungul timpului s-au dezvoltat anumite preferințe. Pentru a vedea cum au evoluat preferințele emigranților de-a lungul anilor 2001 – 2012 vom analiza următorul grafic:

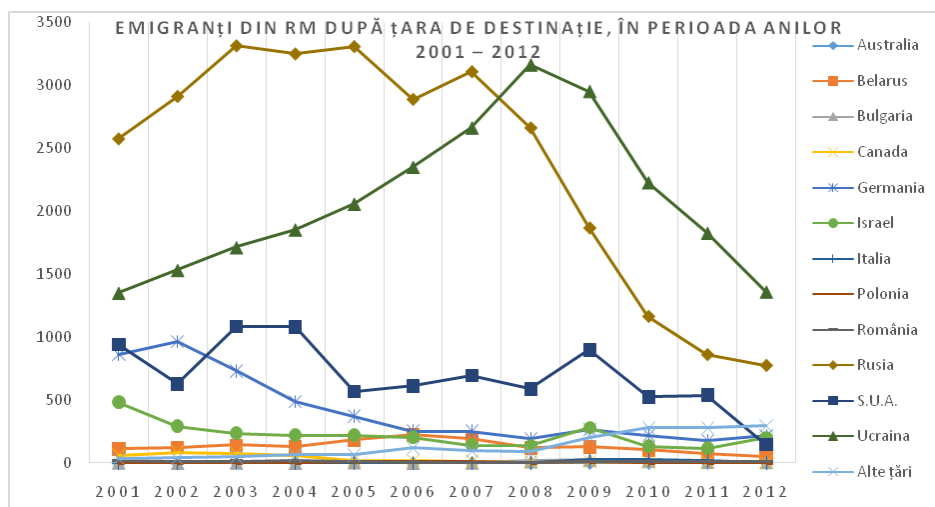

Figura2. Emigranți din RM după țara de destinație, în perioada anilor 2001 – 2012

Sursa: Grafic realizat de autor după datele BNS.

Conform acestor date, observăm că principalele destinații ale emigranților moldoveni sunt Rusia, Ucraina, SUA, Germania, Israel, Belarus, Canada și Australia, adică țări de care sunt legați având un istoric comun în cadrul URSS (Rusia, Ucraina), sau țări care le oferă un șir de oportunități precum locuri de muncă mai bine plătite, condiții de viață mai bune, stabilitate socio-economică și politică etc. Ținem să menționăm că în conformitate cu graficul de mai sus interesul emigranților moldoveni față de destinația în Rusia și Ucraina este în mare descreștere spre deosebire de alte destinații precum SUA, România, Italia ș.a. țări, față de care interesul rămâne a fi oarecum constant. Este important să se țină cont de faptul că statistica oficială nu deține un șir de date precise cu privire la migrația studenților, de exemplu. Tot mai mulți studenți din instituțiile din învățământ superior din Moldova sunt antrenați în diferite programe de schimb pentru tineret, cum ar fi programele: „Work & Travel”, „Au pair”. Însă practica ne demonstrează că de cele mai multe ori, studenții din Republica Moldova, beneficiind de acest program nu respectă concepția primară și își prelungesc benevol șederea în S.U.A. în detrimentul studiilor în derulare de acasă. Mai rău este faptul când studenții se înscriu la acest program fiind în anul de absolvire, astfel după obținerea diplomei ei pleacă peste hotare și de cele mai multe ori rămân acolo pentru ani buni, sau nu se mai întorc. Programele

respective nu sunt reglementate prin norme naționale, ceea ce face dificilă evidența statistică a persoanelor implicate în aceste procese. Deși programele creează anumite posibilități pentru schimbul de experiență și studii, dar în egală măsură contribuie și la plecarea ulterioară a studenților prin rețeaua dată la muncă peste hotare pentru o perioadă îndelungată, cu abandonarea studiilor. Potrivit datelor Ambasadei S.U.A., numai în această țară pe parcursul anilor 2008 – 2009 au plecat circa 10 mii de studenți, dintre care 20% nu au revenit în Moldova după expirarea termenului contractului [2]. Astfel, există un efect negativ dublu al migrației ce rezultă din conjugarea efectelor negative ale plecării tinerilor care au și un nivel avansat de studii.

Pentru a înțelege mai bine evoluția acestor fenomene se propune analiza următoarelor date din statistica oficială:

Tabelul1. Nivelul de instruire a persoanelor provizoriu aflate peste hotare în scop de muncă

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Total migranți (mii persoane)	138,3	172,0	231,3	291,0	345,3	394,5	310,1	335,6	309,8	294,9	311	316,9	328,3
Nivelul de studii în % față de numărul total al migranților													
Superioare	7,7	7,0	7,4	7,9	7,6	7,9	8,5	8,3	9,5	10,7	10,7	10,6	10,38
Medii de specialitate	13,6	13,9	12,3	12,0	11,9	12,5	14,3	13,7	12,4	13,3	13,0	12,7	12,12
Secundar profesional	34,1	35,5	33,3	32,2	40,0	28,4	26,8	27,5	28,8	28,3	25,6	24,7	26,43
Liceal, mediu general	26,5	24,5	14,2	26,7	26,6	28,2	28,1	28,0	27,8	26,8	25,5	25,9	24,27
Gimnazial	17,2	18,4	20,1	21,1	21,4	22,3	24,5	22,1	21,4	22,0	24,5	25,8	26,04

Sursa: Biroul Național de Statistică, Ancheta forței de muncă

Analizând datele oferite de statistica oficială, incluse în această anchetă, observăm că numărul persoanelor aflate peste hotare în scop de muncă este în continuă creștere din anul 2000. În graficul următor este prezentată evoluția numărului migranților pe perioada anilor 2000 – 2012.

Reprezentarea grafică, foarte ușor ne permite să vizualizăm care ar fi ritmurile de creștere a numărului migranților moldoveni conform anchetei forței de muncă. Cu ajutorul trendului linear, accentuăm tendința de creștere a indicatorului. Ecuația lineară a trendului este: $y=11347+211265$.

Reieșind din datele de mai sus putem concluziona că în anul 2012, având o cotă a emigranților cu studii superioare, aflați peste hotare în scop de muncă, de 10.38% în date oficiale, putem vorbi despre un puternic

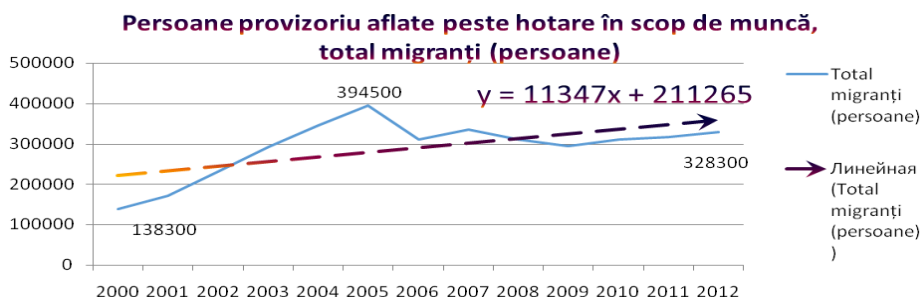

Figura 3.3. Evoluția numărului de persoane provizoriu aflate peste hotare în scop de muncă

Sursă: Realizat de autor, în baza datelor BNS

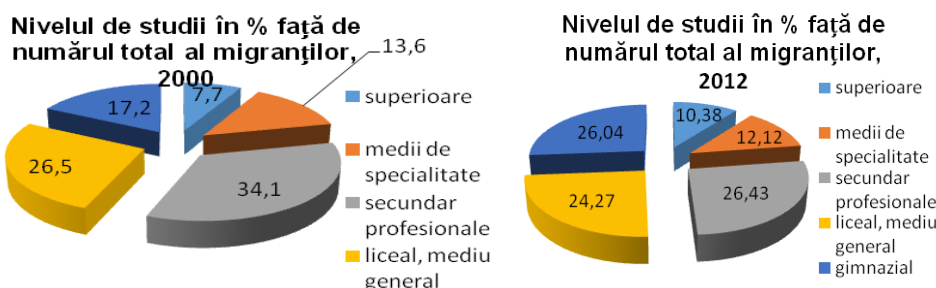

Figura 3.4. Comparație a migranților după nivelul de studii, în %, în anul 2000 și 2012

Sursa: realizat de autor după datele BNS.

fenomen al exodului de intelect care își mărește amploarea cu ritmuri stabile de creștere din 2000 până în prezent.

Concluzii. Drept concluzie putem spune că exodul de intelect în Republica Moldova influențează negativ dezvoltarea economiei statului, deoarece aproximativ 25% din populația activă se află peste hotare în scop de muncă, dintre care 10.38% au studii superioare. Acest fenomen nu poate contribui la o dezvoltare durabilă a economiei naționale și pentru a reduce amploarea acestuia este nevoie de o politică coerentă, o stabilitate socio-economică și politică.

Referințe bibliografice

1. Poalelungi Olga. Aspecte ale Migrației Intelectuale din Republica Moldova, ÎN: Brain Drain.Cazul Republicii Moldova, Chisinau, 2011.
2. www.statistica.md, accesat la 20 octombrie 2012.

antocinatalia57@yahoo.com

TURISMUL RURAL – DOMENIU IMPORTANT AL RELAȚIILOR ECONOMICE INTERNAȚIONALE

Rina ȚURCANU, *doctor în științe economice, IRIM*

Călin ROȘCA, *masterand, IRIM*

Rezumat

Evaluarea turismului rural în calitate de sector important al economiei mondiale/naționale și aprecierea posibilităților Republicii Moldova de a excela în domeniu – reprezintă obiectivul central al acestui studiu. În articol sunt expuse rezultatele unei investigații sistemice a activității unităților turistice din spațiul rural, sunt abordate aspectele manageriale ale tuturor operațiunilor caracteristice domeniului. Autorii explică noțiunile-cheie, aplicate în managementul turismului rural/agroturismului, propunându-și să elaboreze un model de aplicare eficientă a tuturor resurselor/posibilităților existente la moment în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *turism, turism rural, agroturism, turism durabil, relații economice internaționale, antreprenoriat, eficiență economică, diagnoză, planificare, previziune, funcții.*

THE RURAL TOURISM – IMPORTANT AREA OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Abstract

The main objective of this study is to consider the rural tourism a sector of global/national economy and to asses the opportunities for Moldova to excel in that field. In the article are exposed the results of a systemic investigation of tourist

units activity in rural areas and are tackled the managerial aspects of the whole operations, typical to that domain. The authors explain the keywords, applied in the management of rural tourism, aiming to develop a model of effective implementation of all resources / opportunities currently existing in Moldova.

Keywords: *tourism, rural tourism, agriturism, durable tourism, international economic relations, entrepreneurship, economic efficiency, diagnostics, planning, foresight, functions.*

Introducere. Schimbările atestate în dezvoltarea social-economică arată că în prezent mai mult de jumătate din produsul intern brut este creat în sectorul serviciilor. Un subsistem al sectorului serviciilor îl reprezintă turismul care s-a transformat într-o industrie importantă și profitabilă în cadrul economiilor naționale. Turismul este considerat un fenomen social-economic care are un impact direct și indirect asupra dezvoltării întregii infrastructuri. Ca ramură specializată a economiei, activitatea turistică s-a constituit în secolul XX. În literatura de specialitate sunt evidențiate două aspecte ale activității unităților turistice: economic și geografic. Dezvoltarea intensă a turismului se explică și prin multiplicarea relațiilor economice și culturale între statele lumii contemporane, urbanizarea accelerată, sporirea numerică a salariaților, creșterea bunăstării materiale și a nivelului de cultură a populației, informatizarea, modernizarea și perfecționarea rapidă a mijloacelor de transport și căilor de comunicație.

Turismul rural reprezintă o serie de avantaje: valorifică spațiile agricole, resursele naturale și patrimoniul cultural, tradițiile sătești, produsele agricole, realizează schimburi între veniturile urbane și cele rurale, creează direct și indirect locuri de muncă, îmbunătățește infrastructura. Există o serie de motive economice, sociale și culturale care recomandă dezvoltarea inițiativelor turistice în zone rurale ca și stimulator al economiei rurale. Acestea sunt privite ca tendințe principale motivaționale ale cunoașterii activității de turism rural, în condițiile existenței în Moldova a unor posibilități remarcabile de derulare a acestui tip de turism, argumentate prin prezența resurselor naturale și antropice într-un spațiu rural cu multiple tradiții etnofolclorice, monumente cultural-istorice, muzee etc. Zonele rurale și așezările mici simt de regulă lipsa unui sistem de management sofisticat, așa cum se aplică la firmele din mediul urban, sau la nivel guvernamental care include mai puține resurse și probabil altfel de cunoștințe tehnice în cercetare, planificare, marketing și management operațional.

Metodele aplicate: analiza sistemică, studiul comparat, analiza de

conținut, analiza factorială, analiza cost-profit. Abordarea sistemică ne-a permis să evidențiem trăsăturile specifice ale turismului rural, să descifrăm conținutul interinfluențelor ce se stabilesc între componentele acestui sector al relațiilor economice internaționale. Studiul comparat și analiza de conținut ne-a permis să valorificăm conceptele: turismul rural și agroturismul. Analiza factorială și analiza cost-profit ne-au permis să verificăm cele mai bune modele ale gestiunii tuturor activităților în turismul rural, să elucidăm secretele unei colaborări eficiente între autoritățile publice și antreprenorii din domeniu.

Rezultatele investigației. Este de relevat faptul că cercetarea și mai ales, organismele decizionale de la nivel local, raional, au foarte puține informații, obținute mai mult prin deducții decât printr-o înregistrare riguroasă și sistematică a lor. În prezent, nu există informații directe asupra întregii activități de turism rural, în schimb se poate dispune de informații indirecte, uneori incomplete și care, în mod frecvent nu sunt obținute în timp util. Actualmente nivelul de cunoștințe, de informare și de practici manageriale ale gospodăriilor este unul foarte scăzut și acest fapt se resimte în procesul de fundamentare al deciziilor și de derulare a activității lor.

Prin formula turism rural subînțelegem: un set de servicii turistice în zone rurale, de cazare și servire a mesei, caracterizat printr-o ofertă de servicii localizate în mici centre rurale. Clădirile au capacitate redusă, de obicei prezintă interes arhitectonic, fiind decorate într-un stil rustic care amintește de locuințele tradiționale. Se acordă o atenție deosebită gastronomiei locale tradiționale și de cele mai multe ori sunt conduse într-un sistem familial. Turismul rural este un concept care cuprinde activitatea turistică organizată și condusă de populația locală având la bază o strânsă legătură cu mediul ambiant, natural.

Turismul rural poate să soluționeze unele probleme economice și de organizare a muncii, în care este implicată populația rurală. Avantajele care se obțin în urma practicării turismului rural pot fi de natură economică și de natură socio-culturală. Dintre acestea putem menționa: stabilizarea forței de muncă, crearea de noi locuri de muncă, diversificarea modului de utilizare al forței de muncă, promovarea și dezvoltarea serviciilor, reabilitarea patrimoniului și atragerea de investiții.

Sintetizând diferite interpretări și definiții ale turismului rural, autorii monografiei colective *Managementul turismului rural în Republica Moldova: Probleme, realități și perspective* menționează: **turismul rural** este o formă de turism care se desfășoară în mediul rural, valorificând resursele turistice

locale (naturale, culturale și economice) ca și dotările și echipamentele turistice, inclusiv pensiunile agroturistice. Utilizează diverse spații de cazare: hanuri și hoteluri rurale, adăposturi, sate de vacanță, ferme etc. și include forme variate de sejur, cu un spectru larg de motivații: odihnă și recreere, tranzit, cultură, cunoaștere, religie, practicarea unor sporturi etc. [1, p.11].

O formă specifică a turismului rural o constituie agroturismul care utilizează pentru cazare și servirea mesei numai pensiunile turistice rurale și pensiunile agroturistice, beneficiind de un mediu nepoluat și pitoresc, de atracțiile turistice naturale și de valorile cultural-istorice, de tradițiile și obiceiurile prezente în mediul rural. Spațiul rural satisface prin componentele sale o paletă largă de motivații: odihnă și recreere, cunoaștere, cultură, practicarea sportului, cură de aer sau balneară, vânătoare și pescuit sportiv, oferind agroturismului un spațiu imens de cuprindere a posibilităților de petrecere a timpului liber. Prin aceasta agroturismul este un mijloc integral de valorificare al mediului rural, cu potențialul său agricol, turistic, uman și tehnico-economic.

Turismul rural în general și agroturismul în special se deosebesc de alte forme ale turismului tradițional, standard printr-un set de trăsături. Este vorba despre caracteristicile spațiale – mediul natural autentic, originalitatea produselor turistice; oferta turistică se personalizează; este o activitate economică complementară exploatației agricole și nu o alternativă; nu necesită investiții foarte mari pentru amenajări de infrastructură generală și dotări turistice; nu este compatibil cu turismul de masă, dezvoltat în stațiunile și centrele turistice urbane.

În Uniunea Europeană, turismul rural și agroturismul este apreciat ca durabil dacă respectă strategia calității serviciilor. În literatura de specialitate sunt expuse 10 principii ale dezvoltării durabile a turismului. Acestea prevăd: folosirea durabilă a resurselor turistice (exploatare optimă, conservare, protejare); reducerea supraconsumului și a risipei de resurse turistice; menținerea diversității naturale, culturale și sociale a spațiului rural; integrarea agroturismului în planificarea și strategia de dezvoltare națională, regională și mai ales locală (dezvoltarea ofertei, promovarea și organizarea, precum și dezvoltarea infrastructurii generale și tehnico-materiale; susținerea economiilor locale în dezvoltarea socio-economică a comunității, dar și în protejarea naturii, și a valorilor culturale (efectul multiplicator al agroturismului); implicarea comunităților locale în sectorul turistic prin susținerea grupurilor de inițiativă privind dezvoltarea ofertei agroturistice locale, protejarea mediului înconjurător și a obiectivelor culturale; consultarea specialiștilor și a publicului în dezvoltarea

agroturismului și a economiei locale pentru a se evita conflictele de interese între politicile guvernamentale și cele locale, a întreprinzătorilor din turism și populației. Dezvoltarea durabilă a agroturismului trebuie susținută prin pregătirea profesională, calificarea, perfecționarea, instruirea formatorilor din rândul localnicilor, pregătirea civică, sociologică și ecologică adecvată. Promovarea marketingului în agroturism prin studierea pieței turistice din aria locală și regională, pe plan local și internațional. Cercetarea și monitorizarea activității de turism rural și acțiunilor de protejare și conservare a mediului înconjurător, precum și a resurselor turistice [1].

Pentru implementarea practică a acestor principii este necesară aplicarea corectă a recomandărilor specialiștilor din management și marketing. Managementul ca știință are un câmp propriu de investigare, dar ca activitate umană implică activități: ca gestiune economică sau financiară, gospodărire, administrare. În activitatea turistică managementul prevede: procedeele de previziune, coordonare și control. Previziunea se bazează pe o analiză profundă în care sunt luate în considerare următoarele elemente: resursele disponibile, rezultatele activităților inițiale, situația actuală, scopul activității. Prin intermediul previziunii managerul anticipează evoluția cererii și a ofertei, iar în funcție de numeroasele elemente concurențiale vizează piața pe care se va plasa. Proiectarea viitorului în activitatea turistică se realizează prin mai multe operațiuni: diagnoza, prognoza, planificarea.

Un rol important în planificarea activității unităților turistice îl are amenajarea stațiunii/centrului care reprezintă de fapt o strategie fundamentală de dezvoltare a ofertei turistice. Amenajarea turistică poate fi privită ca un proces de amenajare științifică a spațiului turistic dar și ca o rezultată a relațiilor ce se dezvoltă între aria pieței turistice și zona de recepție. Obiectivele principale ale unei strategii de amenajare turistică vizează:

- valorificarea superioară a potențialului turistic;
- prelungirea sezonului turistic;
- dimensionarea ofertei în raport cu cererea potențială;
- atragerea unui număr cât mai mare de turiști;
- dezvoltarea unor forme variate de turism cu scopul de a reduce sezonabilitatea;
- asigurarea unei dezvoltări echilibrate a zonelor turistice;
- conservarea și îmbunătățirea mediului înconjurător.

Realizarea planurilor de dezvoltare nu se poate obține fără acțiuni de coordonare prin care să fie armonizate resursele umane și materiale implicate

în acest proces. Pornind de la complexitatea activității turistice, statul prin instituțiile sale realizează o coordonare care constă în elaborarea strategiei turismului cu fixarea principalelor obiective și a localităților de îndeplinire a acestora. Acest aspect poate fi realizat prin evitarea dezechilibrelor bugetare, controlul inflației, șomajului, promovarea unei legislații adecvate.

În cadrul planificării activității unei unități/centru turistic, un loc important îl ocupă planificarea de marketing care reprezintă un proces complex ce cuprinde etape operaționale succesive, valori și ipoteze în care pe baza analizei situaționale se identifică și se stabilesc obiectivele de marketing ale acestora, căile și mijloacele prin care acestea se pot atinge (strategii de marketing), posibilitățile de evaluare a stadiului de realizare a lor, precum și eventualele corecții în cazul nerealizării indicatorilor de performanță propuși. Planificarea strategică de marketing reprezintă un proces complex de stabilire și menținerea celei mai bune relații între obiective, pregătirea angajaților și resursele unei întreprinderi, pe de o parte, și mixul de marketing, raportat la conjunctura pieței, pe de altă parte[2].

Managementul turismului rural implică aceleași elemente ce caracterizează managementul oricărui sector al economiei naționale, dar are și propriul specific. Managementul acestui proces presupune elemente precum: resursele, funcțiile, obiectivele și mediul extern. 1. Resursele sau input-urile pot fi: umane (munca angajaților, pricepere, talent, calificare, specializare); financiare (capital financiar necesar pentru operații pe diverse orizonturi de timp); materiale (clădiri, echipamente, tehnici etc.); informaționale (ansamblul datelor informațiilor necesare pentru adoptarea deciziilor).

Funcțiile managementului întrunesc în sine: previziunea, organizarea, coordonarea, antrenarea-motivarea, control-evaluare-reglare. La baza funcției de previziune stau stadiile de prognoză, ce evidențiază tendințele evoluției mediului ambiant și turismului rural; diagnoza ce evidențiază punctele forte și slabe, oportunitățile și riscurile. Previziunea constă din strategia ce vizează acțiuni pe termen mediu și lung, caracterizat de un grad de rigurozitate și detaliere; tactică sau politică ce prevede formularea direcțiilor generale de acțiune a unității/centrului turistic pe termen scurt, precum și formularea principiilor unitare de acțiune la nivelul tuturor verigilor organizatorice din domeniul turistic; planul care se fundamentează pe baza obiectivelor și orientărilor stabilite prin strategie, politică și le detaliază riguros; programul sau detalierea în timp și spațiu a obiectivelor planificate.

O altă funcție a managementului este organizarea. Organizarea presupune ansamblul proceselor de muncă prin care se constituie sistemul

conducător, sistemul condus și sistemul legăturilor dintre acestea. Organizarea conține procese ce se referă la stabilirea sistemului de obiective, identificarea proceselor de muncă și constituirea structurilor organizatorice de conducere la diferite niveluri. În literatura de specialitate sunt caracterizate două forme de organizare: procesuală și structurală.

Coordonarea este funcția prin care ansamblul proceselor de muncă se sincronizează cu acțiunile personalului, fundamentate pe previziune și organizare, realizate anterior. Realizarea acestei funcții implică soluționarea a două probleme: comunicarea și folosirea eficientă a puterii formale și informale, precum și gestiunea conflictelor care pot apare sau prevenirea acestora.

Antrenarea-motivarea presupune ansamblul acțiunilor prin care se influențează personalul de execuție în realizarea obiectivelor centrului/unității turistice, găsirea liderilor cu cel mai eficient stil de conducere; mobilizarea capacității de muncă latentă a personalului; canalizarea energiilor creatoare necesare atingerii performanțelor.

Control-evaluare-reglare este funcția ce implică: urmărirea și evaluarea obiectivelor, compararea rezultatelor obținute cu cele propuse (așteptările), determinarea abaterilor, aplicarea corecțiilor în vederea aducerii lor în limitele stabilite.

Momentul esențial al unui proces de management îl constituie decizia. Decizia este prezentă ca finalitate al fiecărui element structural al sistemului de management. Asupra relației dintre funcțiile managementului și deciziei pot fi făcute următoarele observații:

- Previziunea se încheie cu o decizie privind obiectivele și direcțiile de acțiune.
- Organizarea se încheie cu o decizie privind formele și metodele de organizare.
- Conducerea se încheie cu o decizie privind formele și metodele de organizare.
- Coordonarea se încheie cu o decizie privind armonizarea muncii.
- Antrenarea - motivarea se încheie cu decizii privind dinamizarea și recompensarea proceselor de muncă.
- Controlul-evaluarea-reglarea se încheie cu o decizie de corecție în vederea realizării obiectivelor.

Obiectivele sunt fundamentale și derivate. Analizând aceste obiective se constată că există o ierarhie de niveluri ale sistemului de management:

- nivelul strategic (top), caracterizat prin amploarea obiectivelor,

conturarea mijloacelor de realizare a acestora și prin faptul că procesul de management se va derula pe mulți ani;

- nivelul funcțional (tactic), caracterizat prin realizarea obiectivelor derivate din obiectivul fundamental, urmărirea obiectivelor specifice și luarea deciziilor de corecție a abaterilor constatate, au caracter periodic;
- nivelul operativ ce urmărește realizarea obiectivelor individuale și corectarea abaterilor, conducerea proceselor de muncă specifice pentru subsistemul condus.

Procesele de management sunt influențate și de mediul extern. În literatura de specialitate sunt deosebite: mediul stabil și instabil, mediul turbulent. Mediul stabil este specific perioadelor de acalmie când evoluția fenomenelor este lentă și ușor previzibilă. Mediul instabil este caracterizat prin frecvente modificări în majoritatea componentelor sale și impune procese de management ce permit o atitudine prospectivă. Mediul turbulent este ostil și pune întreg sistemul în situații dificile de adaptare la schimbări sau chiar de supraviețuire. Schimbările dese sau bruște, în direcții imprevizibile, ale componentelor mediului impun dificultăți serioase în aplicarea unui management sistemic.

Analiza structurii pieței este necesară în identificarea diferitelor tipuri de piețe oferind o privire generală asupra aspectelor legate de conducerea și performanțele firmelor. Paradigma SCP este o formă de analiză a pieței complexe în care acționează firme de diferite dimensiuni, variază gradul de concentrare, gradul de integrare și gradul în care piața poate influența performanțele. Examinarea piețelor în sensul conceptelor autentice, cum ar fi structura pieței, conducerea și performanțele firmelor, le permite managerilor să-și planifice activitatea, să organizeze munca angajaților, să realizeze obiectivele trasate.

Modul de conducere al unităților turistice se reflectă și la stabilirea prețurilor, în politicile de publicitate, de marketing, de cercetare și dezvoltare, de inovare, cât și în modul de prevenire și depășire a unor conflicte. Procesul de inovație este realizat, pe de o parte, datorită tehnologiei, iar pe de altă parte, datorită competiției de pe piețe. De exemplu, în turismul rural, presiunea asupra ofertanților de a instala sisteme de rezervare sau mijloace electronice de publicitate și de decontare cu scopul reducerii de costuri. Turismul modern, durabil se poate dezvolta cu succes pe un anumit teritoriu în următoarele cazuri:

1. Dacă teritoriul dispune de anumite oferte cu activitate turistică suficientă.
2. Dacă există un serviciu de management, o agenție de turism ce formează torentul de turiști.

3. Dacă există infrastructura turistică necesară pentru desfășurarea normală a sejururilor respective.

Pentru un turism durabil de calitate sunt necesare nu numai o ofertă turistică cu obiective atractive bine amenajate, ci și o bază materială de cazare modernizată, precum și o infrastructură, care să asigure deservirea turiștilor la cel mai înalt nivel. Activitatea de atragere a turiștilor străini este o luptă de concurență între numeroși oameni de afaceri implicați în turism, dar și o artă a businessului ce trebuie însușită de cei care o practică. Atragerea turiștilor străini nu înseamnă neglijarea turismului emițător. Într-o economie normală ambele forme de turism e necesar a fi susținute și dezvoltate conform legilor economiei de piață.

În structura relațiilor economice internaționale turismului îi revine un rol aparte. Valorificarea, actualizarea experienței statelor care au avansat în domeniu ne va permite nouă – cetățenilor Republicii Moldova să explorăm acest sector și să susținem procesul de relansare al economiei naționale. După avantajele ce le oferă societății, turismul a devenit o sferă prioritară prin următoarele:

1. Turismul se bazează pe exploatarea întregii rețele de obiective de interes turistic, în calitate de „materie primă” pentru consum, în marea majoritate create de natură și de către generațiile precedente, oferite generațiilor de astăzi pe gratis, ele având doar misiunea de a le întreține într-o stare bună și a le amenaja în scopul de a fi vizitate. De regulă, aceste lucrări necesită cheltuieli relative, reduse în comparație cu alte ramuri. Aceasta se explică și prin faptul că obiectivele turistice naturale și o bună parte a celor antropice (obiective arheologice) nu necesită adăposturi speciale, aflându-se sub cerul liber, ele necesitând doar cheltuieli pentru supravegherea și paza lor, și în timp lucrări de restaurație.

2. Unele resurse utilizate în turism sunt inepuizabile (razele soarelui, forța ciclică de restabilire anuală a covorului de vegetație) sau sunt ieftine pentru societate (nisipul plajelor, apele râurilor, mărilor, apele minerale).

3. Resursele turistice „exploatate” prin vizionare și admirare nu-și pierd potențialul lor cantitativ, calitativ, estetic, atractiv, ele fiind mereu la dispoziția noilor vizitatori.

4. Infrastructura turismului costă mai ieftin în raport cu infrastructura ramurilor industriale și destinația ei este de a oferi servicii nu numai turiștilor ci, în măsura posibilităților, și celorlalte categorii de cetățeni ai țării, fiind exploatate intensiv.

5. Investițiile alocate pentru dezvoltarea turismului aduc beneficii într-

un timp mai scurt decât în alte ramuri ale economiei (pentru consumul serviciilor solicitate de turiștii ce achită imediat).

6. Industria turismului influențează pozitiv dezvoltarea altor ramuri și subramuri ale economiei, inclusiv producătoare de mărfuri de larg consum, solicitate și de turiști. Turismul are un rol important în stabilizarea situației din economia țării.

7. În procesul de dezvoltare a turismului se creează noi locuri de muncă, atât în sfera turismului propriu zis, cât și în ramurile auxiliare de deservire a sectorului terțiar.

8. Dezvoltarea turismului contribuie mult la cunoașterea, păstrarea, propagarea și valorificarea patrimoniului de resurse turistice naturale și antropice, la educarea patriotică a cetățenilor, la cunoașterea reciprocă a valorilor naționale ale statelor lumii.

Actualmente, suntem martorii unei colaborări prodigioase între sectorul public și privat, autoritățile publice locale și antreprenorii raionului Hâncești, negocierile cărora sunt axate pe posibilitatea identificării resurselor financiare necesare pentru renovarea și transformarea Conacului Manuc Bei într-un centru turistic atractiv. În acest scop, asimilarea cunoștințelor și recomandărilor specialiștilor din domeniul managementului unităților turistice reprezintă o condiție indispensabilă a succesului.

Concluzii. Avantajele și prioritățile enumerate în favoarea dezvoltării industriei turismului sunt evidente și promițătoare, însă succesele în acest domeniu depind și de politica statului, de eforturile de a exploata potențialul natural, istorico-cultural și uman de care dispune. Este important să reținem că asupra evoluției industriei turismului, în afara celor menționate, o mare influență o au indicatorii: numărul populației satului, raionului, adică factorul demografic; factorul economic – nivelul de dezvoltare, condițiile de trai și de activitate a populației; factorul cultural – gradul de cultură al populației ce determină în mare parte, mărimea și specificul cerințelor pentru serviciile turistice; factorul social - folosirea timpului liber; nivelul de organizare și propagare a serviciilor turistice; factorul ecologic; factorul politic – stabilitatea sistemului politic din regiune. Experiența arată că factorii menționați nu pot fi ignorați sau ierarhizați după importanță. Toți sunt influenți și în egală măsură pot spori sau diminua eficiența unităților/centrelor turistice. După cum am observat anterior, dezvoltarea turismului nu depinde de mărimea teritoriului, de asigurarea cu resurse naturale, de numărul, densitatea și structura populației. Important este ca raionul/municipiul/localitatea să

dispună de monumente turistice naturale sau antropice și să creeze condiții favorabile pentru primirea și deservirea turiștilor. În toate cazurile, prin activitatea unităților/agențiilor turistice valorile trecutului istoric sau geologic sunt puse la dispoziția prezentului.

Referințe bibliografice

1. Rusu S., Melnic V., Burbulea R., Graur E. Strategia dezvoltării turismului rural în Republica Moldova, *Lucrări Științifice*, Vol.14, Economie. - Chișinău: UASM, pag.261-265.
2. Sandu Dumitru, *Practica dezvoltării comunitare*. - București: Editura Polirom, 2007.

callin_ro@yahoo.com

DREPTUL NAȚIONAL ȘI DREPTUL EUROPEAN: DIMENSIUNEA PRACTICĂ

APROBAREA CALITĂȚII DE PERSONALITATE JURIDICĂ INTERNAȚIONALĂ A UNIUNII EUROPENE

Valentin BENIUC, doctor habilitat în politologie, IRIM
Liliana BENIUC, magistru în politologie, IRIM

Rezumat

În articol este abordat un subiect interesant pentru cetățenii Republicii Moldova – cunoașterea statutului Uniunii Europene pe arena internațională. Analiza realizată de autori le-a permis să reproducă parcursul Uniunii Europene în calitatea sa de organizație internațională, proces caracterizat de dificultăți după semnarea Tratatului de la Roma (1957). UE joacă în același timp multe roluri diferite, iar identitatea sa internațională este complexă și eterogenă. În termeni pozitivi, UE poate fi descrisă ca fiind flexibilă și cu multe fațete; în termeni negativi, - ca fiind fragmentară și confuză. Structura constituțională a dreptului relațiilor internaționale ale UE este fragmentată. Autorii susțin opinia conform căreia relațiile externe ale UE sunt reglementate de norme care provin din cel puțin trei ordini juridice diferite, incluzând ordinea juridică națională, cea internațională și cea a UE cu structura sa variată, alcătuită din piloni.

Cuvinte-cheie: personalitate juridică internațională, Tratatul de la Lisabona, Tratatul Uniunii Europene, capacitate juridică internațională, autoritate legală, competența externă, principiul suveranității statelor, legislație comunitară, politica externă și de securitate comună (PESC).

QUALITY APPROVAL OF INTERNATIONAL LEGAL PERSONALITY OF EUROPEAN UNION

Abstract

The article tackles an interesting topic for Moldovan citizens - knowing the status of the European Union on the international stage. The analysis allowed the authors to reproduce the course of the European Union as the international organization, a process characterized by difficulties after the Treaty of Rome (1957). The European Union has in the same time more different roles and its international identity is complex and heterogeneous. In a positive approach, EU can be described as being flexible, in a negative approach is fragmented and confused. Constitutional structure of international relations law of the EU is fragmented. The authors support the view that the EU's external relations are governed by rules from at least three different legal systems, including the national and international legal order, and EU with its varied structure consisting of pillars.

Keywords: *personality, international law, legal authority, external competence, the principle of state sovereignty, Community legislation, foreign policy and security policy (CFSP).*

Introducere. Uniunea Europeană (UE) a încercat să-și consolideze și să-și evidențieze rolul și identitatea internațională timp îndelungat. Potrivit articolului 2 TUE (1992), unul din obiectivele principale ale UE era afirmarea identității pe scena internațională, în special prin punerea în aplicare a unei politici externe și de securitate comune, inclusiv prin definirea treptată a unei politici de apărare comune, care ar putea conduce la o apărare comună [1, p.237].

Cadrul complex și fragmentat, care guverna relațiile internaționale ale UE – începând cu Tratatul de la Maastricht (1992) și până la semnarea Tratatului de la Lisabona (2007) - consta din *trei piloni* (*Pilonul I* – Comunitatea Europeană; *Pilonul II* – Politica externă și de securitate comună; *Pilonul III* – Cooperare polițienească și judiciară în materie penală), inclusiv o multitudine de competențe distinct configurate, instrumente și actori instituționali – ceea ce reprezenta un impediment în tendințele de accentuare a identității internaționale. Până la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona (2009) Comunitatea Europeană (CE) avea *personalitate juridică de drept internațional* și majoritatea observatorilor acceptau că și Uniunii Europene îi putea fi recunoscută această calitate, chiar dacă tratatele nu o

prevedeau în mod expres. Intensitatea relațiilor externe ale UE era demonstrată inclusiv de faptul că la Bruxelles peste 100 de state și-au deschis misiuni diplomatice, iar UE are reprezentanțe permanente, practic, în majoritatea statelor lumii.

Problema legalității participării Comunității Economice Europene (CEE), chiar și în calitate de organizație internațională, pe arena internațională a apărut odată cu crearea CEE și mult timp a fost nesoluționată chiar și în interiorul ei. Această situație era determinată de Tratatul de la Roma (1957), care purta denumirea de Tratat de instituire a Comunității Economice Europene, titlu ulterior amendat prin Tratatul de la Maastricht (1992), care a eliminat, printre alte lucruri, cuvântul “Economic” atît din numele comunității, cît și al tratatului. Din acest motiv tratatul a fost denumit de cele mai multe ori Tratat de instituire a Comunității Europene sau TCE [2]. TCE conținea prevederi generale referitor la competențele CEE în relațiile externe, iar pozițiile statelor membre CEE în materie de relații externe pînă la sfîrșitul anilor 1980 erau evazive. Formal statele membre au recunoscut competențele CEE în problemele ce țineau de sfera ei, dar în același timp nu acceptau să fie derogată jurisdicția lor națională în afacerile externe.

Sistemul normelor TCE privind posibilitățile de acțiune ale CE pe arena internațională erau grupate astfel: articolul 281 (ex-articolul 210) declara că Comunitatea avea personalitate juridică, ceea ce potrivit logicii se extindea și asupra cooperării internaționale. În conformitate cu articolul 281 CE, Comunitatea “are personalitate juridică”, iar art. 282 al TCE preciza: “În fiecare dintre statele membre, Comunitatea are cea mai largă capacitate juridică recunoscută persoanelor juridice de către legislațiile interne; Comunitatea poate să dobîndească sau să înstrăineze bunuri mobile și imobile și poate sta în justiție”. În acest context, trebuie de remarcat faptul că niciuna dintre aceste prevederi nu face referire la personalitatea internațională. În acest sens, TCE se diferenția atît față de Tratatul Cărbunelui și Oțelului (CECO), cît și față de Tratatul Euratom, fiecare dintre acestea făcînd referire expresă la *capacitatea juridică internațională*. Articolul 6, alineatul (2) din Tratatul CECO prevedea că: “În relațiile internaționale, Comunitatea beneficiază de capacitatea juridică de care are nevoie pentru a-și îndeplini funcțiile și pentru a-și atinge obiectivele”. Tratatul Euratom prevedea în articolul 101 alineatul (1) că “Comunitatea poate, în limitele atribuțiilor și competențelor sale, să-și asume obligații prin încheierea de acorduri sau contracte cu un stat terț, o organizație internațională sau un resortisant al unui stat terț” [1, p.213].

Curtea Europeană de Justiție (CEJ) a interpretat articolul 281 TCE, atribuind CE personalitate juridică de drept internațional. CEJ a făcut distincția între noțiunea de "capacitate" și cea de "autoritate legală" sau competența efectivă de a încheia un acord internațional într-un anumit context. Capacitatea înseamnă că există posibilitatea virtuală a CE să acționeze, în vreme ce autorizarea legală trebuie găsită în atribuirea expresă a competenței printr-o altă prevedere a Tratatului. Articolele 131 - 135 (ex-articolele 110-116 TCE) determinau competențele CE în relațiile externe, inclusiv promovarea unei politici comerciale comune și realizarea cooperării vamale; articolul 310 (ex-articolul 238 TCE) prevedea posibilitatea încheierii acordurilor cu statele terțe, cu o uniune de state sau cu o organizație internațională, acorduri instituind o asocieră caracterizată prin drepturi și obligații reciproce, acțiuni comune și proceduri speciale – ceea ce oferea statelor terțe posibilitatea de a deveni membri asociați ai UE; articolele 302-304 TUE (articolele 229-231 TCE) oferea posibilitatea de a încheia acorduri cu organizațiile internaționale; articolele 228, 229 prevedea procedura de încheiere a tratatelor internaționale [3].

Articolele menționate mai sus determinau inclusiv competențele Consiliului de Miniștri, Comisiei Europene și Curții de Justiție. În acest context menționăm, cu toate că articolul 228 (articolul 300 TUE) descria regulile generale de încheiere a acordurilor, însă nu oferea direct comunității dreptul de a încheia acorduri internaționale. Comisia Europeană ca instituție a CEE putea duce negocieri, redacta textul tratatului internațional până la stadiul de parafare, dar nu beneficia de dreptul de a semna și ratifica tratatul, drept conferit Consiliului de Miniștri - organ național-cumulativ, și parlamentelor naționale.

Tratatul de instituire a Uniunii Europene (TUE) a intrat în vigoare în anul 1993, ceea ce a fost un pas nou în direcția integrării europene, însă luarea majorității deciziilor în cadrul Uniunii se făcea încă după baza legală a TCE, care rămânea principala sursă a legislației comunitare [4]. În vreme ce distribuirea competențelor între statele membre și CE era o problemă de drept comunitar, capacitatea internațională a CE era guvernată de dreptul internațional public. În dreptul internațional, CE se bucura de dreptul de a fi reprezentată și de a primi reprezentanți ai țărilor terțe și ai organizațiilor internaționale; de dreptul de a încheia tratate; de dreptul de a înainta cereri sau de a sta în fața unei instanțe sau a unui judecător internațional; de dreptul de a deveni parte la convențiile internaționale și de dreptul de a beneficia de imunități.

Dreptul care guverna competența externă a CE își avea izvorul într-o doctrină complicată, dezvoltată de către CEJ, care a oferit o interpretare

largă a competențelor implicite ale Comunității, creînd bazele principiului paralelismului competențelor interne și externe [1, p.209]. Doctrina CEJ a fost dominată de două probleme importante de natură juridică. *Prima* era dacă există o competență externă determinată, iar cea *de-a doua*, dacă aceasta aparținea exclusiv Comunității sau era partajată cu statele membre. Dacă la prima întrebare CEJ a răspuns în mod constant în termeni foarte largi, atunci față de cea de-a doua întrebare a manifestat mai multă precauție. Începînd cu Avizul 1/94 privind acordurile din cadrul OMC, CEJ a interpretat multe dintre competențele externe ale CE ca fiind partajate cu statele membre. În același timp, a oferit gradual o interpretare mai puțin extensivă sferei politicii comerciale comune a CE [1, p.209].

Existența mai multor competențe partajate a dus la fenomenul ”acordurilor mixte”, care implică participarea ambelor categorii de actori la negocierea, încheierea și implementarea acordurilor. Deși acest lucru genera consecințe problematice din perspectiva eficienței și vizibilității pentru partenerii internaționali, fenomenul ”acordurilor mixte” a fost apreciat ca fiind o trăsătură unică a federalismului CE și o sursă importantă de cooperare practică între Comunitate și statele membre.

Poziția UE a fost problematică. În TUE (1992) nu se regăsea nicio prevedere expresă asemănătoare cu articolul 281 din TCE. Mai mult, cu ocazia semnării Tratatului de la Maastricht, un număr de state membre au solicitat în mod expres ca UE să nu aibă personalitate juridică. În plus, din moment ce competența CEJ în cadrul TUE era limitată, nu a existat nicio posibilitate ca o cauză în genul AETR să clarifice sau să tranșeze această problemă. Prin urmare, dreptul UE a lăsat nerezolvată problema personalității juridice, ceea ce înseamnă că răspunsul trebuia să fie identificat în dreptul internațional public.

Din perspectiva dreptului internațional, trei factori erau relevanți. *Primul factor* îl constituia modul în care erau formulate obiectivele UE în Tratat și modalitatea în care se prezintă UE pe ea însăși. Al *doilea factor* era reprezentat de conduita UE în practică, în special în cadrul pilonului al II-lea privind PESC. Al *treilea factor* relevant era similitudinea problemei cu cea care s-a ridicat în fața Curții Internaționale de Justiție în cauza *Reparation for Injuries* din anul 1949, în care CIJ a recunoscut că ONU trebuia considerată ca fiind o persoană de drept internațional [1, p.214], datorită faptului că membrii săi i-au încredințat acesteia anumite funcții, îndatoriri și responsabilități. Acești trei factori ofereau un sprijin considerabil argumentului că *UE este o persoană juridică de drept internațional*.

Dacă CE deținea competențe externe în numeroase domenii, atunci și

UE pînă la semnarea TL, în anul 2007, se putea bucura de competențe externe în cadrul pilonilor al II-lea și al III-lea, PESC și CPJP [1, p.210]. Date fiind intersecțiile domeniilor din cadrul celor trei piloni, precum s-a întîmplat în cazurile privind sancțiunile economice contra terorismului, se evidențiau o serie de probleme juridice cu referire la: baza legală adecvată pentru acțiune, delimitarea clară a domeniului de aplicare corespunzător fiecărui pilon și organizarea cooperării între piloni [1, p.210].

În prezent UE se afirmă ca unul dintre semnificativii actori internaționali. În vreme ce în anumite domenii se bucură de o influență considerabil mai mare decît în altele, UE a dezvoltat o rețea substanțială de relații, prin intermediul căroră își exercită influența asupra afacerilor internaționale. Mai exact, UE reprezintă cea mai mare putere comercială la nivel mondial și un donator important de ajutoare pentru dezvoltare și de asistență umanitară. F.Duchene și I.Manners în studiile lor privind Europa au utilizat termenii de *“putere civilă sau normativă”* [1, p.210]. Din cauza lipsei capacității militare, principalele mijloace ale UE sunt din necesitate, de natură economică, diplomatică și politică, cu alte cuvinte la nivel mondial UE se bazează pe principiul *“soft power”*. Potrivit concepției lui J.Nye, în relațiile internaționale, termenul *“hard power”* este folosit pentru a descrie abilitatea unei entități politice de a influența direct prin forță militară sau economică o altă entitate, iar *“soft power”* – pentru a descrie abilitatea unei entități politice de a influența indirect comportamentul sau interesele celorlalți prin intermediul mijloacelor culturale sau ideologice [1, p.210].

Declarația de la Laeken a Consiliului European (2001), care a pregătit cadrul pentru redactarea Tratatului Constituțional, a punctat asupra rolului UE ca actor internațional în termeni măgulitori și pretențioși. În special, Declarația a evidențiat rolul pe care trebuie să-l aibă UE în cadrul noii ordini mondiale, acela al unei puteri capabile să joace un rol stabilizator pretutindeni în lume și, în același timp, să traseze calea de urmat pentru multe țări și popoare. Singura graniță a UE o reprezintă democrația și drepturile omului. (...) UE este o putere care caută să fixeze globalizarea într-un cadru moral, să *“o ancoreze în solidaritate și dezvoltare durabilă”* [1, p.211].

M.Cremona în lucrarea sa *“The Union as a Global Actor: Roles, Models and Identity”* a identificat cinci roluri diferite ale UE: 1) *Laborator și model* de integrare economică regională, care poate fi considerat ca un laborator pentru experimente în legătură cu o formă mai mare de integrare. 2) *Actor pe piață* jucat activ pe piața mondială (de la începuturile existenței

sale ca uniune vamală, CE s-a implicat în dezvoltarea unei politici comerciale, prin intermediul unor instrumente autonome și contractuale, inclusiv în foruri multilaterale, pentru a-și promova interesele); 3) *Emitent de reguli*, care pot varia de la angajamente detaliate în legătură cu apropierea sistemelor juridice de modelele UE, până la angajamente mai puțin precise, cum ar fi, spre exemplu, introducerea unui sistem funcțional de drept al concurenței sau al proprietății intelectuale; 4) *Stabilizator* - în construirea identității sale internaționale, UE se prezintă ca o forță în favoarea stabilizării, nu numai în interiorul frontierelor Europei, ci mult mai departe de acestea; 5) *Magnet și vecin* - în cadrul Europei, Uniunea a devenit o putere de atracție și stimulentele dobândirii calității de membru al său este un instrument politic în sine [1, p.211-212].

Structura constituțională a dreptului relațiilor internaționale ale UE este fragmentată. Potrivit opiniei lui M.Krajewski, expusă în studiul “*European Foreign Policy and Constitution*” (2004), relațiile externe ale UE sunt reglementate de norme care provin din cel puțin *trei ordini juridice diferite*, incluzând *ordinea juridică națională*, *cea internațională* și *cea a UE* cu structura sa variată alcătuită din piloni. Imaginea de ansamblu a fost descrisă ca fiind o construcție pe mai multe nivele a relațiilor externe ale UE, iar în termeni mai critici, ca avînd o natură bizantină.

TL a amendat cele două tratate principalele care reglementează, la acest moment funcționarea Uniunii Europene: 1) TCE, care a devenit după amendament, Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE) și 2) Tratatul Uniunii Europene (TUE). TL a fost semnat la data de 13 decembrie 2007 și a intrat în vigoare la 1 decembrie 2009, ca urmare a ratificării sale de către toate statele member ale UE, potrivit propriilor tradiții constituționale. Conform prevederilor TL s-a renunțat la structura pe piloni a UE (în articolul 9E, alineatul 4 TUE), după cum a fost instituită prin Tratatul de la Maastricht (1992), și nu se va mai face distincția între Comunitatea Europeană și Uniunea Europeană, distincție rămasă fără obiect. Prin urmare, termenii Comunitate, Comunitate Europeană au fost înlocuiți cu termenii *Uniune* și *Uniune Europeană* [15].

TUE, modificat prin TL, cuprinde principiile și obiectivele generale ale Uniunii, prevederi-cadru de natură instituțională, prevederi generale privind politica externă și de securitate comună (PESC). Prevederile TUE reglementează în mod explicit valorile și obiectivele Uniunii; principiul conferirii de competențe și competențele Uniunii; principiile subsidiarității și proporționalității; rolul Cartei drepturilor fundamentale; politica de vecinătate a UE; cetățenia europeană; rolul parlamentelor naționale;

instituțiile Uniunii, Politica externă și de securitate comună, procedurile de revizuire a tratatelor. TFUE cuprinde prevederi detaliate referitoare la modalitatea de funcționare a Uniunii Europene. CPJP nu va mai constitui un domeniu de cooperare interguvernamentală, ci va alcătui, împreună cu pilonul I (actualul pilon comunitar) un domeniu supranațional; modificarea prezintă importanță îndeosebi din prisma procesului decizional [5].

TL conferă în mod expres UE *personalitate juridică* (art. 47 TUE), astfel devenind un subiect de drept internațional. Prin calitatea de personalitate juridică de drept internațional UE i se recunoaște capacitatea de a intra în nume propriu în raporturi juridice cu alte entități. Dacă anterior personalitatea juridică era recunoscută exclusiv Comunității Europene, care avea capacitatea de a derula acțiuni specifice pilonului I, drept urmare a amendamentului adus de TL, Uniunea Europeană va putea acționa în nume propriu și în domeniile care făceau obiectul pilonilor II și III (e.g. va putea face parte din organizații internaționale, va putea iniția și face obiectul procedurilor derulate de instanțe internaționale). În această ordine de idei se menționează că conferirea personalității juridice nu afectează domeniile și tipurile de competențe ale UE, reglementate prin norme specifice [5].

În temeiul calității lor juridice speciale, derogatorii (de la normele „comune” de drept internațional) de „membre UE”, statele nu mai au posibilitatea de a mai exercita, în cadrul Uniunii, în mod deplin, exclusiv și independent, supremația asupra teritoriului de stat și asupra populației lor, nici de a-și stabili în mod independent, de sine stătător, politica internă și externă [6, p.142-145], multe din domeniile politicii sale interne fac parte din domeniul competențelor partajate cu Uniunea, iar în alte domenii i-au fost atribuite Uniunii, în mod exclusiv, competențe.

TL însă nu transformă Uniunea într-un stat federal, deoarece principiul suveranității statelor nu este afectat în dimensiunea sa externă. Statele membre UE beneficiază în continuare de prerogativa de a elabora propriile lor politici externe, rămânând în cadrul Uniunii ca subiecte de drept internațional, inclusiv prin faptul că, există prevederea din tratat (cap. 2, art. 10 C, alin. 1 TUE, în modificarea TL) prin care se consolidează caracterul interguvernamental al PESC. Deci, implicit, se refuză o evoluție a acestei politici spre o dimensiune integraționistă. Astfel, „PESC este definită și pusă în aplicare de Consiliul European și de Consiliu, hotărând în unanimitate, cu excepția cazurilor în care tratatele dispun altfel”. În plus, în domeniul PESC, adoptarea actelor legislative de către instituțiile UE este exclusă, ceea ce completează caracterul „ne-integrat” al PESC. Trebuie însă

să ținem cont că relația juridico-politică dintre statele membre și Uniune, mai ales în ceea ce privește PESC și modul în care TL a reconstruit această relație, este una complexă și originală. Ar fi o greșeală dacă am considera că Uniunea nu ar fi decât un cadru general de coordonare a politicilor statelor membre, state care își păstrează pe deplin suveranitatea.

Potrivit art.2A, alin.4 al TFUE, „Uniunea este competentă, în conformitate cu dispozițiile TUE, să definească și să pună în aplicare o politică externă și de securitate comună, inclusiv să definească treptat o politică de apărare comună” (însă, potrivit TUE, nu se pot emite acte legislative în domeniul PESC, ceea ce înseamnă că este vorba de un domeniu special, de o competență specială a Uniunii, distinctă față de competența sa partajată cu statele membre în alte domenii, unde Uniunea poate legifera și adopta acte obligatorii juridic, alături de statele membre). Chiar dacă admitem caracterul special al domeniului PESC (nici unul pur interguvernamental, dar nici unul „integrat”, nici „partajat”), continuă să existe o vie controversă în privința chestiunii afectării sau nu a principiului suveranității statelor, ca *ius cogens*.

Pe de altă parte, deși Uniunea rămâne o *entitate juridică originală* (neputând fi încadrată nici în categoria statelor, dar nici în cea a organizațiilor internaționale interguvernamentale), în virtutea art. 24 TUE, în modificarea operată prin TL, poate încheia acorduri cu unul sau mai multe state sau organizații internaționale. Or, și această dispoziție juridică (avînd în vedere natura juridică de „entitate de integrare” a Uniunii, prin TUE și TFUE) poate fi adăugată ca argument la perspectiva conform căreia „competența Uniunii” în domeniul PESC nu este o competență asemănătoare celei exercitate de o organizație internațională de cooperare, adică cu respectarea principiului suveranității statelor, pe un teren juridic internațional, ci este o competență specială, atribuită de state Uniunii într-un domeniu prin tradiție regalian (politică externă și de securitate). Mai degrabă promotorul unor acțiuni de tipul *soft*, drept urmare fiind cunoscută ca putere civilă, și nu putere militară precum este NATO. Astfel, nu este de mirare faptul că aceasta pune mare accent pe condiționarea economică a statelor din imediata sa vecinătate sau a celor în care are un interes.

Uniunea nu are interesul de a relativiza un astfel de principiu imperativ de drept internațional (pentru a accentua integrarea europeană, susținînd teza autonomiei și a originalității ordinii sale de drept în raport cu dreptul internațional), deoarece s-ar situa automat pe un teren ilegal. Chiar statele membre ar avea interes să susțină în continuare caracterul interguvernamental al PESC (inclusiv latura PESC), deoarece acestea reprezintă, două dimensiuni

tradiționale de manifestare a suveranității lor. Astfel, în virtutea principiului suveranității, statele trebuie să-și stabilească politica externă de sine stătător (aspect ce include și o obligație corelativă a altor state de a nu influența în vreun fel și de a nu constrânge statul în cauză în procesul de elaborare și de aplicare a politicii sale externe, de stabilire a relațiilor internaționale).

Or, în cadrul UE nu este vorba de o relativizare a principiului suveranității de către un stat la adresa altui stat, ci de o relativizare prin natura juridică a unei entități create prin acordul liber și suveran al statelor (natură juridică de integrare, o Uniune formată prin atribuire de competențe), de o afectare a suveranității (în ambele sale dimensiuni, externe și interne) a tuturor statelor membre, în favoarea Uniunii ca entitate juridică distinctă.

Există o obligație a statelor membre UE (creatoare de efecte juridice) în temeiul TUE, modificat prin TL, de convergență a politicilor lor externe astfel încât să promoveze interesele și valorile Uniunii pe scena internațională (ceea ce, alături de principiul solidarității statelor membre în acest domeniu, enunțat de noul art. 16 TUE, înseamnă mai mult decât o simplă cooperare între state pe teren internațional). Prevederea art. 16, pct. b TUE, în modificarea TL, reprezintă, în opinia noastră, o limitare concretă la adresa dreptului fiecărui stat de a-și stabili de sine stătător politica externă și de a-și organiza în mod independent relațiile sale pe plan internațional: articolul în cauză prevede ceva diferit, menit să dea sens politicii comune a statelor membre UE pe plan extern, deci să concretizeze o abordare comună a Uniunii în acest domeniu. Acest articol prevede că „înainte de a întreprinde orice acțiune pe scena internațională sau de a-și asuma orice angajament care ar putea leza interesele Uniunii, fiecare stat membru se consultă cu celelalte state în cadrul Consiliului European sau al Consiliului. Statele membre asigură, prin convergența acțiunilor lor, că Uniunea își poate promova interesele și valorile pe scena internațională. Statele membre sunt solidare între ele”.

Concluzii: TL a adus mai multă claritate prin conferirea UE a unui statut juridic unic. Înainte, CE și UE aveau statute diferite și nu funcționau după aceleași reguli în procesul de luare a deciziilor. În prezent, UE are autoritate de a semna acorduri și tratate internaționale, inclusiv de a deveni parte a unei convenții internaționale, sau de a fi un membru al unei organizații internaționale. Odată cu intrarea în vigoare a TL, UE a înlocuit și a succedat CE.

UE s-a afirmat ca un pol nou al puterii într-o lume postbipolară policentrică. Prin dimensiunea sa economică, financiară și comercială, Uniunea Europeană ocupă o poziție importantă pe scena mondială. În pofida

crizei economice internaționale, UE după PIB se situează pe primul loc în lume. De aceea modelul integrării europene este atractiv pentru statele terțe, inclusiv Republica Moldova.

Referințe bibliografice

1. Craig Paul, Grainne de Burca. Dreptul Uniunii Europene. Comentarii, jurisprudență și doctrină. Ediția a IV-a. Drept comunitar. Serie coordonată de Beatrice Andreșan-Grigoriu și Tudorel Țefan. București: Editura hamangiu, 2009. 1544 p.
2. Tratatul de la Roma <http://www.institutiieuropene.ro/article/3451/Tratatul-de-la-Roma/1>, accesat la 12 noiembrie 2012.
3. Tratatul Uniunii Europene http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_1.pdf, accesat la 14 noiembrie 2012.
4. Ioana BORCAN. Serviciul European de Acțiune Externă – spre o voce unică a Uniunii Europene? //Revista „Continuitate și schimbare în guvernanta europeană”, vol.5, nr. 1– Primăvara/ Vara 2011
5. Mădălina Virginia ANTONESCU. Politica Externă și de Securitate Comună în viziunea Tratatului de la Lisabona. //Impact Strategic nr. 1 [26] 2008. – p.43 // https://www.academia.edu/2524231/Politica_externa_si_de_securitate_comuna_in_viziunea_tratatului_de_la_Lisabona
6. Geamănu Grigore. Drept internațional public. - vol. I. – București: Editura Didactică și Pedagogică, 1981. p.620.
7. Jinga Ion. Uniunea Europeană în căutarea viitorului. Studii europene. Drept European. – București: Editura ”C.H.Beck”, 2008.
8. Documente de bază ale Comunității și Uniunii Europene. – Iași: Editura ”Polirom”, 1999.
9. Bărbulescu I.Gh. Procesul decizional în Uniunea Europeană. – Iași: Polirom, 2008. p.520.
10. Sidjanski Dusan. Viitorul federalist al Europei. Comunitatea Europeană de la origini la Tratatul de la Lisabona. – Iași: Polirom, 2009. – p.384.

rector@irim.md

ASPECTE PRIVIND DREPTURILE ȘI OBLIGAȚIILE DEPOZITARULUI ÎN CADRUL CONTRACTULUI DE DEPOZIT

CASAPU Diana, *magistru în drept, IRIM*

Rezumat

Contractul de depozit cunoaște o aplicabilitate amplă în circuitul civil. Acesta oferă oportunități atât persoanelor fizice, cât și persoanelor juridice în desfășurarea activității economice (profesionale) sau de interes personal. În lipsa unor spații proprii de depozitare, întocmirea unor contracte cu terți aleși la liberă voință pentru prestarea din partea acestora a serviciilor de păstrare și conservare în spațiul deținut de aceștia, pe o perioadă determinată sau nedeterminată de timp, apare ca o necesitate stringentă în vederea dezvoltării rapide și obținerii de profit fără cheltuieli majore și cu riscuri reduse.

Cuvinte-cheie: contract, deponent, depozitar, drepturi, obligații, răspundere.

ON THE RIGHTS AND OBLIGATIONS OF DEPOSITORY WITHIN THE DEPOSIT CONTRACT

Abstract

The storage contract is often used in civil circuit. It provides opportunities for different persons to obtain benefits in economic activity or personal interest. In the absence of own storage spaces, the existence of the storage agreement, helps a person to benefit from different services of conservation and safety in a special place, on a fixed or indefinite period of time. This represents a stringent necessity to rapid development and for profit without major expense and low risk.

Keywords: agreement, storage, depositor, deposit, rights, obligations, liability.

Introducere. Raporturile juridice civile se află într-o continuă dezvoltare, un rol aparte în acest sens revine contractelor civile. Contractul de depozit la rândul său ca component al contractelor civile, vine să faciliteze existența serviciilor de păstrare profesională a diferitor categorii de bunuri.

Astfel, aceste raporturi contractuale prezintă o existență de lungă durată în istoria omenirii. Interesul încheierii contractului de depozit persistă în societate încă de la apariția primelor forme de producție și cu trecerea timpului pînă în prezent se conformează necesităților economice contemporane sau și celor ce țin de interesele casnice, cît și celor ce vor apărea pe viitor.

Metodă și material aplicat. Metodologia cercetării s-a bazat pe utilizarea atît a metodelor tradiționale, cît și a celor moderne și anume:

Metoda sistemică – pe baza căreia s-a efectuat o analiză privind colaborarea și aplicabilitatea practică a prevederilor legislative privind contractul de depozit.

Metoda analizei comparative – în cazul analizei concomitente a efectelor contractului de depozit pentru depozitar și deponent, cît și în cazul expunerii părerilor doctrinare din diferite state referitoare la tema abordată.

Metoda normativă – în cazul analizei și cercetării cadrului legislativ din Republica Moldova.

Metoda logică și dialectică – în cazul cercetării efectuate asupra unor norme juridice lacunare și propunerea de soluții de interpretare juridică corectă a acestora.

Rezultatele investigației. Prezenta lucrare este o investigație științifică cu un caracter teoretico-aplicativ în care s-a efectuat o cercetare complexă a conținutului contractului de depozit, din perspectiva drepturilor și obligațiilor depozitarului. Prin analiza, prezentarea viziunilor științifice a savanților de specialitate este formulată o viziune proprie asupra problemelor apărute și a soluțiilor de realizare a acestora.

O dată cu dezvoltarea intensivă a economiei de piață, a apărut și cerința crescîndă în vederea depozitării bunurilor comercianților cît și a persoanelor care nu practică o activitate de comerț. Majoritatea contractelor întocmite au ca parte ”depozitarul” care e o persoană fizică sau juridică care realizează scopul unui contract de depozitare, ca o activitate specializată în domeniu, specific ce se referă în mare parte contractelor cu titlu oneros, însă nu se exclude și posibilitatea de a fi parte în contractul de depozit fără a practica o activitate profesională, de o persoană fizică, fie cu titlu gratuit sau cu titlu oneros, în dependență de înțelegerea părților.

Conform art.1086 Cod Civil al Republicii Moldova, „*prin contractul de depozit o parte (depozitar) se obligă să păstreze bunul mobil predat de cealaltă parte (deponent), pe o perioadă determinată sau nedeterminată și să-l restituie la cerere*”[1].

Din definiția legală e indubitabil faptul că suntem în sfera unui contract sinalagmatic, contractul de depozit fiind un exemplu elocvent a acestei categorii de contracte, prezentându-se a fi sinalagmatic fără a depinde de caracterul gratuit sau oneros a acestuia. Conținutul contractului cuprinzând un șir de drepturi și obligații corelative pentru ambele părți, fapt ce implică și o răspundere pe măsură, în cazul neexecutării de către una din părți a obligațiilor contractuale, se impune a fi necesar un sistem de protecție sigur pentru persoanele interesate în executarea cu bună credință a clauzelor contractuale și în special a scopului contractului de depozit, ce ține de păstrarea și conservarea bunului depozitat.

În cele ce urmează ne vom referi preponderent la drepturile și obligațiile depozitarului în contractul de depozit.

O primă obligație este cea **de a primi bunul spre păstrare și de ai asigura păstrarea pe toată durata contractului:**

Această obligație apare imediat după încheierea contractului, depozitarul se obligă să primească bunul în modul stabilit de părți în contract, obligație ce e specifică unui contract consensual, fapt ce determină apariția unei obligații corelative din partea deponentului și anume, să predea bunul spre păstrare. Acest moment survine din art.1087 (al.2) Cod Civil al RM , care prevede că depozitarul poate să refuze primirea bunului doar în cazul în care nu i-a fost predat în termenul stabilit dacă în contract nu este prevăzut altfel, dar nici nu poate să ceară predarea bunului de către deponent conform (alin.1) același articol, însă cu răspunderea deponentului dacă prin refuzul de a preda bunul s-a cauzat un prejudiciu intenționat și din culpă gravă depozitarului, dacă legea sau contractul nu prevede altfel. Obligația de a păstra bunul cuprinde două elemente esențiale și anume: luarea de măsuri pentru asigurarea integrității lucrului și a doua, fără de care nu există prima este posesia lucrului dat în depozitare, adică bunul urmează să fie posedat și păzit de către depozitar, de aceea obligația dată și apare după primirea bunului. Cumulativ cu această obligație depozitarul, în cazul unui contract de magazinaj, ce se prezintă ca o formă comercială a contractului de depozit, va fi obligat să elibereze și recipisa de magazinaj. Esența recipisei constă în faptul că posesorul unei mărfi predă la păstrare și

primește în schimb un act, numit *recipisă de magazinaj*, ce atestă existența mărfii în depozit [2].

În cazul în care, deponentul nu mai predă bunul conform înțelegerii ce a avut loc anterior, depozitul va fi privat de venitul viitor, deoarece el în același timp se presupune că ar fi pregătit spațiul de depozit pentru primirea bunului în dependență de caracteristicile descrise de deponent, care în dependență de caz (predarea bunurilor cu caracteristici care necesită condiții speciale de păstrare, cum ar fi: bunuri perisabile, substanțe explozive, bunuri fragile etc.), depozitarul ajustând spațiul destinat depozitării conform condițiilor de păstrare a fiecărui bun.

Pentru a oferi protecția în cazul unei asemenea situații, legiuitorul a prevăzut dreptul de refuz a primirii bunului de către depozitar, din (al.2) art 1987, drept care îi permite din momentul ce îi este evident faptul că deponentul tergiversează predarea bunului, să încheie alte contracte de depozit fără a fi tras la răspundere pentru neexecutarea obligației, dacă în lege sau contract nu e prevăzut altfel. Opunându-se față de deponentul care după expirarea termenului stabilit de predare a bunului își face apariția cu intenția de a-și executa obligația, însă interesul depozitarului față de acest contract nu mai persistă. Posibilitate ce recurge și din prevederile art.705 (al.1) Cod Civil al RM, normă generală ce se aplică contractelor sinalagmatic: „*Persoana obligată în baza unui contract sinalagmatic, este în drept să refuze executarea propriei obligații, în măsura în care, cealaltă parte nu-și execută obligația corelativă dacă nu s-a obligat să execute prima sau dacă această obligație nu rezultă din lege sau natura contractului*”.

Obligația deponentului de a preda bunul în termenul stabilit se evidențiază prin momente specifice: în primul rând, această obligație poartă un caracter condiționat, ea își pierde obligativitatea dacă deponentul nu se folosește de posibilitatea de a informa depozitarul despre faptul că nu mai are nevoie de prestarea acestui serviciu din partea depozitarului. Iar pentru a fi exonerat de răspundere în asemenea caz, el trebuie să informeze depozitarul despre refuzul său în termen rezonabil [3].

În cazul în care părțile și-au executat obligațiile corelative de dare și primire, depozitarul va fi obligat să asigure păstrarea bunului, fiind acea obligație care determină specificul și obiectul juridic al contractului de depozit. E o obligație primordială care cuprinde în sine un șir de măsuri de conservare a calităților, caracteristicilor și integrității bunului (evitarea furtului, paza depozitului, îngrijire, crearea condițiilor necesare de temperatură, umiditate, lumină, etc...). La fel în

contract pot fi incluse și prevederi de interdicție de efectuare a unor măsuri, sau să le întreprindă numai în limita clauzelor contractuale.

Neîntreprinderea cel puțin a uneia din măsurile prevăzute în contract, fapt ce ca consecință a dus la urmări prejudiciabile, deteriorare, degradare, pierderi cantitative sau la număr, duce la survenirea răspunderii pentru partea vinovată [4]. Numărul și specificul acestor măsuri diferă, în funcție de caracterul oneros sau gratuit al contractului de depozit.

Conform art.1089(al.1)Cod Civil al RM,*în cadrul depozitului oneros,depozitarul este obligat să se îngrijească de integritatea bunului cu prudența și diligența unui bun profesionist*. Rațiunea unei asemenea prevederi constă în faptul că aceasta îl obligă pe depozitar să întreprindă toate măsurile necesare pentru asigurarea păstrării bunului, atât prevăzute de contract, cât și neprevăzute, însă necesare, determinate de împrejurări concrete. Neexecutarea obligației de păstrare a bunului ce rezultă din contractul cu titlu oneros se prezumă culpabilă, depozitarul fiind ținut să repare prejudiciul integral cauzat [5].

Față de acesta apare cerința de a arăta diligența față de bunul primit, în aceeași măsură în care el ar pretinde de la un oricare altul, cum se practică în obișnuințele acestui tip de activități [6].

O altă abordare este în cazul în care contractul este cu titlu gratuit, conform art.1089 (al.2) ”*În cazul în care depozitul are titlu gratuit, depozitarul e obligat să îngrijească de integritatea bunului ca pe bunul propriu*”, astfel e evident, că faptul gratuității contractului atestă conceptul că acesta a fost încheiat în interesul deponentului și la inițiativa acestuia, iar depozitarului nu i se poate cere să îngrijească de bunurile deponentului în condiții mai bune decât propriul bun, ceea ce ar putea duce la micșorarea patrimoniului propriu în vederea păstrării bunului străin, fără o remunerare care să acopere aceste pierderi, fapt ce ar crea abuz față de depozitar. Depozitarul va fi exonerat de răspundere pentru prejudicial cauzat prin pierderea, deteriorarea sau distrugerea bunurilor depozitate, dacă se va proba că le-a păstrat ca pe ale sale proprii. Altfel spus depozitarul răspunde nu pentru *culpa levis in abstracto*, conform regulii generale de drept comun, în materie de răspundere contractuală, ci prin derogare, doar pentru *culpa levis in concreto*. Această derogare, care, după cum se va vedea mai jos, se aplică practic doar depozitului gratuit, se explică prin aceea că deponentul nu poate în acest caz să solicite depozitantului o diligență mai mare în grija acordată bunurilor aflate în depozit, de cât aceea pe care o acordă propriilor sale bunuri [7].

Astfel alegînd depozitarul, deponentul își asumă riscul acestei alegeri, deoarece în majoritatea cazurilor deponentul se alege după calitățile acestuia, iar dacă deponentul avea cerințe mari față de condițiile de păstrare a bunului, el trebuia să aleagă și o persoană cu un grad mai înalt de diligență. În cazul în care s-ar invoca o neexecutare sau o executare necorespunzătoare, culpa depozitarului se va constata în urma unei analize comparative între modul de păstrare a propriilor bunuri și celor a deponentului. Dacă condițiile vor fi aceleași lui nu i se va putea imputa vinovăție în degradarea bunului deponentului de îndată ce propriile bunuri se află în aceeași stare fiind expuse la același pericol. De exemplu dacă aceleași cauze (molii, umezeală, furt etc...) au pricinuit deteriorarea sau dispariția propriilor lucruri [8].

Fiind astfel o obligație de "a face" a depozitarului care e asimilată cu modul de comportament a bunului gospodar față de propriile sale bunuri. Greșeala sa se va aprecia, în aceste condiții, prin culpa "levis in concreto" [9].

Depozitarul este obligat să întreprindă acele măsuri de precauție ce sunt obligatorii prin faptul reglementării acestora în diferite acte normative ce se referă la regulile de securitate antiincendiară, normele sanitare și altele. În executarea obligațiilor de păstrare a bunului depozitarul va întreprinde cheltuieli necesare pentru întreținerea și îngrijirea bunului, cheltuieli care conform art.1088 Cod Civil al R.M. (al.3) vor fi restituite de către deponent indiferent de caracterul gratuit sau oneros al contractului, dacă în cazul ultimului nu s-a stabilit ca cheltuielile să fie în remunerația finală. Părțile sînt libere să stipuleze în contract și clauze de neresponsabilitate a depozitarului, caz în care rămîne ca acesta să răspundă doar pentru dol sau culpa gravă asimilată dolului [8].

Obligația de păstrare a bunului *intuitu personae* și de a nu folosi bunul

Fiind un contract cu executare *intuitu personae*, obligație ce reiese din art. 1091 (alin.1) "*depozitarul nu are dreptul, fără încuviințarea deponentului, să transmită unui terț spre depozitare bunul primit*". Raționamentul unei asemenea prevederi legale constă în faptul că, deponentul alege depozitarul în funcție de calitățile acestuia morale cît și profesionale (diligența cu care se îngrijește de propriile bunuri, profesionalismul de care dă dovadă în afacerile proprii, existența condițiilor și spațiilor necesare pentru depozitare ș.a.). În cazul nerespectării acestei obligații depozitarul va fi ținut să repare prejudiciul cauzat, indiferent de vinovăția terțului căruia i-a transmis bunul spre păstrare [10].

Excepție de la această regulă o constituie încuviințarea de transmitere spre terț a bunului, din partea deponentului, însă în acest caz conform (alin.2)

a aceluiași articol, depozitarul poartă răspundere în continuare doar pentru alegerea terțului și locului de depozitare. Depozitarul va trebui să prezinte diligență în alegerea terțului, deoarece în cazul neexecutării obligației de către acesta, se acordă dreptul deponentului să solicite repararea daunei de la depozitar nu de la terț. Dacă bunul depozitat a fost transmis totuși unui subdepozitar, contractul continuă să-l lege pe deponent cu depozitarul de bază. Legislația nu menționează careva posibilități a deponentului de a înainta careva pretenții subdepozitarului și invers acesta nu poate înainta careva pretenții deponentului. Astfel, raporturile contractuale îl leagă pe deponent doar față de depozitar și invers.

Acesta din urmă, îi acordă dreptul depozitarului în cazul unui litigiu să înainteze acțiune de regres față de subdepozitar. Din acest fapt rezultă că subdepozitarul are raporturi (extracontractuale pentru deponent) doar cu depozitarul.

Pot fi cazuri când sub presiunea condițiilor existente, care nu puteau fi prevăzute de părți, legate atât de persoana depozitarului (este chemat la armată), cât și din caracteristicile bunului (necesită reparații urgente, însă deponentul nu poate fi informat), sau sunt provocate de persoanele terțe, care obligă depozitarul să transmită bunul unui terț, pentru al proteja în asemenea mod de pericol. Însă chiar în virtutea acestor condiții transmiterea bunului unui terț se permite dacă, în primul rând, depozitarul nu putea obține permisiunea deponentului și, în al doilea rând, prin această transmitere s-a păstrat bunul care poate fi ulterior restituit deponentului. După transmiterea bunului terțului, depozitarul va fi obligat să informeze despre acest fapt deponentul, luând în considerare că informarea în acest caz va fi necesară îndată ce apare posibilitatea de a aduce la cunoștință deponentului faptul transmiterii. Însuși faptul transmiterii bunului nu îl exonerează pe depozitar de la executarea obligațiilor prevăzute în contractul de depozit [11]. Astfel, această obligație e necesar de a fi executată de deponent, în cazul în care la încheierea contractului nu au stabilit clauza cu privire la dreptul de a transmite bunul depozitat unui terț, automat această obligație va avea putere juridică aplicându-se prevederile art. 1091 Cod Civil al RM, care prevede inadmisibilitate transmiterii bunului spre depozitare unui terț, fapt ce poate fi exclus prin acordul comun al părților la încheierea contractului, sau pe parcursul executării, când ambele părți convin asupra necesității modificării clauzelor contractuale cu privire la această interdicție. Deci, obligația de executare personală a prevederilor contractuale depinde preponderent de voința părților.

În lipsa unor clauze contractuale și potrivit art.1092 Cod Civil al R.M. depozitarul nu are dreptul să se folosească de bunul primit în depozit, fără permisiunea deponentului, cu excepția cazurilor când aceasta e necesar conservării bunului. Prin folosirea bunului are loc satisfacerea necesităților acestuia și de aceea prin natura sa, acest fapt trebuie să protejeze interesul titularului de drept. Așa se întâmplă când proprietarul parcării folosește stingătorul din dotarea automobilului pentru a stinge flăcările care au cuprins-o [12].

Obligația de a respecta condițiile de păstrare convenite de părți

La încheierea unui contract de depozit, deponentul pentru a se asigura că bunul depozitat va fi ferit de orice pericol și își va păstra calitățile și caracteristicile sau orice alte referințe cu privire la integritatea și starea bunului, are dreptul să negocieze cu depozitarul și să includă prin acord comun cu acesta un șir de clauze privitor la condițiile de păstrare, pe care depozitarul își asumă responsabilitatea să le respecte cu strictețe.

În principiu, depozitarul nu poate să modifice aceste condiții de depozitare din proprie inițiativă, de aceea pentru a fi protejat, în cazul unor situații excepționale care pot apărea fără a fi putut să fie prevăzute de părți, legiuitorul a inclus următoarea reglementare în art.1093 alin.(1) Cod Civil al R.M.: *”Depozitarul are dreptul să modifice, după caz condițiile de depozitare numai după ce l-a înștiințat pe deponent și a obținut încuviințarea lui. De asemenea, depozitarul e obligat să-l informeze pe deponent despre confiscarea sau realizarea unor drepturi ale terților asupra bunului.”* Fiind stipulată expres condiția cu privire la încuviințarea deponentului, în ceea ce privește modificarea condițiilor de păstrare.

Rațiunea instituirii acestei norme este dictată de faptul că schimbarea condițiilor de depozitare poate afecta interesele deponentului. Schimbând condițiile de păstrare în lipsa acordului deponentului, depozitarul își asumă deplina responsabilitate pentru eventualele consecințe ale propriei decizii [13].

Pentru ca depozitarul să fie protejat și să posede careva garanții, în cazul în care nu are posibilitatea de a obține această permisiune, a fost introdus alin.(2) a aceluiași articol, care prevede următoarele : *”În cazul în care modificarea condițiilor depozitului este strict necesară pentru înlăturarea riscului de distrugere, pierdere sau deteriorare a bunului, depozitarul este în drept să modifice modul, locul și alte condiții de păstrare fără a cere deponentului încuviințarea.”*

Despre această schimbare depozitarul este obligat să informeze deponentul iar dacă acesta o va cere, să dovedească necesitatea modificărilor

întreprinse în momentul de apariție a unor evenimente (inundații, incendii, cutremur de pământ, furtuni etc...) , de a căror apariție nici una din părțile contractante nu putea să cunoască. Depozitarul va trebui să demonstreze că a întreprins toate măsurile prevăzute de contract și faptul că dacă nu recurgea la modificarea condițiilor de păstrare bunul ar fi fost distrus, ambele părți suferind prejudicii ireparabile. Însă în cazul când modificările întreprinse sunt inefficiente, conform art.1093 al (3) Cod Civil al R.M., care prevede că în cazul apariției unui pericol real de deteriorare sau degradare a bunului depozitat ori apariția unor alte condiții care amenință siguranța păstrării bunului, dă dreptul depozitarului să vândă bunul la un preț determinat de situația creată în cazul în care deponentul nu poate întreprinde vreo acțiune. Depozitarul în urma vânzării bunului are obligația de a restitui deponentului acea sumă bănească care a primit-o în urma vânzării, și conform al. (4) a art. 1093 dacă va dovedi că circumstanțele care pune-au în pericol bunul au survenit din anumite cauze de care depozitarul nu poartă răspundere, el are dreptul să rețină cheltuielile de vindere a bunului din contul prețului primit. Pe lângă aceasta, dacă să presupunem că nu reține cheltuielile de vânzare, deponentul îi va restitui aceste cheltuieli, cu excepția acelor cazuri când pericolul de distrugere a bunurilor deponentului au survenit din vina depozitarului [14].

Obligația depozitarului de a remite fructele bunului depozitat:

Fructele bunului depozitat trebuie să fie păstrate împreună cu bunul depozitat și la expirarea termenului de depozitare vor fi remise deponentului, care conform art.1099 al.(2) Cod Civil al R.M., va fi obligat să compenseze cheltuielile necesare de percepere și păstrare a fructelor.

În doctrina și legislația română circulă concepția, conform căreia depozitarul e obligat să restituie deponentului fructele produse de bunul depozitat, dar numai în măsura în care au fost culese de el [15].

Obligația de restituire a bunului depozitat:

La încetarea contractului în virtutea expirării termenului pe care a fost încheiat, sau la solicitarea deponentului dacă nu este un termen determinat, depozitarul e obligat să restituie bunul depozitat în starea în care se află la momentul restituirii, cu excepția cazului când depozitul este neregulat și obiectul contractului constituie bunurile determinate prin caracteristici de gen, pentru asemenea situație legiuitorul în art.1104 Cod Civil al R.M. a prevăzut că în lipsa unei prevederi contrare, acestea trec în proprietatea depozitarului, ulterior la trecerea termenului sau la cererea deponentului,

va fi obligat să restituie o cantitate de bunuri egală sau stipulată de părți, de același gen și de aceeași calitate. Se invocă în primul caz starea bunului din momentul restituirii pe motiv că, bunurile determinate individual o dată cu trecerea timpului se supun uzurii firești, asupra căreia nu poate influența nici cel mai diligent depozitar, iar impunerea unei obligații depozitarului de a remite bunul în starea în care se află la momentul încheierii contractului, ar fi considerată ca o clauză abuzivă, în special când termenul prevăzut în contract e de lungă durată. Dacă în decursul acestei perioade bunul piere sau e deteriorat în urma unui caz fortuit, riscul va fi suportat de deponent, fapt ce e prevăzut în art.1095 alin. (1) *"riscul pieirii sau deteriorării fortuite rămîne în sarcina deponentului"*. Soluția ce e fundamentată pe principiul că deponentul rămîne a fi proprietarul bunului și după transmiterea acestuia în depozit. Ceia ce reprezintă o caracteristică de natură juridică și nu de esență, deoarece esența depozitului se bazează pe raporturile de restituire, astfel depozitarul e obligat să restituie bunul la cerere și la termen.

Însă depozitarul are dreptul, în cazul în care depozitul este cu titlu oneros, de a primi remunerația convenită din partea deponentului. Dacă acesta nu execută această obligație atunci depozitarul capătă dreptul de retenție asupra bunului depozitat. Potrivit art.1103 Cod Civil al R.M. *"depozitarul are dreptul să rețină bunurile depozitate peste termenul prevăzut în contract pînă la momentul retribuirii sale și compensarea cheltuielilor de păstrare."* Acest drept apare ca un mijloc de garantare și apărare a satisfacerii creanțelor sale, care reies din prețul stabilit în contractul de depozit oneros sau a achitării cheltuielilor de păstrare suportate de acesta, în cazul cînd este gratuit. La magazinaj, depozitarul (magazinerul) are un drept similar.

La acest punct ne referim la dreptul de gaj al magazinerului, care în conformitate cu art. 1128 (al.1) Cod Civil *"în privința costurilor de magazinaj, magazinerul are drept de gaj asupra bunului, cîtă vreme acesta se află în posesia sa. Dacă recipisa de înmagazinare a fost transmisă prin andosare, dreptul de gaj va exista față de posesorul legitim al recipisei de înmagazinare"*. Această idee rezultă din faptul că deținătorul recipisei se prezumă ca fiind el depozitarul și anume lui îi va reveni obligația să achite cheltuielile de întreținere.

Această obligație de restituire cuprinde în sine și obligația depozitarului de a restitui bunul depozitat la locul unde bunul a fost depozitat, conform art.1098 Cod Civil al R.M. *"Bunul se restituie la locul unde a fost predat depozitarului dacă părțile nu au convenit altfel"*. Costurile restituirii vor fi

suportate în dependență de caracterul oneros sau gratuit al contractului, astfel conform art.1100 Cod Civil al RM costurile restituirii sunt puse pe seama deponentului atunci când contractul este cu titlu gratuit și invers acestea vor fi suportate de depozitar în cazul când contractul este cu titlu oneros. Pierirea sau distrugerea bunului din culpa depozitarului, sau imposibilitatea revendicării acestuia de la un terț de bună credință, îl va obliga pe depozitar să plătească despăgubiri în mărime egală cu valoarea bunului depozitat, fiind posibilă și plata venitului viitor ratat. Dacă depozitarul refuză, fără temeii, să restituie lucrul, deși acesta se află în detenția sa, deponentul poate obține executare silită, potrivit regulilor aplicabile obligației (de a face) de predare a lucrului individul determinat [8].

În cazul în care obiect al contractului constituie o sumă de bani, depozitarul la expirarea termenului sau la cererea de restituire va trebui să remită aceleași bancnote indiferent dacă a crescut sau nu valoarea lor între timp.

În situația când depozitarul a decedat, obligația de restituire îi revine succesorului acestuia. Dacă moștenitorul depozitarului a vândut cu bună-credință bunul despre care nu a știut că este depozitat, el este ținut să restituie prețul primit sau să cedeze creanța sa contra cumpărătorului dacă prețul nu s-a plătit (alin.3 art.1095 Cod Civil al R.M.).

Depozitarul nu are dreptul să ceară deponentului sau persoanei căreia bunul trebuie să fie restituit, să dovedească faptul că este proprietarul acestui bun.(art.1090 Cod Civil al R.M.). El are dreptul să ceară probe în privința dovederii calității de deponent a persoanei care cere restituirea bunului depozitat sau un mandat, procură care ar confirma o asemenea împuternicire. În cazul decesului deponentului, dreptul de a cere restituirea bunului va reveni moștenitorilor, care pot să îl confirme prin testament sau alt document care atestă dreptul succesorului asupra acestui bun.

Depozitarul poate cere deponentului să își ridice bunul oricând, dacă nu a fost stabilit un termen pentru depozitare, conform alin.1 art.1097 Cod Civil al R.M., totodată el trebuie să îi acorde timp suficient deponentului, să schimbe locul de depozitare a bunului, cu excepția cazurilor când există temeiuri pentru a cere ridicare imediată (de exemplu lichidarea persoanei juridice). Dacă deponentul nu ridică bunul în termenul stabilit, acesta se va considera pus în întârziere, însă depozitarul nu va avea dreptul de a vinde bunul depozitat cu excepția expirării unui termen rezonabil, la expirarea căruia depozitarul poate vinde bunul și în cazul în care deponentul va cere restituirea lui, depozitarul va restitui suma primită în schimbul bunului, iar cheltuielile suferite de depozitar în decursul acestei

perioade, urmează a fi acoperite de deponent sau pot fi reținute de depozitar din prețul vânzării bunului.

Pe lângă aceste drepturi și obligații prevăzute de lege pentru depozitar, părțile pot conveni asupra unor clauze suplimentare care ar mări numărul acestora, însă cu limita de a nu crea abuzuri pentru nici una din ele.

Concluzii. În rezultatul examinării doctrinei și legislației naționale, cât și a statelor vecine în materia contractului de depozit, am constatat încercări diferite, de a oferi o tălmăcire cât mai eficientă a conținutului contractului de depozit. Deși ar părea că actualul Cod Civil reglementează destul de detaliat drepturile și obligațiile părților într-un contract civil, o dată cu trecerea timpului și cu mărirea numărului contractelor încheiate în prezent, apar situații, condiții tot mai diverse, care la momentul elaborării Codului civil nu erau prezente în cadrul economic. Astăzi e nevoie de o completare a prevederilor din Codul Civil, pentru a ajusta legea, la condițiile prezente pe piață la ora actuală. În esență numărul de norme, și situațiile la care fac referire, se prezintă de o eficiență destul de bună, însă nimic nu este perfect, în special în normele juridice, care necesită o permanentă perfecționare.

Raporturile contractuale de depozit prezintă o importanță majoră pentru orice tip de economie, de eficiența reglementării cărora depinde și dezvoltarea economiei naționale. Vedem o tendință de apariție a noi tipuri de contracte de depozit, care în Codul Civil actual, prezintă o reglementare destul de îngustă, necesitatea includerii a noi norme se prezintă a fi stridentă, cum ar fi în cazul: depozitului hotelier, sechestru judiciar și magazinajul. Este necesară elaborarea unor legi, care să cuprindă norme speciale ce ar oferi o reglementare cuvenită acestor categorii de depozit. La fel, sunt limitate prevederile legale speciale cu privire la răspunderea părților contractante, fapt coordonat în mare parte de normele generale, ceea ce se prezintă a fi insuficient și poate crea situații de apariție a unor litigii de drept, în loc să se evite creșterea numărului acestora, sau aplanarea celor prezente.

Referințe bibliografice

1. Codul Civil al Republicii Moldova, adoptat prin Hotărârea Parlamentului din 6 iunie 2002 și pus în vigoare la 12 iunie 2003 (Legea nr.1107-XV din 6.06.2002, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.82-86/661 din 22.06.2002, intrată în vigoare la 12 iunie 2003).

2. Velișco, L. *Natura juridică a recipisei de magazinaj*// Revista Națională de Drept nr10-12 (109-111), 2009, pag.152.

3. Брагинский М., Витрянский В., *Договорное Право. Книга Третья. Договоры о выполнении работ и оказании услуг*, СТАТУТ Москва-2004 стр.744.
4. Гув А., *Гражданское право*, Том 2 Москва ИНФРА-М 2004 стр. 319.
5. Chibac G., Băieșu A., Rotari A., Efrim O. *DREPT CIVIL Contracte speciale*, Vol-III, Cartier juridic, 2005, pag. 339.
6. Шершеневич Г. *Курс Гражданского Права*, Афтограф, Тула-2001 стр.497.
7. Chirică D. *Drept Civil. "Contracte speciale"*. București, 1999, pag. 236.
8. Deak F. *Tratat de Drept Civil. "Contracte Speciale"* Ediția III-a, Universul Juridic. București, 2001, pag. 381.
9. Petrescu R. *Principalele Contracte de drept civil*, Editura OSCAR PRINT – București, 1997, pag.98.
10. Chibac G., Băieșu A., Rotari A., Efrim O., Op.cit., pag. 340
11. Гув А., Op.cit., pag. 321-322.
12. М. И. Брагинский, В.В. Витрянский, *Договорное Право Книга Третья Договоры о выполнении работ и оказании услуг* СТАТУТ Москва-2004 стр.748
13. Chibac G., Băieșu A., Rotari A., Efrim O. "DREPT CIVIL Contracte speciale". Vol-III. Cartier juridic, 2011. pag. 341.
14. Сергеев А., Толстой Ю. *Гражданское Право Том 2*, "ПРОСПЕКТ" Москва - 2000. стр.612.
15. Chirică D. *Drept Civil Contracte speciale*, București, Lumina-Lex, 1997 pag.228.

REGLEMENTAREA RĂSPUNDERII PENALE PENTRU INFRAȚIUNILE ÎN DOMENIUL INFORMATIC ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA

Elena BĂDĂRĂU, *magistru în drept, IRIM*

Rezumat

Acest articol este dedicat infracțiunilor în domeniul tehnologiilor informaționale. Este făcută o analiză generală a infracțiunilor în acest domeniu, ce prevede legislația Republicii Moldova. De asemenea conține, o analiză juridico-penală a acestor infracțiuni. Acest articol reprezintă o sinteză a problemelor care pot apărea și, de asemenea, o analiză a situației în domeniu.

Cuvinte-cheie: tehnologii informaționale, criminalitatea informatică, interceptarea informatică, imunitate informatică, sustragerea informației, programe virulente, gestiune frauduloasă.

CRIMINAL LIABILITY FOR OFFENCE IN INFORMATICS, REFLECTED IN THE LEGISLATION OF REPUBLIC OF MOLDOVA

Abstract

The present article is dedicated to offences in the domain of Computer Science. The general characterization of offences in Computer Science, settlement of criminal responsibilities for offences in Computer Science related to the legislation of Republic of Moldova. Also contains law-criminal analysis of offences in the domain of Computer Sciences. This article represents a summary of the problems which can appear and also an analysis of the situation in the considered domain.

Keywords: *information technology, computer crime, computer interception, immunity computer science, information stealing, programs virulent, fraudulent management.*

Introducere. Dezvoltarea vertiginoasă a tehnologiei a creat, pe lângă numeroase beneficii, lucruri neplăcute, ba am putea spune îngrozitoare: a deschis o adevărată cutie a Pandorei cu încălcări greu de detectat și anihilat, care produc pierderi uriașe, fiind posibilă și distrugerea unei întregi civilizații. Nu întâmplător, unul dintre cei mai proeminenți experți în criminalitatea informatică, August Beguai, spunea într-un studiu că, în timp ce în 1984 al lui Orwell oamenii se aflau sub ochiul Marelui Frate și al Poliției Secrete a acestuia, astăzi se află sub ochiul marilor sisteme informatizate. Fără lege și ordine în această societate informatizată vom fi distruși chiar de aceste cuceriri tehnologice care pe de altă parte aduc atâtea beneficii omenirii.

Problema controlului criminalității în Internet este de mult o problemă internațională, preocupând serios comunitatea statelor civilizate, angajate în construirea societății informatizate. Codul Penal al Republicii Moldova din 8 august 2003 prevede în capitolul 11 „Infrațiuni în domeniul informaticii” 10 articole (art.259), producerea, importul, comercializarea sau punerea ilegală la dispoziție a mijloacelor tehnice sau produselor program (art.260), interceptarea ilegală a unei transmisiuni de date informatice (260/1), alterarea integrității datelor informatice ținute într-un sistem informatic (260/2), perturbarea funcționării sistemului informatic (260/3), producerea, importul, comercializarea sau punerea ilegală la dispoziție a parolilor, codurilor de acces sau a datelor similare (260/4), falsul informatic (260/5), fraudă informatică (260/6), încălcarea regulilor de securitate a sistemului informatic (art.261), și accesul neautorizat la rețelele și serviciile de telecomunicații (261/1)[1].

Cu toate preocupările – legi, sisteme de justiție criminală și cooperare internațională – nu se poate ține pasul cu schimbările tehnologice și sofisticatele crime comise în Internet. Numai câteva țări au legi adecvate care se adresează problemei, dar nici acestea nu au rezolvat toate problemele legate de aplicare și prevenire. Este important să prezentăm care sunt activitățile criminale realizate în rețeaua Internet. Este Internetul un asemenea mediu, un anume tip de comunitate care face foarte ușor de comis crime (cybercrimes) de către criminalii specializați (cybercriminals)[2].

Metodele aplicate. În realizarea studiului am aplicat analiza de conținut, care ne-a permis să expunem și să interpretăm conținutul documentelor ce prevăd răspunderile penale pentru infracțiunile comise în domeniul informaticii,

internetului. Analiza factorială ne-a permis să elucidăm factorii care susțin creșterea înregistrată a numărului infracțiunilor în domeniul informației computerizate. Generalizarea rezultatelor unui studiu empirico-factologic ne-a permis să conchidem că deși în legislația tuturor statelor sunt prevăzute răspunderi penale cu referire la furtul informației, societatea contemporană încă n-a elaborat un mecanism eficient de combatere a astfel de crime.

Rezultatele investigației. Obiectul infracțiunilor computerizate este complex. În societate există anumite valori, relații sociale derivate din aplicarea sistemelor automatizate de prelucrare a datelor. Aceste relații includ drepturile și interesele persoanelor, ale societății și statului privind sistemele computerizate, care sunt privite ca bun protejat legal. Infracțiunile în sfera informațională atentează la aceste drepturi și interese ale persoanelor fizice și juridice ale societății și statului, care formează obiectul general al acestei categorii de infracțiuni. Obiectul nemijlocit al infracțiunilor concrete în sfera informațională îl constituie drepturile și interesele concrete privind folosirea sistemelor informaționale (dreptul proprietarului (posesorului)) la imunitatea informației care se conține în sistem, interesul privind exploatarea concretă a sistemului. Infracțiunile în sfera informațională, atentând la obiectul nemijlocit, tangențiază și obiectul facultativ, deoarece afectează bunuri de natură concretă; drepturi personale, imunitatea sferei private, drepturi patrimoniale, interese publice și de stat, regimul constituțional.

Lipsa atentatului la aceste relații (sau minoritatea atentatorului) exclud răspunderea penală. Astfel, folosirea temporară a unui computer străin reprezintă o pătrundere ilegală în sistemul informațional, prin care prin deplină măsură este afectat obiectul nemijlocit, dar nu și obiectul facultativ. Latura obiectivă a infracțiunilor în sfera informațională este caracterizată atât de acțiune, cât și de inacțiune. Acțiunea (inacțiunea), prin care se încalcă drepturile și interesele legate de folosirea sistemelor computerizate și rețelelor, atentează la bunuri private, publice (drepturi personale, imunități) drepturi și interese patrimoniale, regim constituțional, securitatea publică de stat. Latura subiectivă a infracțiunilor în sfera informațională este intenția, cu toate că unele componente pot fi săvârșite cu două forme de vinovăție. Subiectul acestor infracțiuni este general – persoana care a atins vârsta de 16 ani.

Infracțiunile în domeniul informatic sunt:

- 1) infracțiuni cu caracter economic (patrimoniu);
- 2) infracțiuni ce atentează la drepturile și libertățile personale ale cetățenilor și imunitatea sferei private;

3) infracțiuni care atentează interesele publice și de stat.

Am putea spune că pe măsură ce s-a dezvoltat societatea au apărut noi modalități de a aduce atingere patrimoniului unei persoane. Infracțiunile contra patrimoniului au fost clasificate în:

A: Infracțiuni contra patrimoniului bazate pe sustragere (furt, delapidare, deturnare etc).

B: Infracțiuni contra patrimoniului bazate pe fraudă (abuz de încredere).

C: Infracțiuni contra patrimoniului bazate pe acte samavolnice (distrugerea, tulburarea de posesie).

Această clasificare rămâne valabilă și în cazul în care atingerile aduse patrimoniului unei persoane se realizează cu ajutorul calculatorului. Astfel, în categoria infracțiunilor contra patrimoniului bazate pe sustragere se pot include fapte cum sunt:

1) Utilizarea neautorizată a unui calculator aparținând unei alte persoane în alte scopuri decât cele pentru care a fost autorizată de către persoana respectivă (numit furt de timp-calculator)[3].

2) Sustragerea unor date, informații din memoria unui calculator de către o persoană care a pătruns fraudulos, neautorizat la aceste informații, fie direct de la calculatorul unde se află informațiile, fie de la distanță, cu ajutorul unui alt calculator, prin intermediul rețelei Internet.

3) Copierea neautorizată a unui program protejat și utilizarea acestuia numai de către cel care l-a „sustras” („furtul unui program”). În cazul în care programul este reprodus, difuzat etc..., am văzut că se săvârșește infracțiunea de contrafacere prevăzută de legea privind dreptul de autor.

Furtul de timp-calculator este considerat a fi cel mai răspândit delict informatic. El constă în diferite forme de folosire ilicită, pentru un anumit timp, a calculatorului (de exemplu, programatorul unei unități utilizează calculatorul acesteia pentru a-și testa un program propriu, pe care urmează să verifice apoi în interes personal sau calculatorului unei unități este folosit de către salariatul acesteia pentru tehnoredactarea unui text, în interes personal etc.).

S-au emis mai multe puncte de vedere în legătură cu structura juridică a acestei fapte:

– într-o opinie s-a susținut că furtul de timp-calculator poate fi considerat o sustragere frauduloasă de energie;

– o altă teorie susține că fapta se încadrează în infracțiunea de gestiune frauduloasă;

– în altă opinie se consideră că ne găsim în prezența unui delict sui-generis.

Fără îndoială că aceste fapte aduc prejudicii proprietarului calculatorului, unității respective, întrucât pe lângă consumul de energie și uzură a calculatorului, utilizarea excesivă a acestuia poate îngreuna executarea programelor în curs și chiar poate duce la blocarea sa. De asemenea făptuitorul poate câștiga sume mari de bani.

În ce privește „furtul” de informații sau de date de pe un calculator, dacă acesta este săvârșit de către cel căruia i-au fost încredințate, sau care a luat cunoștință de ele în virtutea profesiei sau funcției, și dacă ulterior le divulgă, fără drept, aducând astfel prejudicii unei persoane. Trebuie de menționat că „sustragerea” datelor sau informațiilor dintr-un calculator, prin copierea sau pur și simplu prin memorarea lor, nu poate fi considerată o acțiune de „luare” sau „însușire” în sensul reglementărilor penale referitoare la furt sau delapidare, deoarece aceste infracțiuni au ca urmare imediată scoaterea bunului din stăpânirea posesorului sau detentorului și punerea acestuia în imposibilitate de a mai dispune ori de a se folosi de bunul respectiv; ori, „datele” sau „informațiile” sunt „sustrase”, de regulă, fără a fi scoase din stăpânirea posesorului sau deținătorului.

În categoria infracțiunilor contra patrimoniului bazate pe acte samovolnice, se pot include fapte ca: distrugerea sau alterarea datelor electronice prin ștergerea sau modificarea acestora, fie în mod direct de la tastatură fie prin plantarea deliberată într-un sistem de calcul a „bombelor logice” (programe care detonează la un moment dat specificat, având ca efect distrugerea datelor, blocarea sistemului etc.) sau a „viermilor informatici” – programe distructive care pot „scormoni” prin rețele de calculatoare pentru a se instala pe acele calculatoare sau a „virusurilor informatici” (programe distructive) care spre deosebire de viermii informatici, nu pot rula independent, ci sunt plantate într-un program gazdă, iar în momentul în care acesta este activat, virusul intră în memoria calculatorului, apoi atașează copii ale sale pe alte programe;

- împiedicarea sau denaturarea funcționării unui sistem de calcul, în mod deliberat, prin diferite metode (de exemplu, provocarea de daune materiale, întreruperea curentului electric care alimentează sistemul etc.).

În concluzie, am putea spune că toate infracțiunile computerizate pot fi clasificate în două mari grupe: infracțiuni legate de intervenția în funcționarea computerului și infracțiuni în care computerul este un dispozitiv tehnic necesar. Țările CSI au început încadrarea în spațiul informațional la începutul anilor '90, când, în primul rând, au fost înlăturate numeroasele restricții existente de utilizare a tehnicii informatice; în al doilea rând, prețurile la tehnica

respectivă au devenit accesibile pentru procurarea ei nu doar de instituții și întreprinderi, ci și de cetățeni. La etapa actuală industria hardware și software este una din cele mai dinamice. Cu douăzeci de ani în urmă în Republica Moldova calculatoarele personale erau raritate, acum ele servesc mii de utilizatori. Producția mondială constituie circa 73 mln. calculatoare personale pe an. Așa cum nu o dată s-a întâmplat în istoria omenirii, când realizările științifice erau utilizate nu doar pentru binele societății, cât și în detrimentul acesteia, noua sferă de activitate nu a fost și ea excepție.

Dezvoltarea și perfecționarea tehnologiilor informaționale, lărgirea producerii mijloacelor tehnice și domeniilor de utilizare a tehnicii computerizate, accesibilitatea acesteia, iar principalul, prezența factorului uman în formă de satisfacere a propriilor ambiții sau câștigurilor personale au creat o nouă formă de acțiuni socialmente periculoase, la baza cărora era utilizarea ilicită a informației computerizate, sau însăși informația respectivă devenea obiect al atentatului.

Cu toate acestea, răspândirea masivă a calculatoarelor încă nu formează sfera informațională. Un rol important, chiar primordial, în acest progres îl au diverse tipuri de dispozitive de telecomunicație în continuă perfecționare – dispozitivele de comunicație (de legătură).

Numărul infracțiunilor înregistrate în domeniul informației computerizate reprezintă o curbă stabilă în creștere continuă, dinamica creșterii căreia depășește practic orice elemente constitutive ale infracțiunilor, constituind circa 40% anual. Cu părere de rău, cifra respectivă indică nu doar majorarea numărului infracțiunilor comise, cât diminuarea caracterului latent al acestora. Evaluarea situației existente a demonstrat că creșterea înregistrată a numărului infracțiunilor în domeniul informației computerizate se va păstra și în continuare, acest fenomen explicându-se prin următorii factori:

1. Majorarea numărului MEC, utilizate în Republica Moldova, și ca urmare, creșterea numărului de utilizatori, majorarea volumului informației păstrate pe MEC. Acestea sunt favorizate de reducerea prețurilor la calculatoare și la echipamentul periferic (imprimante, scanere, modeme etc), precum și de faptul că firmele din țară se ocupă cu asamblarea de sine stătător a calculatoarelor (același lucru se referă și la persoane particulare).

2. Informația devine obiect delictual, aducând venituri considerabile.

3. Insuficiența măsurilor de protejare a MEC și sistemelor de MEC, precum și atitudinii nu întotdeauna serioase a conducătorilor în ceea ce privește asigurarea securității informatice și protejarea informației.

4. Utilizarea în activitatea criminală a mijloacelor tehnice contemporane, inclusiv MEC.

5. Nivelul redus al pregătirii speciale a persoanelor cu funcții de răspundere din organele de drept, inclusiv din organele afacerilor interne, care urmează să prevină, să descopere și să ancheteze infracțiunile în domeniul informației computerizate.

În aceeași ordine de idei, am putea menționa că în funcție de mecanism, metodele de comitere și de tănuire, infracțiunile respective au un anumit specific, se caracterizează printr-un nivel maxim de latență și un nivel minim de descoperire. Apariția acestor infracțiuni a luat prin surprindere organele de drept, ele fiind nepregătite suficient pentru lupta împotriva noului fenomen social-juridic, în particular, din cauza insuficienței vădite a recomandărilor științifice argumentate privind anchetarea infracțiunilor în domeniul informației computerizate și pregătirii neadecvate a anchetatorilor. Măsurile privind lupta împotriva infracțiunilor în domeniul informației computerizate sunt luate la nivel național și internațional.

Demonstrație a celor menționate este varianta de lucru a Convenției privind infracțiunile în domeniul informației computerizate adoptată la 27.04.2000 de către Consiliul Europei. Convenția nominalizată prevede răspundere pentru următoarele infracțiuni în domeniul informației computerizate[4, p.24] . „Analiza internațională a activității poliției criminale” – îndrumar privind prevenirea și controlul infracțiunilor comise prin intermediul calculatoarelor, elaborat de ONU, recunoaște infracțiunile computerizate ca problemă internațională globală. Potrivit îndrumarului, legislația și sistemul juridic rămân în urma progresului tehnic. Doar câteva state dispun de legislație adecvată în sfera respectivă, dar și acestea au neajunsuri în ceea ce privește aplicarea legii[5]

Concluzii. Una din problemele majore ale așa-numitului drept informatic este determinarea infracțiunilor computerizate. Cea mai răspândită noțiune determină infracțiunea computerizată ca infracțiune comisă prin intermediul tehnicii computerizate sau orientată împotriva securității informației computerizate. Dar noțiunea respectivă nu satisface rigorile actuale ale științei și practicii necesitând precizări. În ceea ce privește criminalitatea infracțiunilor computerizate în lume există 3 atitudini. Prima constă în referirea la infracțiuni a accesului nesancționat în sistemele computerizate protejate, afectarea cu viruși, utilizarea ilicită a sistemelor computerizate și informației. Aceasta este caracteristic pentru asemenea țări ca Norvegia, Singapore, Slovacia, Filipine, Coreea de Sud. A doua atitudine constă în referirea la infracțiuni computerizate doar a acțiunilor

care sunt legate cu prejudicierea patrimoniului și prelucrării electronice a informației (Dania, Elveția, Suedia, Japonia). A treia atitudine este caracteristică pentru țările cu un nivel avansat al computerizării, criminalitate computerizată majoră (SUA, Marea Britanie, Franța, Germania, Țările de Jos) și bază juridică dezvoltată.

Între noțiunile de „infracțiuni în domeniul informației computerizate” și de „infracțiuni computerizate” există deosebiri considerabile, acest fapt făcând imposibilă folosirea lor în calitate de sinonime. În opinia noastră, deosebirea între infracțiunile computerizate și infracțiunile în domeniul informației computerizate urmează a fi explicată prin obiectul atentatului criminal. În cazul în care acesta constituie relațiile de patrimoniu, acțiunea se califică la articolul corespunzător al cap.6 al Codului Penal al Republicii Moldova; dacă obiect sunt relațiile de protecție a drepturilor și libertăților constituționale ale omului și cetățeanului, acțiunea respectivă se califică conform articolului corespunzător al art.13 al Codului Penal al Republicii Moldova. Doar în cazul în care în calitate de obiect sunt relațiile din sfera circulației normale a informației computerizate, acțiunile sunt calificate conform articolelor din cap.11. Astfel noțiunea de infracțiuni computerizate este mai largă în raport cu noțiunea de infracțiuni în domeniul informației computerizate și cuprinde toate infracțiunile, metoda de comitere a cărora este accesul nesanționat la informația computerizată, crearea, utilizare și tirajarea programelor-virusi pentru MEC, încălcarea regulilor de exploatare a MEC, sistemului de MEC și rețelelor.

Potrivit lui N. Vetrov, obiectul genetic al acestor infracțiuni sunt relațiile sociale în domeniul asigurării securității utilizării sistemelor automatizate de prelucrare a datelor, drepturilor și intereselor normale ale persoanelor normale, societății, statului, ce utilizează în mod activ tehnica electronică de calcul [6].

Particularitatea obiectului atentatului infracțional în cazul accesului nesanționat la informația computerizată și în cazul regulilor de exploatare a MEC, sistemului de MEC sau rețelei constă în faptul că aici în calitate de obiect al atentatului infracțional este informația computerizată protejată de legea Republicii Moldova cu privire la informatică.

Societatea informațională – atât de bine reflectată prin mediul Internet – este un domeniu atât de nou și diferit, încât practic nu mai există precedente în acest sens, și, problemele juridice pe care le ridică sunt dificile, chiar dacă avem la îndemână conceptele și instituțiile dreptului clasic care si-au dovedit valabilitatea de-a lungul vremurilor. Este un domeniu în care soluțiile

tehnice și cele juridice sunt foarte strâns legate una de alta. Societatea informațională, bazată pe cunoaștere, nu poate avea decât un drept care, prin esență, să-i semene.

Referințe bibliografice

1. Codul Penal al Republicii Moldova.
2. I. Vasiliu. Criminalitatea informatică. București: Ed. Nemira, 1998, 102p.
3. Victor-Valeriu Patriciu, Ioana Vasiliu, Șerban-George Patriciu. Internetul și Dreptul. – București: All Beck, 1999. 122 p.
4. Edwards L., Waelde Ch. Law and the Internet. Regulating Cyberspace. Oxford. 1997.
5. International review of criminal policy – United Nations Manual on the prevention and control of computer related crime // <http://conventions.col.int/treatg/en/projects/cybercrime.htm>., accesat la 20 noiembrie 2012
6. Россинская Е.Р., Усов А.И. Судебная компьютерно-техническая экспертиза.- Москва, 2001.

el.badarau@gmail.com

PROGRESUL PROGRAMELOR UE PRIVIND TEHNOLOGIILE SPAȚIALE

Ala CREANGĂ, magistru în drept, IRIM

Rezumat

Realizările științifice ale Europei în domeniul tehnologiei spațiale sunt semnificative în sensul că statele membre ale UE s-au inclus în cursa spațială mai târziu decât alte puteri mondiale. Cu toate acestea, țările europene au fost în măsură să realizeze mai mult cu mai puține resurse. Aceste realizări sunt rezultatul cooperării între statele europene, între UE cu alte state, în special cu India, Brazilia, Argentina, China, Australia etc. Sateliții comerciali lansați în spațiu oferă informații care permit realizarea prognozelor meteo. Datorită funcționării eficiente a rețelei de comunicații, este posibilă susținerea reală și implementarea practică a programelor de mediu, programelor de securitate, semnalelor de televiziune difuzate.

Cuvinte-cheie: sateliți comerciali; cooperarea internațională; servicii de comunicații; semnale de televiziune; prognoze meteo; programul spațial european.

THE PROGRESS OF EUROPEAN UNION PRO- GRAMS REGARDING SPACE TECHNOLOGIES

Abstract

Scientific achievements of Europe in the field of space technology inconceivable, being included in the space race later than other world countries, however, European countries have been able to achieve more, with fewer resources and without losses, such success Europe owes with cooperation between States in Europe and beyond, particularly with India, Brazil, Argentina, China, Australia etc. Commercial satellites launched into space, provide information that allows to receive improved weather forecasts, navigation and communication services, to support environmental programs and safety programs, broadcast TV signals.

Keywords: *commercial satellites, international cooperation, communication services, television signals, weather forecasts, the European space program.*

ПРОГРАМНЫЙ ПРОГРЕСС ЕС В ОБЛАСТИ КОСМИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Введение. Научные достижения Европы в области космических технологий огромны. Будучи включенными в космическую гонку, позже чем другие мировые державы, европейским странам удалось добиться большего и с меньшим количеством потерь в плане ресурсов. Такому успеху Европа обязана сотрудничеству между странами, как в самой Европе, так и за ее пределами, в частности с Индией, Бразилией, Аргентиной, Китаем, Австралией и др.

Отцы-основатели современной науки освоения космоса посвящали свои жизни поиску ответов на важные вопросы своего времени, ставя эксперименты на Земле. Некоторые из них признавали, что для того, чтобы понять место человека во Вселенной, необходимо заглянуть за пределы Земли и подняться к звездам.

Сегодня, работающие в космосе, системы используя наследие первых исследователей и изобретателей, решают проблемы в интересах общества и удовлетворяют любопытство человечества. Коммерческие спутники, запущенные в космос, предоставляют информацию, которая позволяет получать улучшенные прогнозы погоды, навигационные услуги и услуги связи, поддерживать экологические программы и программы обеспечения безопасности, транслировать телевизионные сигналы. Они также помогают измерять и предсказывать последствия изменения климата.

Однако человечество сохранило устремления и мечты своих предшественников, которые смотрели на небеса как на новые рубежи, позволяющие расширить и углубить понимание Вселенной и предоставляющие новое поле деятельности.

Сегодняшние программы изучения космоса помогут человечеству улучшить понимание Вселенной и планеты. Откуда пришла жизнь? Могут ли люди жить во внеземных условиях? Является ли эволюция

планет, соседствующих с Землей, предвестником эволюции Земли? Как люди могут использовать природные ресурсы Марса и других небесных тел? Для поддержания высоких уровней новаторства и роста, а также здоровья человеческой планеты Европа продолжает смотреть в космос, чтобы находить ответы на некоторые ключевые вопросы, с которыми мы сталкиваемся на Земле.

Космонавтика, являясь основным продуктом мирового научно-технического прогресса, сама стала мощным двигателем этого прогресса, непрерывно передавая другим областям мирового хозяйства неоценимый по значению и беспрецедентный по объему поток новых материалов, технологий и научных разработок, внося значительный вклад в обеспечение устойчивого развития человечества. На современном этапе космическая деятельность и её научно-производственная база уже стали естественно функционирующей отраслью глобальной экономики, подчиняющейся универсальным закономерностям и тенденциям развития.

При этом космический сектор глобальной экономики демонстрирует динамичное и стабильное развитие, что связано с процессами мощного трансферта космических технологий из военной сферы в гражданскую, и развитием на этой основе целого комплекса коммерческих услуг, связанных с космической индустрией и разработками. Все это в целом способствует коммерциализации космической деятельности и стремительному росту космической промышленности, разработки и реализации космической продукции, технологий и услуг, что, в свою очередь, дает сильный импульс усилению отраслевой конкуренции на разных уровнях: глобальном, межрегиональном, межгосударственном и национальном.

В свою очередь мировой космический рынок является крупным и быстроразвивающимся сегментом мирового рынка высоких технологий. Как известно, одним из ключевых двигателей современного экономического прогресса являются инновационные технологии в области микроэлектроники, цифровых и информационных систем, программного обеспечения, связи и телекоммуникаций, новых композитных материалов и др. Большинство этих разработок берут свое начало в разнообразных сферах космической индустрии и оказывают значительное влияние на самые разнообразные области современной жизнедеятельности.

Известно, что значительная часть космических разработок остается засекреченной и относится к исключительному ведению государственной политики в сфере национальной безопасности. При этом определяющими тенденциями развития современной космической деятельности являются усиление конверсии космических технологий и разработок, их демилитаризация и использование в коммерческих целях. В этой связи, космическую деятельность принято дифференцировать на закрытую военную космическую сферу (*military space*) и открытые гражданскую и коммерческую космические сферы (*civilian and commercial space*).

В целом, космическая деятельность является неистощимым и постоянно развивающимся источником инновационных технологий фактически во всех областях современного жизнеобеспечения. При этом от развития космической деятельности в прямой зависимости находятся и многие отрасли производства и услуг в мировой экономике. В этой связи с каждым годом космическая деятельность привлекает внимание все большее количество не только государств и их объединений, но и крупных транснациональных корпораций. Расширение рынка и поступательное увеличение его участников оказывают влияние на рост оборота финансовых средств в данной отрасли.

В формировании и развитии мирового космического рынка находят отражение процессы интернационализации космической деятельности, постиндустриализации и глобализации мирового хозяйства. Анализ развития космической деятельности как сегмента мирового высокотехнологичного рынка позволяет выявить следующие устойчивые процессы:

- неуклонно расширяется круг стран, осуществляющих исследовательские или прикладные программы с использованием космических средств. Исходя из экономических и/или политических интересов, эти страны развивают и поддерживают уровень технологий, отвечающий требованиям космического рынка, обороны и безопасности;
- при реализации проектов всё чаще практикуется концентрация ресурсов и кооперация различных стран. Показателен пример Европейского космического агентства (ЕКА), созданного 14 странами;
- развивающиеся страны преследуют в космической деятельности главным образом решение экономических задач развития. Они развертывают прикладные космические средства, например, системы телекоммуникаций и связи, которые им предоставляют страны с развитым космическим потенциалом;

· требования повышения эффективности вложенных в космические исследования и разработки средств, снижения удельных затрат в практическом использовании космоса объективно влекут за собой диффузию технологий гражданского и военного назначения. Всё большее распространение получает принцип «двойного использования»: гражданских космических средств (в том числе коммерческих) в интересах решения военных задач и наоборот;

· на начальных стадиях освоения и использования космического пространства космические программы во всех странах финансируются из государственного бюджета, а по мере выхода отдельных направлений деятельности на уровень рентабельности их госфинансирование свёртывается;

· стремительно растёт сфера коммерческой космической деятельности и доля частных инвестиций в общем объёме её финансирования. Сокращение правительственных расходов перекрывается со стороны частного бизнеса инвестициями в коммерческие проекты;

· коммерческая космическая деятельность усложняется. Она охватывает как собственно разработки и производство только в масштабах космических средств, включая ряд созданных на коммерческих началах ракет-носителей и универсальных многоразовых космических платформ, так и наземную инфраструктуру, в том числе наземные станции управления космическими аппаратами;

· усиливающаяся конкуренция между странами и корпорациями формирует рыночные силы, которые дают толчок интеграционным процессам в индустрии космических средств и услуг, объединению отдельных компаний в крупные международные корпорации, союзы и консорциумы;

· конкуренция между странами в области космической деятельности смещается с уровня товарной конкуренции на уровень национальных инновационных систем, включающих помимо непосредственно производства систему образования, фундаментальную и прикладную научную отрасль;

· интегрированность в глобальные экономические отношения является одним из главных факторов, стимулирующих интенсивность инновационных процессов в космической деятельности;

· возрастающий уровень сложности космической продукции и услуг и связанных с их созданием научно-технических и эколо-

гических проблем неуклонно повышает требования к космическим технологиям. В совокупности с конкуренцией этот процесс обеспечивается только дорогостоящими инновациями, которые затем тиражируются в других отраслях экономики;

- крупные космические предприятия в целях большей финансовой устойчивости и эффективности создают вокруг себя сети дочерних компаний, осваивающих и продвигающих не только высокотехнологичную продукцию, но и сами разработанные технологии;

- глобальный характер космической деятельности востребовал появление и развитие космического права (в первую очередь международного) — новой области юриспруденции, регулирующей отношения в процессе освоения и использования космического пространства как на национальном, так и на международном уровнях.

Таким образом, космическая деятельность — весьма перспективная сфера деятельности, уже сейчас вносящая значительный вклад в экономику различных стран и регионов мира. Её характерной чертой является высокий темп освоения космического пространства и относительная быстрота получения практических экономических эффектов.

Глобальные навигационные спутниковые системы стали незаменимыми в различных областях, начиная от транспорта и заканчивая банковским делом.

Европейская спутниковая система позиционирования «Galileo» создает важные предпосылки для развития европейской экономики посредством предоставления новых услуг населению.

Флагманская европейская навигационная система «Galileo» поднимет глобальное позиционирование и определение времени на новые уровни качества, точности и надежности. Входящие в систему «Galileo» 30 новых спутников будут находиться под гражданским контролем и предоставлять гарантированное обслуживание с очень высокими разрешениями и качеством информации. Эта система значительно расширит спектр применения услуг позиционирования, обеспечит дистанционное указание маршрута транспортных средств, улучшит управление воздушным движением, мониторинг дорожных заторов в реальном времени, а также прием сигналов о бедствии с точными координатами в почти реальном времени.

Европейский Союз утвердил пятилетнюю программу

финансирования космических исследований под эгидой Европейского космического агентства (ESA) до 2017 года. На эту деятельность намечено потратить 10 млрд. евро, в основном за счет взносов Германии (2,6 млрд. евро), Франции (2,3 млрд. евро), Великобритании (1,5 млрд. евро) и Италии (1,1 млрд. евро). Для сохранения конкурентоспособности ESA с американским NASA будет усовершенствована европейская ракета-носитель «Ариан-5» и создана РН «Ариан-6». В целях возобновления полетов европейских космонавтов будет продолжено сотрудничество с NASA по созданию космического корабля «Орион». Расширяются разработки по коммерческому использованию возможностей ESA.

Успешно реализуется британская телекоммуникационная программа Skynet стоимостью 14 млрд. В конце 2012 года ракетопосредитель «Ариан-5» вывела на стационарную орбиту на высоте 36 км британскую и мексиканскую спутниковые платформы суммарным весом 8,5 тонн. Создана группировка из четырех спутников, полностью обеспечивающая британские войска и частично Пентагон в любой точке планеты всеми видами коммуникаций (радиотелефонная связь, TV, Интернет и т.д.).

Европа запустила свой четвертый грузовой космический корабль ATV-4 к Международной космической станции (МКС). ATV (Automated Transfer Vehicle) представляет собой автоматический грузовой космический корабль, предназначенный для доставки топлива, научного оборудования, продуктов, воздуха и воды на МКС. После ATV-4 Европа намерена запустить еще один грузовой аппарат. Планируется, что ATV-5 доставит груз на космическую станцию в 2014 году, после чего эта программа будет завершена, и европейцы будут переориентировать ее на другие цели.

Первый ATV, получивший название «Жюль Верн», был запущен к МКС в 2008 году. Этот корабль совершил демонстрационный полет на МКС и доставил на станцию груз массой 4,5 тонны. Второй еврогрузовик ATV-2 «Иоганн Кеплер» прибыл к МКС в феврале 2011 года и оставался пристыкованным к станции до конца июня. Запуск третьего по счету грузовика «Эдоардо Амальди» был осуществлен 9 марта 2012 года, а четвертый, названный в честь физика Альберта Эйнштейна, отправился к МКС в начале 2013 года.

Руководитель центра космических операций Европейского космического агентства Томас Райтер сообщил, что после завершения программы ATV европейские грузовики следующего поколения могут

быть использованы в качестве космических буксиров - для ремонта и возврата вышедших из строя космических аппаратов.

Цель программы «Сотрудничество (FP7 «COOPERATION»)) поддержка всего спектра научной деятельности, осуществляемой в рамках транснационального сотрудничества, от совместных проектов и сетей до координации национальных научных программ.

Данная программа направлена на содействие развитию международного сотрудничества в научно-технической сфере. В ее рамках оказывается поддержка ряду научно-исследовательских направлений, ориентированных на транснациональное сотрудничество, начиная с совместных проектов и сетей и заканчивая координацией национальных исследовательских программ. Неотъемлемой частью данной программы является Международное сотрудничество стран-членов ЕС с третьими странами.

Программа «Сотрудничество (FP7 «COOPERATION»)) содержит три подпрограммы:

1. Совместные технологические инициативы (Joint Technology Initiatives), созданные, как правило, на основе Европейских Технологических Платформ;
2. Координация национальных научных программ;
3. Международное сотрудничество между странами ЕС и третьими странами.

Человечество многим обязано программе ЕС о сотрудничестве с третьими странами по космическим вопросам. И, в первую очередь, это касается населения Республики Молдова, так как именно благодаря этой программе и запуску спутников наша страна получает лучший в мире сервис в плане новейших телекоммуникационных технологий. Республика Молдова вырвалась в мировые лидеры по скорости интернета, а также по другим услугам в сфере телекоммуникаций. В дальнейшем у Молдовы есть возможность расширения своих космических возможностей, не только путем сотрудничества с Европейским Союзом и другими державами с опытом в космической сфере, но и путем интеграции в Европейский Союз. Что позволит Молдове внедриться, в уже имеющиеся, космические программы и участвовать в принятии решений по важным космическим вопросам.

Интернет ресурсы

1. http://ro.wikipedia.org/wiki/Agen%C8%9Bia_Spa%C8%9Bial%C4%83_European%C4%83, accesat la 10 octombrie 2012.
2. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/space/files/policy/entr_brochspace_ru.pdf
3. <http://inosmi.ru/world/20130415/208103450.html>
4. http://dergachev.ru/geop_events/space_industry/#.Uvd5AIXzLd0
5. <http://habrahabr.ru/post/191404/>
6. <http://newsland.com/news/detail/id/870865/>

NOȚIUNEA ȘI TRĂSĂTURILE ESENȚIALE ALE NORMEI JURIDICE

Andrei BALAN, magistru în drept, IRIM

Rezumat

În acest studiu sunt supuse analizei noțiunea și trăsăturile de bază ale normei juridice. În articol este expusă opinia mai multor savanți referitor la noțiunea normei juridice. De asemenea, se analizează trăsăturile esențiale ale normei juridice. În final, autorul a evidențiat concluziile asupra subiectului abordat.

Cuvinte-cheie: norma juridică, conduită, lege, act normativ, caracter obligatoriu, caracter general, caracter permanent.

THE CONCEPT AND ESENTIAL CHARACTERISTICS OF THE LEGAL NORM

Abstract

This study reflects the analysis of the concept and the basic features of the legal rule. The article comprises the opinion of many scientists on the concept of legal rule. It is also examined the crucial features of the legal rule. At the end, the author highlighted the findings on the addressed topic.

Keywords: legal rule, behavior, law, normative act, mandatory character, general character, permanent character.

Introducere. Omul este o ființă socială. El nu trăiește izolat de semenii săi, ci, dimpotrivă, coabitează cu ei, participând într-un sistem de relații cu ceilalți oameni, relații ce se caracterizează prin ample interacțiuni, interdependențe, într-un cuvânt - își duc existența în cadrul vieții sociale.

Comportamentul oamenilor, care se manifestă prin acțiuni, inacțiuni și relațiile interpersonale, generează societatea, iar relațiile sociale instituționalizate, obiectivate, devin apoi forțe modelatoare ale determinațiilor calitative ale oamenilor [1, p.51].

Activitățile umane îi sunt caracteristice o multitudine de dimensiuni. Cea mai importantă, din punctul nostru de vedere, este dimensiunea normativă. Ea presupune stabilirea unor reguli care organizează comportamentul uman. Aceasta impune individului un anumit model de comportament în conformitate cu valorile sociale existente la etapa respectivă. Deci, în cadrul societății umane, care reprezintă un sistem dinamic ce se autoreglează, supus unor procese specifice de structurare și restructurare, acțiunile oamenilor - înzestrați cu conștiință și voință proprie - prin care aceștia asigură funcționalitatea și dinamica ansamblului social, nu se pot produce ca o desfășurare haotică de fapte, ci, dimpotrivă, ele se derulează într-un mod organizat, după anumite reguli sociale, au un caracter normat. Nici un proces social nu poate avea loc fără organizare, deci fără normare, reglementare.[2, p.119-120]

Normele reprezintă niște reguli, propoziții universale, în care se subsumează particularul și prin care se reglementează conduita oamenilor într-un sistem de acțiuni dat. Normele influențează atitudinile și deciziile, scopurile și aspirațiile oamenilor.

Metodă și material aplicat. Baza metodologică a cercetării este fundamentată pe asemenea metode precum metoda de analiză sistemică a fenomenelor; generalizarea, inducția și deducția, analiza și sinteza, ș.a. Utilizarea acestor metode în cercetarea problemei vine să asigure determinarea esenței fenomenului analizat. Suportul teoretic al articolului îl constituie lucrările savanților Avornic Gh., Baltag D., Negru B., Negru A., Popa N., Bădescu M. ș.a.

Rezultatele investigației. Originar, termenul de normă avea, în limba latină, înțelesul de regulă sau de instrument necesar pentru a trasa linii, fapt care a sugerat, în timp, un mijloc de direcționare spre ceva dinainte stabilit, regula sau cadrul de referință al acțiunilor [3, p.34]. Conviețuirea socială l-a deprins pe om să manifeste încredere într-o directivă anterior formulată, întrucât aceasta era dedusă din experiența generațiilor [4, p.44].

Normele juridice constituie o modalitate a normelor sociale. Aprecierea și cunoașterea mai corectă a normei juridice implică atât caracterizarea trăsăturilor comune tuturor normelor sociale, cât și caracterizarea trăsăturilor lor specifice. Punctul de pornire la caracterizarea ei e următorul: orice normă juridică e normă socială, însă nu fiecare normă socială e și juridică [5, p.268].

În literatura de specialitate se întâlnesc multiple definiții a normei juridice. Vom evidenția doar unele din ele.

Norma juridică este acea normă socială ce conține o regulă de conduită, stabilită sau autorizată (sanționată) de stat, menită să reglementeze cele mai importante domenii de activitate umană și ocrotită, în caz de necesitate, de forța coercitivă a statului [5, p.268].

După părerea lui Dumitru Baltag și Alexei Guțu „norma juridică, ca element constitutiv al dreptului, este o regulă de conduită, instituită de puterea publică sau recunoscută de aceasta, a cărei respectare este asigurată, la nevoie, prin forța coercitivă a statului” [6, p.150].

Nicolae Popa consideră că „norma juridică poate fi definită ca o regulă generală și obligatorie de conduită, al cărei scop este acela de a asigura ordinea socială, regulă ce poate fi adusă la îndeplinire pe cale statală, în caz de nevoie, prin constrângere” [7, p.159].

În viziunea lui Ion Dogaru „norma juridică este o regulă de conduită generală, impersonală și obligatorie, care exprimă voința electoratului înfățișat de organul legislativ, regulă al cărei scop este de a asigura ordinea socială și care poate fi adusă la îndeplinire pe cale statală, la nevoie, prin constrângere” [8, p.144].

Gheorghe Lupu vede în norma juridică „regula socială de conduită generală și obligatorie, elaborată, recunoscută sau acceptată de către stat și impusă, dacă este cazul, prin forța coercitivă a statului” [9, p.64].

Dumitru Mazilu definește norma juridică ca fiind o regulă de conduită generală, tipică, impersonală și obligatorie, emisă sau sancționată de stat, în scopul asigurării ordinii sociale, adusă la îndeplinire, la nevoie, prin forța coercitivă a statului [10, p.192].

Scopul normei juridice este de a asigura conviețuirea socială orientând comportamentul oamenilor în direcția promovării și consolidării relațiilor sociale în relație directă cu valorile sociale statornicite în societate.

Norma juridică conține pretențiile și exigențele societății față de conduita membrilor săi în relațiile interumane. Prin intermediul normelor juridice se ordonează și se reglementează în forme specifice dreptului, aceste relații interpersonale, interumane.

Norma juridică constituie sistemul juridic elementar, ea este celula de bază a dreptului și reprezintă un etalon, un model de comportament într-o multitudine de situații și cazuri [7, p.138].

Pentru a clarifica toate aspectele conceptului de normă juridică, este necesară precizarea caracteristicilor acesteia.

1) *Norma juridică are un caracter general.* Regula de conduită prescrisă de normă este o regulă tipică, menită să se aplice la un număr nedefinit de

cazuri. Ea nu-și realizează scopul prin aplicarea ei o singură dată sau într-un număr limitat de cazuri. Ea se aplică în toate cazurile descrise în ipoteza sa, iar atunci când împrejurările descrise în ipoteză nu se ivesc, norma respectivă nu se aplică. Caracterul general al normei juridice rezultă din faptul că ea are o aplicare repetată, în cazuri nelimitate [11, p.35].

Conduita tipică prescrisă de norma juridică stabilește drepturile și obligațiile participanților la viața juridică, ale subiectelor raporturilor juridice, în mod general. Astfel, norma juridică devine un criteriu unic de îndrumare și apreciere a conduitei oamenilor, un veritabil etalon sau standard, în funcție de care o anumită conduită este definită ca fiind licită sau ilicită [6, p.150].

Norma juridică are un caracter general, deoarece se aplică pe întreg teritoriul țării. Evident, sunt și norme care se referă la anumite zone, cum sunt cele din zona de frontieră sau din „zonele libere” etc. Aceasta nu este de natură să pună sub semnul întrebării caracterul de generalitate al normei juridice, întrucât ea are caracter general și în zonele la care ne referim, iar orice cetățean al țării, avînd o relație cu zonele respective, este obligat să-i respecte prescripțiunile.

Norma juridică nu are în vedere un caz întîmplător, „ci are în vedere o generalitate de relații și o medie de comportament” [10, p.189].

Este important să subliniem că și legiuitorul a considerat necesar de a reflecta în legislație această trăsătură a normei juridice. Astfel, caracterul general al actului legislativ este prevăzut în art.3 alin.(1) al Legii nr.780-XV din 27 decembrie 2001 privind actele legislative.[12] La rîndul său, și art.20 alin.(1) al Legii nr.317-XV din 03 octombrie 2003 privind actele normative ale Guvernului și ale altor autorități ale administrației publice centrale și locale[13] stabilește că actele normative adoptate de Guvern și de alte autorități ale administrației publice centrale sînt executorii pe întreg teritoriul Republicii Moldova dacă în ele nu se prevede altfel.

2) *Norma juridică prescrie o conduită tipică.* În strînsă legătură cu caracterul general al normei juridice este faptul că ea prescrie o conduită tipică [10, p.189].

Ca model, de conduită, norma juridică urmărește o reducere, o egalizare a relațiilor sociale și izolarea, neconsiderarea diferențelor individuale nesemnificative [7, p.142].

Unii autori atrag atenția asupra faptului că scopul normei juridice este „să se aplice la o sumă nedeterminată de acte analoage sau la un număr nedefinit de cazuri” [14, p.15].

Norma juridică devine un criteriu de apreciere a conduitei oamenilor, un etalon, un standard, funcție de care o anumită conduită este definită ca licită

sau ilicită. Subordonarea față de conduita tip prevăzută în norma juridică reprezintă o cale importantă de realizare a socializării individului, de învățare a modului de existență. Caracterul tipic al normei juridice constă în formarea unui tip de conduită uniform și a unei codificări a acțiunii umane. Caracterul tipic al conduitei prescrise constă în faptul că reține doar „trunchiul comun”, ceea ce este caracteristic unei situații și nu aspectele individuale [7, p.142].

Desigur, dreptul va putea stabili cu exactitate (și, deci, cu eficacitate) principiile formalizate ale conviețuirii sociale, dacă va lua în considerare, cu ocazia fixării variantelor de comportament, a tipului de conduită, mecanismele psihologice complexe implicate în procesul devenirii social-umane a individului, a cooperării lui în societate [6, p.152].

3) *Norma juridică are un caracter impersonal.* Norma juridică nu se adresează unei persoane anume. Ea se aplică tuturor persoanelor ce se află în situațiile și condițiile precizate în ipoteza sa [15, p.12].

Deși oamenii sunt diferiți, deosebindu-se – în multe privințe – unul de celălalt, norma juridică se aplică tuturor, cerându-le tuturor și fiecăruia, în parte, să se supună conduitei prescrise [10, p.190].

Caracterul impersonal nu înseamnă că fiecare normă vizează în mod absolut pe toți membri unei societăți. Unele norme juridice se adresează tuturor cetățenilor (precum normele juridice constituționale), alte norme juridice vizează numai o anumită categorie de persoane precum: elevi, studenți, pensionari, funcționari, proprietari etc [15, p.12]. De exemplu, Legea nr.158-XVI din 04 iulie 2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public [16] este aplicabilă numai în privința funcționarilor publici.

Ceea ce trebuie precizat este faptul că înăuntrul unei dintre aceste categorii de persoane norma juridică se aplică tuturor, fără excepție. De aceea spunem că ea este impersonală și nu este, prin urmare, personală, elaborată pentru o anumită persoană.

În legătură cu caracterul impersonal al normei juridice trebuie să precizăm că există norme juridice ce reglementează conduita unor organe unipersonale precum: Președintele țării, Procurorul general, Primul ministru etc [15, p.12]. De exemplu, repartizarea atribuțiilor între Prim-ministru și viceprim-miniștrii este reglementată prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.605 din 16 august 2013 [17], garanțiile de asigurare materială și de protecție socială necesare exercitării funcției de Președinte al Republicii Moldova sunt stabilite prin Legea nr.1111-XIII din 20 februarie 1997 privind asigurarea activității Președintelui Republicii Moldova [18].

În mod legitim se pune întrebarea dacă aceste norme își mai păstrează caracterul impersonal. Răspunsul este pozitiv. Aceste norme își păstrează caracterul impersonal, deoarece nu se are în vedere persoana care la un anumit moment ocupă funcția, ci funcția ca atare. Aceste norme, așadar, vizează instituția, ele se aplică de o manieră permanentă, fără considerarea persoanelor care compun aceste organe [15, p. 13].

Accentuăm și faptul că art.3 din Legea privind actele legislative stabilește faptul că actul legislativ are un caracter general.

4) *Norma juridică este emisă sau sancționată de stat.* Dacă regulile obiceiului s-au conturat în decursul timpului, pe baza tradițiilor, ca o „legislație proprie pe care societatea și-o dă ei însăși pentru ca să trăiască și să se dezvolte”, sau, dacă normele morale sunt reguli convenite de colectivitate [10, p. 190], normele juridice sunt reguli de conduită emise sau sancționate „de către autoritatea publică investită cu puterea de a face legi” [14, p. 15].

O regulă de conduită pentru a deveni normă juridică trebuie emisă sau sancționată potrivit unor reguli precise, a căror nerespectare face imposibilă calificarea acelei reguli drept normă cu caracter public.

Unii autori nu mai stăruie asupra acestei trăsături a normei juridice, considerând-o subînțeleasă. Este adevărat că, din momentul în care definim dreptul, îi recunoaștem această caracteristică, care îl distinge de morală, de obicei etc. Totuși, atunci când definim chiar celula sa de bază, care este norma juridică, nu putem omite tocmai modalitatea prin care o regulă socială nejuridică, devine normă de drept [10, p. 190-191].

5) *Norma juridică are un caracter obligatoriu.* Caracterul obligatoriu al normelor juridice este una dintre cele mai importante trăsături ale normei juridice [15, p. 14].

Din cele mai vechi timpuri, s-a observat cât de important este caracterul obligatoriu al normei pentru transpunerea dispozițiilor sale în viață. Acolo „unde nu există frică de pedeapsă” – atrăgea atenție Sofocle – „nu vor fi respectate legile”. La rîndul său, Platon sublinia că „este de așteptat ca cel pedepsit pe bună dreptate sau să devină mai bun prin propria sa pedeapsă, sau să fie exemplu pentru alții”. Dar, poate cel mai complet a surprins însemnătatea obligativității normei juridice, William Shakespeare, care constata că „acolo unde încetează vigoarea legilor și autoritatea apărătorilor ei nu poate exista nici libertate și nici siguranță pentru nimeni” [10, p. 191-192].

În literatură s-a subliniat argumentat că „prin caracterul ei obligatoriu” norma juridică „ocupă un loc primordial în sistemul normelor sociale” [19,

p.25], ea avînd o influență recunoscută asupra mentalităților și chiar asupra moralei fiecăruia.

Dacă normele juridice n-ar fi obligatorii, nu ar exista certitudinea că în societate se va instaura ordinea socială dorită de legiuitor.

Norma juridică, conținînd prevederi care nu pot fi lăsate la liberul arbitru al subiectului, nu reprezintă o indicație, o rugămintă, o doleanță a legiuitorului în legătură cu un anumit comportament. Ea este o poruncă, un ordin, o dispoziție obligatorie. Obligatorivitatea imperativului juridic urcă pînă la imperativ (în domeniul dreptului public – penal, administrativ etc.) și coboară pînă la permisiv (în dreptul privat – civil, comercial). Altfel spus, obligativitatea normei juridice este dictată de scopul acesteia: necesitatea asigurării ordinii sociale [7, p.157].

Caracterul obligatoriu al normei juridice este legat de ideea constrîngerii sociale. Aceasta nu înseamnă că regulile de drept nu sunt luate în considerație decît pe baza constrîngerii. Recursul la constrîngere constituie, totuși, o excepție. Nu se poate abuza de constrîngere pentru că astfel se riscă o rezistență generală contra legii. Condiția de eficacitate a constrîngerii este ca acțiunea umană reglementată să fie, de regulă, realizată voluntar, constrîngerea fiind o excepție [20, p.213].

Forța obligatorie a normei juridice provine din recunoașterea validității ei intrinseci; dată fiind recunoașterea sau prezumția de recunoaștere a acestei validități, membrii grupului social au dreptul de a se aștepta la un anumit tip de conduită, unii din partea celorlalți, în relațiile lor interpersonale.[21, p.132]

Această trăsătură a normei juridice este prevăzută în legislația în vigoare. Astfel, conform art.3 alin.(2) al Legii cu privire la actele legislative, actul legislativ este executoriu și opozabil tuturor subiectelor de drept.

6) *Norma juridică are un caracter permanent.* Potrivit acestei trăsături, norma juridică se aplică constant pe toată durata existenței sale, de la intrarea în vigoare și pînă la abrogare. Norma juridică se aplică de fiecare dată cînd condițiile, pe care le prevede sunt îndeplinite.

7) *Norma juridică are un caracter prescriptiv.* Norma juridică stabilește o anumită comportare, impune o anumită conduită, constînd dintr-o acțiune sau inacțiune umană, îndreptată într-o anumită direcție, în vederea realizării unui scop. Se poate spune că norma juridică este elementul constitutiv al dreptului.

În ansamblul lor, normele juridice în vigoare alcătuiesc dreptul pozitiv al societății respective.

Vorbind de caracterul prescriptiv al normei juridice, trebuie să

distingem nuanțele specifice ale unor norme cum sunt normele-principii și normele-definiții.

a) *Norme-principii*. Există anumite norme juridice, în care regula de conduită nu apare atât de evident ca un anumit comportament, ci se manifestă sub forma stabilirii unor principii cu caracter general, care pot viza întregul sistem de drept sau a anumită ramură a dreptului.

Totodată, există unele norme care definesc un anumit concept sau care stabilesc atribuții pentru un anumit subiect de drept, de regulă, o instanță, un organ de conducere etc.

Numeroase acte normative, și în primul rând Constituția Republicii Moldova [22], pe lângă unele prevederi foarte clare și normativ evidente, conțin unele prevederi de principiu, prin care sînt consfințite unele realități ale vieții social-politice sau prin care se stabilesc anumite finalități, scopuri ale activității de stat. De exemplu, titlul I al Constituției „Principii generale” definește caracteristicile și principiile fundamentale ale statului, în care se arată că Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil, este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic prezintă valori supreme și sînt garantate. Aceste prevederi sînt mai mult decît simple norme obligatorii, ele sînt norme ce consfințesc principii ce călăuzesc și dau coloratura întregului nostru sistem de drept, întregului sistem social-politic al țării.

Asemenea norme-principii se întîlnesc și în alte acte normative referitoare la un anumit domeniu. De exemplu, multe coduri sau chiar legi încep printr-un capitol intitulat „Principii generale” sau „Dispoziții generale”, care stabilesc anumite principii ce guvernează toată materia, toate celelalte norme vor trebui aplicate și interpretate în lumina acestor principii.

b) *Norme-definiții*. Există frecvente situații cînd într-un act normativ se definesc anumite concepții. De exemplu, în Codul familiei [23] este definită rudenia, concept pe care altfel, fiecare l-ar putea interpreta în felul său. De aceea, pentru a-i da un înțeles unic în întreaga legislație, Codul vine și definește acest concept. Aceste definiții au și ele un caracter normativ, întrucît interpretarea normelor ce sînt în relație de acest concept trebuie să țină seama de sensul ce i s-a dat prin definiția din legea respectivă [6, p.153-154].

Concluzii. În contextul celor relatate, putem formula următoarele concluzii:

1) norma juridică a fost și este definită în literatura de specialitate în

diferite moduri. În pofida acestui fapt, este unanim recunoscut că norma juridică este o regulă generală de conduită, obligatorie și impersonală instituită prin lege și a cărei aplicare este asigurată la nevoie de forța de constrângere a statului.

2) norma juridică este celula de bază a dreptului. Dreptul nu poate exista și nu poate fi explicat în afara realității sale normative.

3) din moment ce oamenii trăiesc în comunitate, ei au nevoie de reguli de conduită. Starea de anarhie, adică starea în care nu există altă regulă decât bunul plac al fiecăruia, este imposibilă pentru viață. Astfel, ordinea necesară se asigură prin regula de drept, care se conține în norma juridică corespunzătoare.

4) norma juridică are un caracter general, impersonal, permanent și obligatoriu, prescrie o conduită tipică și este emisă sau sancționată de stat.

Referințe bibliografice

1. Popescu G. *Conceptul și trăsăturile caracteristice ale normelor juridice.* /Revista Națională de Drept. 2008, nr.7. -72 p.
2. Vlăduț I. *Introducere în sociologia juridică.* - București: Editura Ministerului de Interne, 1994. -220 p.
3. Dobrinescu I. *Dreptatea și valorile culturii.* - București: Editura Academiei Române, 1992. -166 p.
4. Humă I. *Introducere în studiul dreptului.* - Iași: Editura Fundației Chemarea, 1993. -159 p.
5. Negru B. Negru A., *Teoria generală a dreptului și statului.* - Chișinău: Bons Offices, 2006. -520 p.
6. Baltag D, Guțu A. *Teoria generală a dreptului.* - Chișinău: Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”, 2002. -336 p.
7. Popa N. *Teoria generală a dreptului.* - București: Editura ALL Beck, 2002. -300 p.
8. Dogaru I. *Teoria generală a dreptului.* - București, 1998. -445 p.
9. Lupu Gh., Avornic Gh. *Teoria generală a dreptului.* -Chișinău: Editura Lumina, 1997. -279 p.
10. Mazilu D. *Teoria generală a dreptului.* - București: ALL BECK, 2000. - 440 p.
11. Ceterchi I., Craiovan I. *Introducere în teoria generală a dreptului.* - București: Editura ALL, 1993. - 128 p.
12. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.36-38, art.210.
13. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.208-210, art.783.

14. Rosseti-Bălănescu I., Sachelarie O., Nedelcu N. *Principiile dreptului civil român*. - București: Editura de Stat, 1947. -800 p.
15. Bădescu M. *Concepte fundamentale în teoria și filosofia dreptului. Teoria normei juridice*. - București: Lumina Lex, 2004. - 187 p.
16. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.230-232, art.840.
17. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.182-185, art.703.
18. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.16-17, art.180.
19. Szczepanski I. *Noțiuni elementare de sociologie*. - București: Editura Științifică, 1972. - 440 p.
20. Craiovan I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*. -București: ALL Beck, 2001. - 384 p.
21. Popescu S. *Teoria generală a dreptului*. - București: Lumina Lex, 2000. -366 p.
22. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1.
23. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr.47-48, art.210.

andreibizon@rambler.ru

INVOCAREA EXCEPȚIEI DE INCOMPETENȚĂ ÎN CADRUL PROCEDURII ARBITRALE

Ion BURUIANĂ, *doctor în drept, IRIM*

Rezumat

Arbitrabilitatea subiectivă (ratione personae) este considerată în raport cu părțile în cauză, atât în ceea ce privește capacitatea lor de a intra într-un acord de arbitraj, precum și în ceea ce privește calitatea acestora, capacitatea de independent de a apela la arbitraj pentru a rezolva disputele lor; ultima condiție este pentru persoanele juridice de drept public, cărora li se interzice a participa.

Arbitrabilitatea obiectivă (ratione materiae) este considerată în raport cu obiectul litigiului, care are un caracter arbitrar, pentru că se referă la drepturile nedisponibile, fie pentru că acestea se referă la aspecte care afectează interesul public și, prin urmare, rezoluția lor este limitată la hotărîrea judecătorilor. Arbitrabilitatea procedurală este în cazul când arbitrabilitatea este contestată în fața tribunalului arbitral, în care se aplică așa-numitul principiu al dublei competențe (Kompetenz - Kompetenz), în care instanța este competentă să decidă cu privire la propria lor competență și acordul de arbitraj.

Cuvinte-cheie: *incompetență, proceduri arbitrale, convenție de arbitraj, litigiu, ordinea publică internațională*

RAISING THE INCOMPETENCE IN ARBITRAL PROCEEDING

Abstract

To answer the plea of incompetence of stakeholders need to refer to the rule of law applicable to this case and proceed to interpret them in relation to the elements of the case. But the importance and complexity of the dispute, and na-

ture of the arbitral tribunal seized compels us to examine all the facts and law, justice solution that can compete on the appearance of competence, uses and so arbitration decision will be fully intervene thorough and legal.

Subjective arbitrability (ratione personae) is considered in relation to those parts in question both in terms of their ability to enter into an arbitration agreement, and in terms of their quality, independent capacity to appeal to arbitration to resolve their disputes; the latter condition the public legal persons, who are prohibited to participate in arbitration.

Objective arbitrability (ratione materiae) is considered in relation to the object of the dispute, which has a non arbitrary nature, because it relates to rights unavailable, either because they concern matters affecting the public interest and therefore their resolution is limited to judges rule. Procedurally arbitrability is the case when arbitrability is contested before the arbitral tribunal, that shall apply the principle of so-called dual jurisdiction (Kompetenz - Kompetenz), under which the court is competent to decide on their own jurisdiction and the arbitration agreement.

Keywords: incompetence, arbitral proceedings, arbitration agreement, dispute international public order.

Introducere. Pentru a răspunde la excepția de incompetență, ridicată de partea interesată, trebuie să ne referim la norma de drept aplicabilă în speță și să procedăm la interpretarea ei, în raport cu elementele speței. Dar importanța și complexitatea litigiului, precum caracterul instanței de arbitraj sesizate, ne obligă la o analiză a tuturor elementelor de fapt și de drept, care pot concura la justetea soluției pe aspectul competenței, astfel încât sentința arbitrală, ce va interveni, să fie pe deplin temeinică și legală. Excepția ridicată de părată, indiferent de modul cum este redactată, privește incontestabil, caracterul arbitral - adică arbitrabilitatea - litigiului în speță. A determina arbitrabilitatea unui litigiu înseamnă a stabili dacă soluționarea lui pe cale de arbitraj este legalmente admisibilă și, prin urmare, a stabili dacă respectiva clauză de arbitraj (clauza compromisorie) este valabilă [1, p.27].

În acest scop trebuie să se țină seama de mai multe elemente, precum:

- cine poate să încheie o convenție de arbitraj?
- care litigiu nu poate fi supus arbitrajului, datorită obiectului său?

Arbitrabilitatea considerată sub aspect procedural (ca, de exemplu, la ce moment al procedurii poate fi invocată nearbitrabilitatea și pe ce cale?, cum și când poate fi ea considerată? În fine, impactul pe care ordinea publică internă sau internațională îl poate avea asupra arbitrabilității.

Arbitrabilitatea subiectivă (ratione personae). Această arbitrabilitate se consideră în raport cu persoanele, părți în litigiu atât în ceea ce privește capacitatea lor de a încheia o convenție de arbitraj, cât și în ceea ce privește

calitatea lor, independent de capacitatea de a se adresa arbitrajului pentru soluționarea contenciosului lor; această din urmă condiție privește persoanele juridice de drept public, cărora li se interzice să participe la arbitraj. În privința capacității de a încheia o convenție de arbitraj, Legea cu privire la arbitraj dispune: poate face obiectul unei convenții arbitrale orice drept patrimonial, facultatea de a face o tranzacție cuprinde pe aceea de a încheia o convenție arbitrală cu privire la drepturile nepatrimoniale (art.3).

Dispoziția privește atât persoanele fizice, cât și persoanele juridice, dar legea nu le distinge. Pentru persoanele juridice se pune problema de a se ști dacă - fiind vorba de stat și alte persoane juridice de drept public - acestea pot să apeleze la arbitraj pentru soluționarea litigiilor lor cu orice alte subiecte de drept ori numai cu unele dintre acestea. Arbitrabilitatea subiectivă a litigiilor în care sunt părți, statul ori alte persoane juridice de drept public, este considerată ca o normă materială a dreptului arbitrajului internațional[2, p. 47], sau, în orice caz, ca un principiu făcând parte din ordinea publică internațională, având ca efect să refuze aplicarea unei dispoziții legale, care ar interzice statului și celorlalte persoane juridice de drept public, facultatea de a încheia o convenție de arbitraj. Această soluție este consacrată în convenții internaționale. Convenția europeană asupra arbitrajului comercial internațional de la Geneva din 21 aprilie 1961 prevede: „Persoanele juridice calificate, prin legea care le este aplicabilă, drept persoane juridice de drept public, au facultatea de a încheia în mod valabil convenții de arbitraj (art.2 alin.1). Convenția de la Washington din 13 martie 1865 pentru reglementarea diferendelor referitoare la investiții, între state și resortisanții altor state prevede ca litigiile dintre un stat și resortisanții altui stat (persoane fizice sau juridice de drept privat) să fie soluționate pe cale de arbitraj ... (art.1 alin.2)”.

În actul final de la Helsinki al Conferinței asupra securității și cooperării în Europa se spune: „Considerând că reglementarea rapidă și echitabilă ce ar putea să rezulte din tranzacțiile comerciale în materie de schimburi de bunuri și de servicii, și din contractele de cooperare industrială ar contribui la expansiunea, și la promovarea comerțului, și al cooperării”, și că arbitrajul este un mijloc indicat pentru a tranșa asemenea litigii, astfel încât se recomandă organismelor, întreprinderilor și firmelor țărilor de a include de va fi cazul, clauzele de arbitraj în contractele comerciale și în contractele de cooperare industrială sau în convenții speciale” [ediție oficială, p.255].

Arbitrabilitatea obiectivă (ratione materiae). Această arbitrabilitate este considerată în raport de obiectul litigiului care datorită naturii sale este

nearbitrabil, fiindcă poartă asupra unor drepturi indisponibile, fie pentru că acestea se referă la materii care afectează interesul public și de aceea soluționarea lor este rezervată judecătorilor statului (cum ar fi litigii relative la statutul personal și familial, dreptul penal, fie că se referă la drepturi ocrotite de lege în considerația situației uneia dintre părți (cum ar fi: drepturile alimentare, cele ale salariaților, ale locatarilor etc.).

Așadar, nu există nici o îndoială când este vorba de operații comerciale, între societăți comerciale, care ambele fac operații comerciale, ale căror mărfuri sunt destinate exportului și, prin urmare, sunt operații care, prin natura lor nu pot și nu sunt excluse de la arbitraj. Pentru a califica operația economică, formînd obiectul litigiului în raport cu “ordinea publică internațională”, care intră în funcțiune în arbitrarea unui litigiu cu elemente de extraneitate, vom interoga doctrina cea mai autorizată în materie, pe plan internațional. Or, potrivit acesteia, singurul element definitoriu al operației, care implică intervenția ordinii publice internaționale este numai caracterul comercial al operației și efectele acesteia în mai multe state [3, p.573].

Arbitrabilitatea pe plan procedural. Când arbitrabilitatea este contestată înaintea tribunalului arbitral se aplică principiul așa-numit al dublei competențe (Kompetenz - Kompetenz), în temeiul căruia tribunalul este competent să statueze asupra propriei sale competențe și asupra convenției de arbitraj. În această situație Legea cu privire la arbitraj prevede că arbitrul are dreptul să hotărască asupra competenței sale de a decide asupra litigiului și, în legătură cu aceasta, asupra validității convenției de arbitraj (art.27). Constatarea nulității contractului nu implică deplin drept nulitatea convenției de arbitraj, inserate în contract. Decizia prin care arbitrajul se declară competent nu poate fi atacată în instanța de judecată decît concomitent cu hotărîrea finală asupra fondului litigiului.

Dreptul arbitrului de a statua asupra propriei sale competențe rezultă din însuși caracterul autonom al clauzei compromisorii – clauză de arbitraj - față de contractul în care se află inserată. De aceea arbitrul, a cărui competență este contestată are, în virtutea acestei clauze, dreptul de a statua și asupra competenței sale și asupra validității ori existenței convenției de arbitraj. El nu trebuie să se desesizeze de litigiu, dacă constată “prima facie” existența unei asemenea convenții[4, p.137].

Arbitrabilitatea și ordinea publică. Ar părea, la prima vedere, că arbitrabilitatea (caracterul arbitrabil al litigiului), prin faptul că determină competența în privința litigiului, ar face parte din conceptul general de ordine

publică. În realitate însă situația este diferită; în documentele internaționale privitoare la arbitrajul comercial internațional (convenția adoptată la 10 iunie 1958, la Conferința Organizațiilor Națiunilor Unite asupra arbitrajului comercial internațional) se face distincție între arbitrabilitate și ordine publică. Astfel, în art.5 al acestei convenții internaționale, alin.2, la pct.a se vorbește despre nearbitrabilitatea obiectivă - obiectul litigiului nefiind susceptibil de a fi soluționat pe cale de arbitraj - iar la pct.b se vorbește despre “ordinea publică”. Dacă aceste două situații ar fi fost prezentate în ordine inversă, atunci arbitrabilitatea ar fi putut fi interpretată ca o aplicațiune *exempli gratia* a conceptului de ordine publică. (Dacă, bineînțeles, nu ar fi trebuit să fie luate în considerare alte elemente, care să fi dus la aceeași concluzie, adică la distincția dintre arbitrabilitate și ordine publică).

Astfel, este constatat în jurisprudență și în doctrină că “ordinea publică internațională” - adică aceea referitoare la raporturi juridice cu elemente de extraneitate - este diferită de ordinea publică internă”, în sensul că ordinea publică internațională conține mai puține interdicții decât cea internă, cât privește relațiile contractuale încheiate în comerțul cu elemente de extraneitate; prin urmare, dacă, de exemplu, ordinea publică internă interzice statului și persoanelor juridice de drept public să se adreseze arbitrajului, pentru soluționarea litigiilor de drept privat, ordinea publică internațională nu acceptă această interdicție și permite acestor subiecte de drept să se adreseze arbitrajului pentru soluționarea contenciosului lor din domeniul relațiilor comerciale internaționale[5, p.184].

Concluzii. Procedându-se astfel, se dă expresie unei reguli de interpretare, potrivit căreia, în materie comercială dacă există o îndoială cu privire la interpretarea unui element al operațiilor comerciale, interpretarea se face în favorem commercii (in favorem negotii). O atare atitudine răspunde, de altfel, și regulii mai generale, potrivit căreia, în caz de îndoială cu privire la interpretarea unei clauze contractuale se aplică regula - *potius -ut valeat quam ut pereat* - în sensul că o clauză contractuală se interpretează mai degrabă în sensul de a avea efecte juridice.

Bineînțeles, acest raționament urmează să fie utilizat, în cazul în care ar exista un text de lege care, în numele ordinii publice, ar interzice o anumită operațiune cum ar fi dreptul statului și al persoanelor juridice (morale, în limbajul convențiilor internaționale) de drept public de a recurge la arbitraj.

Atunci când raporturile juridice au elemente de extraneitate obiective sau subiective ori interesează comerțul internațional, ordinea publică internă,

devenind ordine publică internațională, nu interzice arbitrajul ca mod de soluționare al litigiilor, ci dimpotrivă, recomandă arbitrajul, chiar și când în aceste raporturi participă persoane juridice de drept public, așa cum, de altfel, prevede și convenția de la Geneva, citată mai sus.

Referințe bibliografice

1. Viorel Roș, . Arbitrajul comercial internațional. București, 2000.
2. Tudor. R. Popescu, Corneliu Bîrsan. Dreptul comerțului internațional vol.IV. Arbitrajul comerțului internațional. - București, 1983.
3. Jean Robert L 'arbitrage civil et commercial - Dalloz, 1993. nr. 176.
4. Gary B. Born. International commercial arbitration. Wolters Kluwer. Law and Bussiness. Volume I, 2009.
5. Philippe Fouchard, Berthlo Goldman, Emanuel Gaillard. L'arbitrage commercial international. - Paris, 2009.

ionburuian@yahoo.com

*Materialele publicate în revista „Relații Internaționale. Plus”
nu reflectă neapărat punctul de vedere al redacției.*

*Adresa redacției:
str. Pușkin 54, mun. Chișinău, Republica Moldova, MD-2005
telefon/fax: 22-82-86; e-mail: revista@irim.md*